

ISSN 1311-3321 (print)
ISSN 2535-1028 (CD-ROM)
ISSN 2603-4123 (on-line)

UNIVERSITY OF RUSE “Angel Kanchev”
РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ “АНГЕЛ КЪНЧЕВ”

BSc, MSc and PhD Students & Young Scientists
Студенти, докторанти и млади учени

PROCEEDINGS

Volume 64, book 5.3.
Economics and Management

НАУЧНИ ТРУДОВЕ

Том 64, серия 5.3.
Икономика и мениджмънт

Ruse
Русе
2025

Volume 64 of PROCEEDINGS includes the papers presented at the scientific conference RU & SU'25, organized and conducted by University of Ruse "Angel Kanchev" and the Union of Scientists - Ruse. Series 5.3. contains papers reported in the Economics and Management.

Book	Code	Faculty and Section
Agrarian and Industrial Faculty		
1.1.	FRI-8.303b-1-AMT&ASVM	Agricultural Machinery and Technologies, Agrarian Science and Veterinary Medicine
	FRI-1.202-1-MR	Maintenance and Reliability
	FRI-9.2-1-THPE	Thermal, Hydro- and Pneumatic Equipment
	FRI-19.206-1-EC	Ecology and Conservation
	FRI-16.203-1-ID	Industrial Design
1.2.	THU-SSS-AMT&ASVM	Agricultural Machinery and Technologies, Agrarian Science and Veterinary Medicine
	THU-SSS-MR	Maintenance and Reliability
	THU-SSS-THPE	Thermal, Hydro- and Pneumatic Equipment
	THU-SSS-EC	Ecology and Conservation
	THU-SSS-ID	Industrial Design
Faculty of Mechanical and Manufacturing Engineering		
2.1.	FRI-1.317-1-MEMBT	Mechanical Engineering and Machine-Building Technologies
2.2.	TUE-1.417-SSS-MEMBT	Mechanical Engineering and Machine-Building Technologies
Faculty of Electrical Engineering Electronics and Automation		
3.1.	FRI-10.326-1-EEEE	Electrical Engineering, Electronics and Automation
3.2.	FRI-2G.303-1-CCT1	Communication and Computer Technologies 1
	FRI-2G.302-1-CCT2	Communication and Computer Technologies 2
3.3.	THU-10.326-SSS-EEEE	Electrical Engineering, Electronics and Automation
	THU-2G.303-SSS-CCT	Communication and Computer Technologies
Faculty of Transport		
4.1.	FRI-KC.H2-1-TMS	Transport and Machine Science
	SAT-KC.H2-1-TMS	Transport and Machine Science
4.2.	FRI-20.21-2-SITSTL	Sustainable and Intelligent Transport Systems, Technologies and Logistics
4.3.	MON-5.21-SSS-TMS	Transport and Machine Science
Faculty of Business and Management		
5.1.	FRI-2B.412-1-EM	Economics and Management
5.3.	THU-2G404-SSS-EM	Economics and Management
5.4.	FRI-2G.510-1-ESIS	European Studies and International Security
8.2.	FRI-1.322-1-SW	Social Work
Faculty of Natural Sciences and Education		
6.1.	FRI-1.414-MIP	Mathematics, Informatics and Physics
6.2.	FRI-2G.305-1-PP	Pedagogy and Psychology
6.3.	FRI-2G.309-1-LL	Linguistics and Literature
	FRI-12.23-1-AS	Art Studies
6.4.	FRI-2G.307-1-ERI	Education - Research and Innovations

6.5.	FRI-1.219-SSS-PP	Pedagogy and Psychology
6.6.	FRI-2G.405-SSS-LLA	Linguistics, Literature and Art Science & History, Ethnology and Folklore
6.7.	FRI-2.203-SSS-FM	Financial Mathematics
	FRI-1.407.1-SSS-I	Informatics
Faculty of Law		
7.1.	FRI-2B.313-1-L	Law Studies
	SAT-2B.313-1-L	Law Studies
7.2.	FRI-2B.312-1-NS	National Security
7.3.	WED-2B313-SSS-L	Law Studies
Faculty of Public Health and Health Care		
8.1.	FRI-2K.201-1-HP	Health Promotion
8.3.	FRI-2G.104-1-HC	Health Care
8.4.	FRI-2G.309-1-MCDA	Medical and Clinical Diagnostic Activities
8.5.	THU-K.101-SSS-HP	Health Promotion
	SAT-SSS-SMHPA	Sports Medicine and Health Prevention of the Athlete
8.6.	FRI-2.101-SSS-HC	Health Care
8.7.	THU-2Г.105-SSS-MCDA	Medical and Clinical Diagnostic Activities
Quality of Education Directorate		
9.1.	FRI-2.104-1-QHE	Quality of Higher Education
Razgrad Branch of the University of Ruse		
10.1.	FRI-LCR-1-CT(R)	Chemical Technologies
	FRI-LCR-P-1-CT(R)	Chemical Technologies (Poster session)
10.2.	FRI-LCR-1-BFT(R)	Biotechnologies and Food Technologies
	SAT-LCR-P-1-BFT(R)	Biotechnologies and Food Technologies (Poster session)
10.3.	TUE-SSS-BFT(R)	Biotechnologies and Food Technologies
	TUE-SSS-CT(R)	Chemical Technologies
Silistra Branch of the University of Ruse		
11.1.	FRI-110-1-MT(S)	Methodology of Training in...
	FRI-229-1-P(S)	Philology
	FRI-216-1-TS(S)	Technical Sciences
11.2.	FRI-239-I-PMT(S)	Methodology of Training in...
	FRI-229-I-H(S)	Humanities
	FRI-216-I-TS(S)	Technical Sciences

The papers have been reviewed.

ISSN 1311-3321 (print)

ISSN 2535-1028 (CD-ROM)

ISSN 2603-4123 (on-line) Copyright © authors

The issue was included in the international ISSN database, available at <https://portal.issn.org/>.

The online edition is registered in the portal ROAD scientific resources online open access

PROGRAMME COMMITTEE

- **Prof. Amar Ramdane-Cherif**
University of Versailles, France
- **Assoc. Prof. Manolo Dulva HINA**
ECE Paris School of Engineering, France
- **Prof. Leon Rothkrantz**
Delft University of Technology, Netherlands
- **Assoc. Prof. Antonio Jose Mendes**
University of Coimbra, Portugal
- **Prof. Ville Leppanen**
University of Turku, Finland
- **Assoc. Prof. Marco Porta**
University of Pavia, Italy
- **Prof. Douglas Harms**
DePauw University, USA
- **Prof. Zhanat Nurbekova**
L. N. Gumilyov Eurasian National University, Nur Sultan, Kazakhstan
- **Prof. Mirlan Chynybaev**
Kyrgyz State Technical University, Bishkek, Kyrgyzstan
- **Prof. Ismo Hakala, PhD**
University of Jyväskylä, Finland
- **Prof. Artur Jutman, PhD**
Tallinn University of Technology, Estonia
- **Prof. RNDr. Vladimír Tvarozek, PhD**
Slovak University of Technology in Bratislava, Bratislava, Slovakia
- **Assoc. Prof. Ing. Zuzana Palkova, PhD**
Slovak University of Agriculture in Nitra, Nitra, Slovakia
- **Andrzej Tutaj, PhD**
AGH University of Science and Technology, Krakow, Poland
- **Prof. Valentin NEDEFF Dr. eng. Dr.h.c.**
“Vasile Alecsandri” University of Bacău, Romania
- **Cătălin POPA, PhD**
“Mircea cel Bătrân” Naval Academy, Constantza, Romania
- **Prof. dr Larisa Jovanović**
Alfa University, Belgrade, Serbia
- **Prof. dr hab. Edmund LORENCOWICZ**
University of Life Sciences in Lublin, Poland
- **Assoc. Prof. Ion MIERLUS - MAZILU, PhD**
Technical University of Civil Engineering, Bucharest, Romania
- **Prof. Dojčil Vojvodić PhD**
Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia
- **Assoc. Prof. Alexandrache Carmen, PhD**
Department of Teacher Training, “Dunarea de Jos”, Galati University, Romania
- **Prof. Alberto Cabada**
University of Santiago de Compostela, Faculty of Mathematics, Santiago de Compostela, Spain
- **Kamen Rikev, Dr Hab.**
Institute of Slavic Philology, Maria Curie-Skłodowska University in Lublin, Poland
- **Anna Klimentova, PhD**
Constantine the Philosopher University of Nitra, Slovakia

- **Prof. Ricardo Gobato, PhD**
Secretariat of State of Parana Education and Sport, Laboratory of Biophysics and Molecular Modeling Genesis, Brasil
- **Prof. Fatima Rahim Abdul Hussein, PhD**
University of Misan, College of Basic Education, English Department, Iraq
- **Prof. Liqaa Habeb Al-esedi, PhD**
English Department, College of Education for Human Science, University of Diyala, Iraq
- **Prof. Esengeldin Baurzhan Satybaldyuly, PhD**
Pavlodar Pedagogical University “Alkey Margulan”, Kazakhstan
- **Prof. Igor Kevorkovich Danilov, DSc**
Yuri Gagarin State Technical University of Saratov, Russia
- **Prof. Aleksander Valentinov Sladkowski, DSc**
Silesian University of Technology, Poland
- **Prof. Vera Karadjova, PhD**
“St. Kliment Ohridski” University – Bitola, Faculty of tourism and hospitality – Ohrid, Republic of North Macedonia
- **Prof. Aleksandar Trajkov, PhD**
“St. Kliment Ohridski” University - Bitola, Faculty of tourism and hospitality – Ohrid, Republic of North Macedonia
- **Prof. Petar Pepur, PhD**
University of Split, Croatia
- **Prof. Korhan Arun, PhD**
Namik Kemal University, Tekirdağ, Turkey
- **Prof. Yuliya Yorgova, PhD**
Burgas Free University, Bulgaria
- **Jelena Stankovic, PhD**
University of Nis, Serbia
- **Jovica Stankovic, PhD**
University of Nis, Serbia
- **Prof. Dr. Diana E. Woolfolk Ruiz**
CETYS University, Mexico
- **Prof. Gerhard Fiolka, PhD**
University of Fribourg, Switzerland
- **Prof. Haluk Kabaalioglu, PhD**
Yeditepe University, Turkey
- **Prof. Silva Alves, PhD,**
University of Lisbon, Portugal
- **Hanneke van Bruggen, DHC mult**
Appeldoorn, The Netherlands
- **Prof. Elena Torina**
Tula State Pedagogical University "L. N. Tolstoy", Tula, Russia
- **Prof. Violeta Jotova**
Direction Pediatrics at St. Marina University Hospital - Varna, Bulgaria, Chair ESPE
Postgraduate Qualification Committee
- **Prof. Tanya Timeva, MD, PhD**
Obstetrics and Gynecology Hospital "Dr. Shterev", Sofia, Bulgaria
- **Prof. Kiril Stoychev, PhD,**
Institute of Metal Science, Equipment and Technologies “Acad. A. Balevsci” with
Haydroaerodinamics centre – BAS, Bulgaria
- **Assoc. Prof. Mark Shamtsyan, PhD**
Technical University, Saint Petersburg, Russia
- **Assoc. Prof. Oleksii Gubenia, PhD**
National University of Food Technologie, Kiev, Ukraine

- **Prof. Olexandr Zaichuk, DSc**
Ukrainian State University of Chemical Technology, Dnepropetrovsk, Ukraine
- **Prof. Eugene Stefanski, DSc**
Samara University, Russia
- **Assoc. Prof. Tatiana Strokovskaya, PhD**
International University of Nature “Dubna”, Dubna, Russia
- **Prof. DSc. Petar Sotirow**
Maria Curie-Sklodowska University of Lublin, Poland
- **Accos. Prof. Krassimir Dochev Dochev, PhD**
University of Portsmouth School of Engineering, UK
- **Mariana Yordanova Docheva, PhD**
University of Portsmouth School of Engineering, UK
- **Assoc. Prof. Ivan Antonov Lukanov, PhD**
University of Botswana, Faculty of Engineering and Technology, Gaborone, Botswana
- **Assoc. Prof. Petko Vladev Petkov, PhD**
Research Associate Cardiff University, UK
- **Prof. Stepan Terzian DSc**
Bulgarian Academy of Science, Bulgaria
- **Prof. Gabriel Negreanu, PhD**
University Politehnica of Bucharest, Romania
- **Prof. Dobrin Vasilev, MD, PhD**
UMHAT Medica Cor, Ruse, Bulgaria
- **Prof. Nicolae Craciunoiu**
University of Craiova
- **Assoc. Prof. Stelian Tarulescu**
Transilvania University of Brasov
- **Assoc. Prof. PhD Andrei-Alexandru Boroiu**
University of Pitești
- **Prof. Renzo Capitani, PhD**
University of Florence, Engineering School, Italia
- **Prof. Radoslaw Wrobel, DSc**
Wrocław University of Science and Technology, Poland
- **Assoc. Prof. Darina Dimitrova PhD**
University of Economics - Varna

ORGANISING COMMITTEE

◆ **ORGANIZED BY: UNIVERSITY OF RUSE (UR) AND UNION OF SCIENTISTS (US) - RUSE**

◆ **ORGANISING COMMITTEE:**

• **Chairperson:**

Assoc. Prof. Desislava Atanasova, PhD – Rector of UR,
Acad. DTSc. Hristo Beloev, DHC mult., Academician of Bulgarian Academy of Sciences –
Chairperson of US - Ruse

• **Scientific Secretary:**

Prof. Daniel Bratanov, PhD
dmbratanov@uni-ruse.bg; +359 82 888-377

• **THEMATIC FIELDS:**

- **Agricultural Machinery and Technologies, Agrarian Sciences and Veterinary Medicine**
Assoc. Prof. AtanasAtanasov, PhD,
aatanasov@uni-ruse.bg, +359 885 497 406
- **Maintenance and Reliability**
Prof. Mitko Nikolov, DSc,
mnikolov@uni-ruse.bg, +359 82 888 458
- **Thermal, Hydro- and Pneumatic Equipment**
Prof. Gencho Popov, DSc,
gspopov@uni-ruse.bg, +359 82 888 441
- **Ecology and Conservation**
Assoc. Prof. Plamen Manev, PhD,
pmanev@uni-ruse.bg, +359 889 382 797
- **Industrial Design**
Assoc. Prof. Yordan Doychinov, PhD,
doichinov@uni-ruse.bg, +359 887 273 040
- **Pedagogy; Psychology and Methodology of training in...;** (18.10.24, Silistra)
Assoc. Prof. Diana Zhelezova-Mindizova, PhD,
dmindizova@uni-ruse.bg
- **Philology** (27.10.23, Silistra)
Assoc. Prof. Rumiana Lebedova, PhD,
rlebedova@uni-ruse.bg
- **Technical Sciences** (27.10.23, Silistra)
Assoc. Prof. Evgenia Goranova, PhD,
egoranova@uni-ruse.bg
- **Chemical Technologies** (08-09.11., Razgrad)
- **Biotechnologies and Food Technologies** (08-09.11., Razgrad),
Prof. Tsvetan Dimitrov, PhD,
conf_rz@abv.bg, +359 887 631 645
- **Mechanical Engineering and Machine-building Technologies**
Prof. Ivelin Ivanov, PhD,
ivivanov@uni-ruse.bg, +359 82 888 472

- **Electrical Engineering, Electronics and Automation**
Assoc. Prof. Boris Evstatiev, DSc, bevstatiev@uni-ruse.bg, +359 82 888 371,
Assoc. Prof. Kiril Sirakov, csirakov@uni-ruse.bg, +359 82 888 364
- **Communication and Computer Systems**
Assoc. Prof. Yordan Kalmukov, jkalmukov@uni-ruse.bg, +359 82 888 681,
Assoc. Prof. Adriana Borodzhieva, PhD, aborodzhieva@uni-ruse.bg, +359 82 888 734
- **Transport and Machine Science**
Assoc. Prof. Tonch Balbuzanov,
tbalbuzanov@uni-ruse.bg, +359 82 888 608
- **Sustainable and Intelligent Transport Systems, Technologies and Logistics**
Prof. Velizara Pencheva, PhD,
vpencheva@uni-ruse.bg,+359 82 888 558, +359 82 888 608
- **Economics and Management**
Pr. Assist. Prof. Miroslava Boneva, PhD, mboneva@uni-ruse.bg, +359 82 888 776,
Pr. Assist. Prof. Elizar Stanev, PhD, eastanev@uni-ruse.bg, +359 82 888 557
- **European studies and International Security**
Prof. Vladimir Chukov, DSc, vchukov@uni-ruse.bg, 0889 768745,
Pr. Assist. Elizar Stanev, eastanev@uni-ruse.bg, +359 82 888 557
- **Mathematics, Informatics and Physics**
Prof. Tsvetomir Vasilev, PhD,
tvasilev@uni-ruse.bg, +359 82 888 475
- **Education - Research and Innovations**
Pr. Assist. Prof. Ralica Vasileva-Ivanova, PhD,
rivanova@uni-ruse.bg, 0884 109 719
- **Pedagogy and Psychology**
Assoc. Prof. Valentina Vasileva, PhD, rk-ppi@uni-ruse.bg, 0898 407 577,
Assoc. Prof. Galina Georgieva, PhD, zrk-ppi@uni-ruse.bg, 0889 951 920
- **History, Ethnology and Folklore**
Assist. Prof. Veselka Radeva, PhD,
vradeva@uni-ruse.bg, 082888437
- **Linguistics, Literature and Art Science**
Assoc. Prof. Velislava Doneva, PhD,
doneva_v@uni-ruse.bg, 0886 060 299
- **Health Promotion**
Assoc. Prof. Stefka Mindova, PhD,
smindova@uni-ruse.bg, +359 882 895 149
- **Social Work**
Pr. Assist. Prof. Ana Popova, PhD,
apopova@uni-ruse.bg, +359 889 874 219
- **Medical and Clinical Diagnostic Activities**
Pr. Assist. Deniza Trancheva, MD, PhD,
dtrancheva@uni-ruse.bg, +359 82 888 410
- **Health care**
Assoc. Prof. Tsveta Hristova, PhD
tshristova@uni-ruse.bg, +359 878 389 793
- **Law**
Assoc. Prof. Elitsa Kumanova, PhD,
ekumanova@uni-ruse.bg, +359 884 980 050

- **National Security**

Assoc. Prof. Milen Ivanov, DSc,
poligon@abv.bg, +359 82 888 736

- **Quality of Higher Education**

Prof. Ivanichka Serbezova, PhD, iserbezova@uni-ruse.bg,
Daniela Todorova, dtodorova@uni-ruse.bg, +359 82 888 378

• **REVIEWERS:**

Prof. Krasimir Enimanev, DSc

Prof. Veselina Ilieva, PhD

Assoc. Prof. Aleksandar Kosuliev, PhD

Assoc. Prof. Anton Nedyalkov, PhD

Assoc. Prof. Galina Stoyanova, PhD

Assoc. Prof. Lora Rashkova, PhD

ECONOMICS AND MANAGEMENT

Content

1.	THU-2G404-SSS-EM-01 Specifics of Local Industry in China: an Example of Yantai <i>Cao Lidong</i>	13
2.	THU-2G404-SSS-EM-02 Methods for Decreasing Products Delivery Time in Supply Chains <i>Nikol Milanova, Igor Sheludko</i>	19
3.	THU-2G404-SSS-EM-03 Comparative Analysis of Banking Sector Fees and Commissions <i>Victoria Daneva, Elizar Stanev</i>	25
4.	THU-2G404-SSS-EM-04 Cybersecurity and Social Networks: Risks and Good Practices for Personal and Business Data Protection <i>Polina Trifonova, Ana Todorova</i>	27
5.	THU-2G404-SSS-EM-06 Current Problems of Risk Perceptions in the Use of PAHS <i>Alexandra Todorova, Nataliya Venelinova</i>	33
6.	THU-2G404-SSS-EM-07 Organization of Psychosocial Rehabilitation of Addicted and Co-Addicted Persons in Bulgaria <i>Hristiyana Krumova, Nataliya Venelinova</i>	37
7.	THU-2G404-SSS-EM-08 Human Disabilities – Social Aspects and Historical Facts <i>Ivo Toshkov, Nikola Sabev</i>	44
8.	THU-2G404-SSS-EM-09 Challenges in Social Work With Unaccompanied Children <i>Silviya Dimitrova, Evgeniya Bratoeva</i>	48
9.	THU-2G404-SSS-EM-10 History of Rusen Prison the Ellipse of Penitentiary Practice <i>Kader Ismailova, Evgeniya Bratoeva</i>	54
10.	THU-2G404-SSS-EM-11 Framework for Evaluating the Achievement of Strategic Objectives – a Case Study of Ruse Municipality <i>Trayan Totev</i>	61
11.	THU-2G404-SSS-EM-12 Business Goals and Public Interest <i>Ana-Mariya Koleva, Milena Kirova</i>	69
12.	THU-2G404-SSS-EM-13 Social Entrepreneurship – Trends and Challenges <i>Lyudmil Andreev</i>	74

13. **THU-2G404-SSS-EM-14** 79
Analysis of Internal Control Activities in a Construction Company
Yoana Kirilova, Lyudmila Mihaylova
14. **THU-2G404-SSS-EM-15** 84
Brief Look at Government Expenditures and Economic Growth
Nikolay Rusev, Kamelia Assenova
15. **THU-2G404-SSS-EM-16** 92
Fiscal Policy and Economic Stability
Nikolay Rusev, Kamelia Assenova
16. **THU-2G404-SSS-EM-17** 97
Digitalization in Accounting: Challenges and Possible Solutions
Milen Akaliev, Miroslava Boneva

THU-2G404-SSS-EM-01

SPECIFICS OF LOCAL INDUSTRY IN CHINA: AN EXAMPLE OF YANTAI¹

Cao Lidong – Student

Department of Business Development and Innovations,
University of Ruse “Angel Kanchev”
E-mail: caolidong59@gmail.com

***Abstract:** Regional economic theory points out that reasonable industrial layout and precise positioning are the keys to the high-quality development of the local economy. This paper takes Yantai City as the research object, based on the data of 2015-2024, and analyzes the characteristics of China's local industrial structure and the logic of spatial layout by applying the aggregate analysis and demand-income elasticity model. The study finds that Yantai presents the structural characteristics of "secondary industry-leading and improving quality, tertiary industry innovation and leaping, and primary industry characteristics and transformation", and builds a three-dimensional layout pattern of "one core leading, two belts linkage, and three poles breakthrough". The analysis of demand-income elasticity shows that the electronic information and pharmaceutical industries have strong growth potential. Through the case of Yantai, the article aims to illustrate how local industries in the late stage of industrialization can achieve kinetic energy transformation through the upgrading of traditional industries and the cultivation of new industries and to provide a practical path for similar cities.*

Keywords: Management, Business, Industry

INTRODUCTION

Under the background of regional economic differentiation, the evolution of local industries reflects both the commonality of China's economic transformation and regional characteristics. Yantai, as the third largest city in Shandong Province, has a typical development path based on advanced manufacturing and new industries, but its systematic feature of "structural evolution - demand orientation – spatial layout" needs to be analyzed in depth. Existing research focuses on single industry or spatial agglomeration, and lacks systematic analysis of the development law of local industries in the late industrialization period. Based on the Kuznets theory (Dinda, 2005) and the demand-income elasticity model, this paper constructs an analytical framework to explore the characteristics of local industrial structure, layout logic, and potential industry identification (Papazov & Mihaylova, 2013; Stoencheva, 2020; Stoycheva & Ruskova, 2020) and provides theoretical and practical references for the high-quality development of industries in other regions through the case of Yantai.

YANTAI'S INDUSTRIAL STRUCTURE AND ITS CHANGING CHARACTERISTICS

Combined with the statistical data of 2015-2024, we analyze the total volume growth rate and benefit contribution.

Table 1. Total volume and growth rate analysis

particular year	Total citywide GDP / billion (RMB)	GDP growth rate	Primary sector GDP growth rate	Secondary sector GDP growth rate	Tertiary GDP growth rate
2015	6446	8.4%	3.2%	9.1%	8.5%
2016	6925	8.2%	3.0%	8.8%	8.6%
2017	7550	8.3%	3.1%	8.9%	8.7%
2018	7832	6.5%	2.9%	6.8%	7.0%

¹ The paper was presented in English at the Scientific Session for BSc, MSc and PhD Students & Young Scientists on 08.05.2025 in the "Economics and Management" section.

2019	8006	5.5%	2.8%	5.7%	6.0%
2020	7816	3.6%	2.4%	4.6%	2.7%
2021	8711	8.0%	7.5%	6.7%	9.0%
2022	9515	5.1%	4.2%	5.5%	5.0%
2023	10162	6.6%	4.5%	6.8%	6.4%
2024	10782	6.1%	3.8%	6.9%	5.7%

1. Yantai's economy continues to expand, and the gap with the provincial average widens significantly

By analyzing Table 1 (Yantai GDP and three industries data from 2015-2024), the following conclusions can be drawn:

The economic scale of Yantai City has been at the forefront of the province for a long time, and the gap with the provincial average continues to widen. In 2015, the total GDP of Yantai City was 644.6 billion RMB, accounting for 9.4% of the provincial share, ranking second in the province; in 2024, the GDP amounted to 10,782,383,000,000 RMB, the share of which increased to 11.2%, the total volume of the city is stable in the third in the province. In terms of growth rate, the average annual growth rate of Yantai's GDP from 2015 to 2024 is 6.8%, higher than the average level of 5.7% in the province, and the gap between the economic scale and the average of the province widens from 319.38 billion RMB in 2015 (the average of the province is 325.23 billion RMB) to 462.25 billion RMB in 2024 (the average of the province is 616.04 billion RMB). (provincial average 6160.4 billion RMB) in 2024. This trend indicates that Yantai, as the core city of the Shandong Peninsula, continues to play a leading role in the province's economic growth.

Yantai's per capita GDP in 2024 will be US\$15,012, an increase of 62.3% from US\$9,248 in 2015, with a growth rate higher than the provincial average. Although the ranking of per capita GDP rose from sixth place in the province in 2015 to fourth place in 2024, it is still lower than that of Qingdao, Dongying, and other cities, reflecting the dilution effect of larger population size on per capita indicators. However, with the accelerated development of high-end manufacturing and modern service industries, the per capita GDP growth rate (6.2% per annum) is close to the total GDP growth rate (6.8%), and the quality of development continues to improve.

2. Slow growth of the primary sector, with structural optimization and fluctuations

The primary industry in Yantai City is characterized by "total volume growth, decreasing proportion, and significant fluctuation". 2015-2024, the added value of the primary industry increased from RMB 43.8 billion to RMB 68.327 billion, with an average annual growth rate of 3.6%, but the growth rate is significantly lower than the average annual growth rate of GDP (However, the growth rate is significantly lower than the average annual growth rate of GDP (6.8%), and the proportion of the primary industry in GDP decreases from 6.8% to 6.3%. In terms of fluctuation, the growth rate of primary industry shows obvious cyclicity between 2015-2024: it grows by 7.5% in 2016 (benefiting from the construction of Sea Ranch), drops to 2.4% in 2020 due to the impact of the epidemic, and rebounds to 3.8% in 2024. It is worth noting that the proportion of output value of fisheries, seed industry, and other specialties in agriculture has increased from 32% in 2015 to 45% in 2024, the number of deep-sea aquaculture nets exceeds 100, and the area of sea pastures reaches 1.8 million mu, showing the effectiveness of the transition from traditional agriculture to the modern marine economy.

Benefit analysis (industry contribution ratio)

Analyzed using the "Industry Contribution Rate = Industry Value Added Growth / GDP Growth" metric, the 2015-2024 data shows (Table 2):

Table 2.

year (e.g. school year, fiscal year)	Contribution (%)			Percentage point pull (%)		
	primary sector of industry	secondary sector of industry	tertiary sector of industry	primary sector of industry	secondary sector of industry	tertiary sector of industry
2015	2.7	53.2	44.1	0.2	4.4	3.6
2016	2.5	52.8	44.7	0.2	4.3	3.6
2017	2.4	53.1	44.5	0.2	4.4	3.6
2018	2.3	52.7	45.0	0.1	3.4	3.0
2019	2.2	52.5	45.3	0.1	3.0	3.0
2020	2.1	52.2	45.7	0.1	1.9	1.6
2021	2.3	52.5	45.2	0.2	4.2	3.6
2022	2.5	52.8	44.7	0.1	2.7	2.3
2023	2.7	53.1	44.2	0.2	3.5	2.9
2024	2.9	55.1	42.0	0.2	3.4	2.5

1. Primary industry contribution rate has been low for a long time, and the pulling effect is weak.

From the data of 2015-2024, the average contribution rate of primary industry to GDP growth is only 2.1%, significantly lower than that of secondary industry (52.3%) and tertiary industry (45.6%), and the contribution rate in 2024 will be 2.9%, which is less than 1/19th of that of the secondary industry and 1/14th of that of the tertiary industry, and this is closely related to the fact that the growth rate of the primary industry has been lower than the average GDP growth rate for a long period of time (3.6% vs. 6.8% per year on average). This phenomenon is closely related to the fact that the growth rate of the primary industry has been lower than the average GDP growth rate for a long time (3.6% vs. 6.8% per year), and although new industries such as sea ranching and pre-prepared vegetables have boosted the proportion of the output value of the fishery industry and the seed industry to 45%, the traditional plantation and animal husbandry industry still accounts for 55% of the total output value of the agriculture, forestry, animal husbandry and fishery industry, and the slow increase in productivity has led to the continuous transfer of labor to the secondary and tertiary industries, which has further weakened the ability of its contribution.

2. The contribution of the secondary industry is stable and dominant, and structural optimization supports growth.

The secondary industry contributes an average of 52.3%, rising to 55.1% in 2024, and is the core driver of economic growth. Its growth is attributed to the rapid expansion of advanced manufacturing industry: industrial investment will grow by 19.6% in 2024, and projects such as Yulong Island Refining and Chemical Integration (Phase I) and Wanhua New Material Low Carbon Industrial Park will drive the output value of green petrochemicals, high-end equipment and other industries to exceed RMB 800 billion, accounting for 72% of the secondary industry, while the share of traditional heavy industry will drop from 35% in 2015 to 28%. For example, the order quantity of CIMC Raffles offshore equipment will increase by 25% in 2024, driving the export of high-end products such as deep-sea drilling platforms and deep-sea aquaculture vessels, which confirms the effectiveness of the transformation of the secondary industry from "scale expansion" to "quality improvement".

3. Tertiary industry contribution rate fluctuations in the rise of new business forms into a key incremental

The contribution rate of the tertiary industry averages 45.6% and reaches 42.0% in 2024. Despite fluctuations due to external factors such as epidemics, emerging service industries such as the digital economy and modern logistics have become stabilizers. In 2024, the value-added of the

core industries of the digital economy will grow by 15.9%, the value of online retail sales will grow by 43.3%, and the revenue from cultural and tourism consumption will exceed RMB 120 billion, indicating that the service industry is moving towards high value-added areas. Upgrade. In the future, with the low-altitude economy, satellite data applications, and other scenarios coming to fruition, the tertiary industry's pulling effect on economic growth will be further enhanced.

On this basis, the combined contribution rate of the secondary and tertiary industries exceeds 97%, with the integration of high-end manufacturing and service industries such as green power trading and carbon finance driven by the northern coastal clean energy projects, and the regional linkage of "agro-processing + new energy manufacturing" realized in the south. Pharmaceuticals, electric power and energy, and other highly elastic industries are leading the growth rate, further strengthening the synergistic effect, promoting the transformation of the economy from "unipolar dominance of the secondary industry" to "manufacturing city + service hub", and injecting sustained kinetic energy for high-quality development.

THE FUTURE INDUSTRIAL LAYOUT OF YANTAI CITY

Yantai City has 5 administrative districts, namely Zhifu District, Fushan District, Muping District, Laishan District, Huangbohai New District, and Long Island Comprehensive Pilot Zone, and 7 county-level cities, namely Longkou, Laiyang, Laizhou, Penglai, Zhaoyuan, Qixia and Haiyang, with the GDP of the city exceeding 1.07 trillion RMB in 2024 (year-on-year growth of 6.1%), the output value of the high-tech industry accounting for 68%, and the added value of the core industries of the digital economy increasing by 15.9%. Yantai has formed a modern industrial system dominated by green petrochemicals, high-end equipment, and biomedicine. On this basis, Yantai has constructed a three-dimensional layout of "one core leading, two belts linkage, three poles breakthrough":

1. A center: the innovation pole of the central city

Taking Zhifu, Laishan, and other five districts as the core, relying on national economic development zones, high-tech zones, strengthening the "port, industry and city" integration, gathering high-end innovation resources and headquarters economy, the development of biomedicine and other emerging industries, to create the Jiaodong Peninsula factor allocation center and innovation source. 2024 high-tech industries in the central urban area accounted for 68% of the output value, and 32 national enterprise technology centers, such as the global R & D center, have landed in the city to form a "R & D - pilot - industrialization" full chain innovation ecology. By 2024, 68% of the output value of the high-tech industry will be in the central city, and 32 national-level enterprise technology centers, such as Wanhua Global R&D Center, will be set up, forming a whole chain of innovation ecology of "R&D - Pilot - Industrialization".

2. Two industrial belts: North-South synergistic development axis

The North Coastal Industrial Zone covers 8 districts and cities along the 210km coastline, relying on the Yantai Port and coastal transportation routes to create a core growth pole of "port economy + high-end manufacturing + clean energy". Focusing on the three clusters of green petrochemicals (Yulong Island Refining and Chemical Integration Project), clean energy (wind power / photovoltaic), and commercial aerospace (Oriental Aerospace Port), the industrial output value of port-related industries will reach RMB 750 billion (accounting for 68% of the city's total) by 2024, and Longkou Port will become the largest liquid chemical transshipment base in the country, forming an industrial closed loop of "port logistics - port-related manufacturing - green energy". The port logistics - port manufacturing - green energy" industry closed loop.

The Southern Industrial Zone takes the Blue-Smoke Railway and National Highway 204 as the axis, linking Qixia, Laiyang, and Haiyang, relying on the brand advantages of the "Hometown of Apples" (Qixia) and the "Hometown of Prepared Vegetables" (Laiyang), and constructing a corridor of "modern agriculture + food + deep processing + new energy equipment". Deep processing + new energy equipment" corridor, to create a model area for rural revitalization and green development. The production capacity of Laiyang prepared vegetables accounts for 12% of the country and 45% of the exports to Japan, with an annual foreign exchange earning of 5.2 billion U.S. dollars; the output value of the whole industry chain of Qixia apples is 20 billion RMB, with a brand value of 15 billion RMB; the output value of new energy vehicles in Fushan District will increase by 35% in 2024, and

the export value of the agricultural products processed in the six southern counties will reach 7.8 billion U.S. dollars (accounting for 82% of the city's total), thus creating a double-wheel drive of "strong agriculture + manufacturing". Manufacturing to supplement the chain" double-wheel drive.

3. Three industrial segments: specialization and clustering of highlands

Relying on the Huang Bohai Sea New Area and other carriers, the high-tech sector is building a nationally influential innovation highland for biomedicine, aerospace, and marine engineering equipment. Muping "Blue Pharmaceutical Valley" landed 120 enterprises, radiopharmaceutical production capacity accounted for 70% of the country; Oriental Spaceport aerospace industry output value of 14.5 billion RMB, the leading technology of sea launch; High-tech Zone Artificial Intelligence Industrial Park settled in the Shangtang Technology and other 30 enterprises, the core industry of the digital economy increased by 25%, and become an emerging growth pole.

The port industry sector is centered on Longkou Port, integrating port resources to build a Bohai Energy Transportation Hub and a port industry cluster. Focus on the development of green petrochemicals, non-ferrous metals, clean energy, and other industries, Yulong Island Refining and Chemical Integration Project to build a "zero-carbon" chemical park, the output value of new chemical materials is expected to exceed 300 billion RMB in 2025, Nanshan Aluminum 2024 non-ferrous metal deep processing output value of 120 billion RMB, Penglai offshore wind power base, the annual power generation can meet 1/3 of the electricity consumption of Yantai, forming the "Bohai Sea energy transportation hub and port industrial agglomeration. Penglai offshore wind power base, the annual power generation can meet 1/3 of Yantai's electricity consumption, forming an industrial ecology of "energy transportation - port manufacturing - circular economy".

With Laiyang as the core, Qixia and Haiyang as the radiation, relying on the National Modern Agricultural Industrial Park (Laiyang), the agricultural products processing plate creates the whole industry chain from field to table and builds the national agricultural products processing and export base and the highland of prepared vegetable industry. Laiyang Prepared Vegetable Industrial Park gathers more than 200 enterprises, with a 45% market share in Japan; the Qixia apple industry chain output value of 20 billion RMB, brand value of 15 billion RMB, building a complete chain of "planting - processing - e-commerce", forming a "raw material planting - deep processing - e-commerce" chain. "Raw material planting - deep processing - brand marketing - e-commerce logistics" complete chain.

YANTAI CITY, THE FUTURE POSITIONING OF INDUSTRIAL DEVELOPMENT

The direction of development of key industries based on the evolution of industrial structure

From the law of industrial structure evolution, in 2024, the structure of the three industries in Yantai will be optimized to 6.3:42.6:51.1, the proportion of tertiary industry will exceed 50% for the first time, and the per capita GDP will be 15,012 US dollars, which marks the acceleration of the economic development from the late stage of industrialization to the stage of knowledge economy, and the structure of the factors of production will be transformed from the labor-capital-intensive to the technology-intensive in depth. According to Kuznets' theory of industrial structure, the key industries at this stage need to be upgraded to high-end, green, and intelligent.

Priority industries for future development based on income elasticity of demand indicators

In order to accurately select key industries with development potential and driving effect, the demand income elasticity is analyzed from the perspective of demand income elasticity. Calculate the income elasticity of demand of 19 industries in 2023 and 2024 (data source: Yantai Statistical Yearbook), and the following conclusions can be drawn from the analysis.

1. 2024 Yantai City, above-scale industrial output value, machinery industry (including new energy vehicles, high-end equipment), food processing, chemical industry, metallurgical industry, electronic information industry, five industries accounted for more than 68%, is still the core pillar of the industrial structure. Among them, the output value of the machinery industry (including new energy automobile) increased by 22%, and the output value of the electronic information industry increased by 18%, which is significantly higher than that of traditional industries, reflecting the pulling effect of emerging industries under the strategy of "double-wheel drive".

2. The output value of heavy industry such as energy and chemical industry, equipment manufacturing, and non-ferrous metallurgy accounts for 54%, which is consistent with the characteristics of the transition stage from late industrialization to the knowledge economy. Projects such as Yulong Island Refining and Chemical Integration and CIMC Offshore Equipment promote the upgrading of heavy industry to greening and intelligence, and the proportion of high-tech output value of heavy industry reaches 62% in 2024, 18 percentage points higher than in 2019, showing the transformation trend of "heavy but excellent".

3. In terms of income elasticity of demand, the industries with an elasticity of demand coefficient greater than 1 are, in order: electronic information, pharmaceutical industry, metallurgical industry, machinery industry, electric power and energy industry, chemical industry, transportation and warehousing, postal and telecommunication industry, and tourism industry. In the future, on the basis of consolidating the traditional pillar industries such as machinery and chemical industry, we will prioritize the cultivation of strategic emerging industries such as electronic information, pharmaceutical industry, and clean energy, and simultaneously enhance the potential industries such as metallurgy and tourism.

CONCLUSION

This paper reveals the structural characteristics of Yantai City, which is characterized by "quality improvement of secondary industry, leaping of tertiary industry, and transformation of primary industry", and the spatial synergy mechanism of "core leadership - industrial belt linkage - plate breakthrough". The study finds that the economic transformation is driven by both advanced manufacturing and emerging service industries, and the demand-income elasticity model effectively identifies potential industries such as electronic information and pharmaceutical industry. The framework of "structural evolution - demand identification – spatial optimization" provides a path for local industries to take into account the law and market demand. The study is limited by the fact that it does not include an in-depth assessment of environmental benefits, which can be expanded by incorporating green total factor productivity. Yantai's experience shows that the development of local industries needs to be optimized based on their endowments, and its practice provides an important reference for similar cities and enriches the practical connotation of regional economic theories.

ACKNOWLEDGMENTS

This research was conducted within the framework of project 2025-BM-01 "Transformation of Socio-Economic Systems through Integration and Digitalization", supported by the Scientific Research Fund of the University of Ruse "Angel Kanchev".

REFERENCES

- Dinda, S. (2005). A theoretical basis for the environmental Kuznets curve. *Ecological Economics*, 53(3), 403-413.
- Papazov, E., & Mihaylova, L. (2013). A quantitative approach to identification of latent industrial clusters within the regional planning process. In *Proceedings of 8-th Research/Expert International Conference "Quality 2013"* (pp. 603-608). University of Zenica.
- Stoencheva, Y. (2020). Ways for assessment of the potential for development of the so called "smart cities". *Orașe inteligente și dezvoltare regională*, 4(02), 95-101.
- Stoycheva, B., & Ruskova, S. (2020). Management Solutions in an Emergency Situation. *Economic Science, education and the real economy: Development and interactions in the digital age*, (1), 567-579.
- National Bureau of Statistics of China, available on:
https://www.stats.gov.cn/english/PressRelease/201601/t20160119_1306072.html

THU-2G404-SSS-EM-02

METHODS FOR DECREASING PRODUCTS DELIVERY TIME IN SUPPLY CHAINS²

Nikol Milanova – Student

Department of Management and Social Activities,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359885816682
E-mail: 6otgan@gmail.com

Assist. Prof. Igor Sheludko, PhD

Department of Business Development and Innovations,
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +35982888495
E-mail: isheludko@uni-ruse.bg

Abstract: *The paper describes a case of delivery time optimization in a logistic company operating in Bulgaria. The company implements a set of methods to increase average delivery time for the main routes. The set includes ABC and XYZ analyses, Lean instruments (particularly Just-In-Time), integrated Transportation Management System (TMS). The ABC and XYZ analyses serve to filter most relative routes and goods to be optimized. Just-In-Time approach serves to rearrange the logistic processes in the company to increase the delivery time and to decrease delays. The company uses software for transportation management and integrates it into the company's ERP system. This step increases the control over the transportation processes in the company in real time. The set of the instruments has a strong overall impact over the average delivery time (between 13% and 18%) with more than 14%.*

Keywords: *Transportation Management System, Logistics, Delivery time*

INTRODUCTION

Supply chain management is a key element of the successful operation of any modern organization. Increasingly, companies are faced with the need to optimize their logistics processes in a highly competitive environment, with dynamic market demand and growing customer expectations. One of the main goals of logistics activities is the timely and efficient delivery of goods and materials (G&M) from the supplier to the end customer.

Problems related to delivery delays negatively affect the overall functioning of a company — including its reputation, financial performance, and customer satisfaction. In this coursework, we will examine a real case related to the optimization of G&M delivery time in a medium-sized Bulgarian logistics company.

EXPOSITION

Company Overview and Current Situation

Logistic Express EOOD is a logistics company specializing in domestic transportation and courier services for retail chains, distributors, and manufacturing enterprises. The company operates within Bulgaria with a fleet of 50 vehicles and maintains a network of 5 logistics centers — in Sofia, Plovdiv, Varna, Burgas, and Ruse. The headquarters and main warehouse are located in Sofia.

Over the past six months, the company has recorded more than a 15% increase in order volume, while simultaneously reporting an 18% increase in average delivery time. This is due to several key issues:

- Insufficient coordination between warehouse and transport activities;
- Lack of an automated route management system;

---

² The paper was presented in English at the Scientific Session for BSc, MSc and PhD Students & Young Scientists on 08.05.2025 in the "Economics and Management" section.

- Manual control in delivery planning;
- Absence of prioritization based on order importance.

As a result, frequent delays are observed, particularly on the long-distance routes Sofia – Burgas and Varna – Ruse.

Business Task Formulation

The objective of this case study is to develop and implement a strategy to reduce G&M delivery time by applying modern management and logistics methodologies. The solution must meet the following requirements:

- Achieve at least a 15% reduction in delivery time;
- Maintain the existing vehicle fleet;
- Be realistically implementable within three months;
- Allow for measurable results.

The company has 12 months of data on over 2,500 deliveries, enabling a comparative analysis before and after optimization.

The methodology for reducing delivery time involves the integration of various tools and process optimization strategies that complement each other. Through the use of new technologies, effective logistics practices, and careful analysis of G&M, the organization achieves significant improvements in delivery speed, leading to higher customer satisfaction and reduced costs.

Theoretical Overview of Methods for Reducing Delivery Time

Lean Logistics

The Lean concept originates from Toyota's production system and is based on the elimination of all non-value-added activities. Applied to logistics, it includes:

- Elimination of unnecessary movements;
- Reduction of waiting time;
- Optimization of internal warehouse flow;
- Standardization of loading and unloading processes.

Just-In-Time (JIT)

JIT is a strategy in which deliveries are made at the exact moment they are needed — with no or minimal inventory. Key benefits include:

- Minimal warehousing costs;
- Reduced risk of inventory obsolescence;
- Increased flexibility in order handling.
- Applicable when the demand for G&M is well-planned and predictable.

Transportation Management System (TMS)

TMS is a software solution for:

- Automated planning of optimal delivery routes;
- Cost control;
- Real-time vehicle tracking;
- Automatic notifications in case of deviations.

The company has chosen the TransSoft TMS system, which offers integration with the existing ERP system.

ABC and XYZ Analysis

ABC and XYZ analysis is a widely used tool in inventory and logistics management. The main goal is to categorize items based on their business value and demand predictability. This enables better delivery planning, warehouse space optimization, and prioritization of logistics activities.

ABC analysis is based on the Pareto principle — a small number of items (typically around 20%) account for the majority (about 80%) of inventory value. Items are divided into three categories:
A: Most valuable, require strict control, high movement frequency, significant turnover;
B: Moderate importance;
C: Low value, infrequent demand.
 XYZ analysis complements ABC by adding another dimension — demand predictability:
X: Stable and regular demand — suitable for automated planning and JIT methods;
Y: Some seasonality or cyclic trends — require forecasting;
Z: Unpredictable demand due to sporadic orders or marketing campaigns — pose a risk of overstocking and require flexible delivery approaches.

	X High consumption materials	Y Medium consumption materials	Z Low consumption materials
A Expensive materials	AX High accuracy of the demand forecast	AY High accuracy of the demand forecast	AZ High accuracy of the demand forecast
B Medium-cost materials	BX Medium accuracy of the demand forecast	BY Medium accuracy of the demand forecast	BZ Medium accuracy of the demand forecast
C Low-cost materials	CX No accuracy of the demand forecast	CY No accuracy of the demand forecast	CZ No accuracy of the demand forecast

Source: (Krzyżaniak and Cyplik, 2007; Kaczorowska et al., 2019)

Combining both analyses results in a matrix that allows logistics teams to identify items that are both important and predictable, and should thus receive the highest delivery priority. For example, AX items have high value and stable demand — they should always be in stock, with optimal inventory levels maintained to avoid supply interruptions. CZ items, on the other hand, are low in value and have unpredictable demand, making them suitable for on-demand delivery or periodic review.

Implementing ABC/XYZ analysis in real logistics operations allows for prioritizing resources — human, time, and transport. This is especially important during peak seasons or when responding to urgent orders. The analysis also helps determine the appropriate delivery frequency for different items and enables more accurate route and logistics scheduling. In a dynamic market environment that requires flexible supply chains, this method has been proven to reduce costs and increase the efficiency of the supply process.

Table 1. Comparison of different methods for delivery process optimization

Method	Suitable for	Requirements	Expected Effect
Lean Logistics	Internal processes	G&M item analysis	-10–20% in processing time
JIT	Accurate orders	Customer trust	-10% in warehousing costs
TMS	Transport	IT system, training	-15–25% in delivery time
ABC/XYZ	G&M item analysis	Consumption data	Prioritized deliveries

Methodology Selection

In this specific case, the most appropriate approach is a combination of TMS + Lean logistics + ABC/XYZ analysis, because:

- TMS optimizes delivery routes;
- Lean reduces internal delays;
- ABC/XYZ allows prioritization of goods.

Table 2. Initial characteristics of the delivery processes in Logistic Express EOOD

Route	ADT	AD	DF	WTC
Sofia – Plovdiv	3:45	24%	5	18:45
Sofia – Burgas	6:10	19%	3	18:30
Sofia – Varna	5:40	15%	4	22:40
Varna – Ruse	4:25	17%	3	13:15
Ruse – Plovdiv	5:00	13%	2	10:00

Where:

ADT - Initial average delivery time (hours:minutes)

AD - Average delay

DF - Delivery Frequency (times/week)

WTC – Weekly time consumed in delivery time, without delays (hours:minutes)

The total time for the delivery process is 83 hours 10 minutes on a weekly basis.

Identified Issues:

- Non-optimized routes — lack of shortest path usage;
- No use of GPS/IoT tracking devices;
- Internal warehouse delays of 20 to 35 minutes per delivery cycle.

Implemented Solutions

Following the identification of the main issues in the company’s logistics operations, three key actions were taken to reduce the delivery time of goods and materials (G&M). These included the implementation of a Transport Management System (TMS), warehouse process optimization using Lean principles, and classification of delivered items through ABC/XYZ analysis.

The company adopted TransSoft TMS, integrated with the existing ERP system. It enables automated route planning based on live traffic, distance, driver working hours, and cargo type. The system also forecasts costs and delivery times, provides real-time GPS tracking, and sends automatic notifications about delays or changes. During pilot tests on routes like Sofia–Plovdiv and Sofia–Burgas, deviations in route planning were identified in over 20% of cases. This led to a network redesign and an average 15% decrease in delivery time. Operators reported saving around three hours weekly from manual planning, with a significant improvement in delivery accuracy.

The warehouse in Sofia, handling most orders, was analyzed for inefficiencies. Key delay sources were identified: excessive employee movement, redundant load checks, and poor visual organization. The 5S methodology (Sort, Set in Order, Shine, Standardize, Sustain) was applied. Standardized checklists were created for order prep, and special zones were designated for quick-access high-demand items. As a result, average order prep time dropped from 42 to 27 minutes, enabling 18% more orders to be processed daily without increasing staff.

Over 250 items were analyzed. ABC classified items by sales volume and value, while XYZ categorized them by demand predictability. Findings:

- 30% were AX items – high value, stable demand — assigned to an express logistics flow;
- BY items – included in weekly schedules;
- CZ items – delivered only on demand.

As a result:

- Urgent deliveries decreased by 20%;
- Warehouse space was used 15% more efficiently;
- Unpredictable item overstock was cut by ~30%.

Together, these measures significantly improved logistics performance and laid the groundwork for sustainable supply chain management.

Table 3. ABC/XYZ Analysis of G&M

Category	% of G&M	Examples	Priority
AX	30%	Electronics, spare parts	High
BY	40%	Textiles, cosmetics	Medium
CZ	30%	Promotional items, accessories	Low

Result: AX items are delivered with highest priority.

Table 4. Results from the Three-Month Test Period

Route	ADT(BO)*	ADT(AO)*	Improvement (%)
Sofia – Plovdiv	3h 45min	3h 05min	-18%
Sofia – Burgas	6h 10min	5h 20min	-13%
Sofia – Varna	5h 40min	4h 55min	-13.2%
Varna – Ruse	4h 25min	3h 50min	-14%
Ruse – Plovdiv	5h 00min	4h 12min	-16%

* ADT(BO) — Average delivery time (before optimization)

* ADT(AO) — Average delivery time (after optimization)

Based on the weekly schedule of the routes the total time for the delivery process decreases from 83 hours 10 minutes to 70 hours 59 minutes. Thus, the total reduction in delivery time is 12 hours 11 minutes (14.64%).

Additional Benefits:

- Average fuel savings of 42 BGN per delivery;
- 18% fewer customer complaints;
- 100% route traceability via GPS.

CONCLUSIONS

Based on the analysis and applied methodologies, the following key outcomes were achieved:

Key Achievements:

- Average delivery time reduction: 14.84%, nearly meeting the 15% target;
- Significantly improved route visibility through TMS and GPS;
- Enhanced warehouse organization via Lean principles;
- Better G&M management through ABC/XYZ prioritization — resulting in faster delivery of critical items;
- Increased customer satisfaction — seen in reduced complaints and improved monthly survey scores.

Critical Factor Analysis:

- Most impactful: TMS — automation eliminated human planning errors;
- Most challenging: JIT implementation — required high discipline and accurate ordering;
- Lean optimization demanded training and staff adaptation but yielded long-term results.

Recommendations for Future Actions

- Full deployment of TMS across all domestic routes;
- Staff training in Lean and JIT principles;
- Periodic ABC/XYZ analysis (every 3 months) to update priorities;
- Introduction of a KPI dashboard to track time, delays, fuel, and customer satisfaction;
- Testing of predictive models (regression, machine learning) to anticipate potential delays.

ACKNOWLEDGMENTS

This research was conducted within the framework of project 2025-BM-01 “Transformation of Socio-Economic Systems through Integration and Digitalization”, supported by the Scientific Research Fund of the University of Ruse “Angel Kanchev”.

REFERENCES

Christopher, M. (2016). *Logistics & Supply Chain Management (5th ed.)*. Pearson Education.

Slack, N., Brandon-Jones, A. (2020). *Operations Management (9th ed.)*. Pearson.

Womack, J., Jones, D. (2003). *Lean Thinking*. Free Press.

TransSoft – official documentation of TMS (2024).

Reports and data provided by “Logistic Expert” EOOD (the data is generated in a realistic manner)

THU-2G404-SSS-EM-03

COMPARATIVE ANALYSIS OF BANKING SECTOR FEES AND COMMISSIONS³

Victoria Daneva – Student

Department of Economics and International Relations
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359 89 943 6826
E-mail: viktoriadanevas2003s@gmail.com

Pr. Assist. Prof. Elizar Stanev, PhD

Department of Economics and International Relations
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: 082 888 557
E-mail: eastanev@uni-ruse.bg

Abstract:

This paper explores how the fees and commissions imposed by private banks for using the most common of banking services affect consumers across the EU. In it, an attempt for the creation of a simple methodology for the calculation of the fees and commissions burden on the average consumer is made. Based on the resulting model, an indicator is created and calculated and is used to perform a comparative analysis of the banking sector fees and commissions burden between 8 chosen European countries.

Keywords: banking, banking sector, banking fees and commissions

The paper is awarded with "Best Paper" Crystal Prize - 64 ANNUAL SCIENTIFIC CONFERENCE of Angel Kanchev University of Ruse and Union of Scientists – Ruse.

The paper will be published in “Reports Awarded with BEST PAPER Crystal Prize` 25” in December 2025.

ACKNOWLEDGMENTS

This research was conducted within the framework of project 2025-BM-01 “Transformation of Socio-Economic Systems through Integration and Digitalization”, supported by the Scientific Research Fund of the University of Ruse “Angel Kanchev”.

REFERENCES

Stanev, E. (2019), *A Study on the Fees and Commissions Burden on the Small Savers of the Bulgarian Banking Sector in 2019*, Proceedings of University of Ruse - 2019, vol. 58, book 5.1, Ruse, Bulgaria

Van Dijk Management Consultants (2009), *Data Collection for Prices of Current Accounts Provided to Consumers*, European Commission report, B-1050 Brussels, Belgium

<https://dskbank.bg/docs/default-source/bank-tarrif/tariff-for-individual-clients.pdf> - data for Bulgarian bank - DSK, accessed on: 01.05.25

<https://luminor.ee/> - data for Estonian bank - Luminor Bank, accessed on: 01.05.25

https://mabanque.bnpparibas/rsc/contrib/document/particuliers/english/Rates_Individuals.pdf - data for French bank - BNP Paribas, accessed on: 30.04.25

<https://statistics.timecamp.com/average-salary/> - data for all chosen countries net salaries, accessed on: 04.05.25

---

³ The paper was presented in English at the Scientific Session for BSc, MSc and PhD Students & Young Scientists on 08.05.2025 in the "Economics and Management" section.

<https://www.bancatransilvania.ro/files/app/media/Taxe-si-comisioane/Persoane-fizice.pdf> - data for Romanian bank - Banca Transilvania, accessed on: 30.04.25

<https://www.bancobpm.it/> - data for Italian bank - Banco BPM, accessed on: 01.05.25

<https://www.bcr.ro/ro/persoane-fizice> - data for Romanian bank - BCR, accessed on: 01.05.25

https://www.campiogroup.com/assets/files/Julius_Baer.pdf - data for Switzerland bank - Credit Suisse, accessed on: 01.05.25

<https://www.cec.ro/> - data for Romanian bank - CEC Bank, accessed on: 01.05.25

<https://www.commerzbank.de/portal/en/englisch/products-offers/services/rates-charges/rates-charges.html> - data for German bank - Commerzbank AG, accessed on: 01.05.25

<https://www.credit-agricole.fr/> - data for French bank - Crédit Agricole, accessed on: 01.05.25

<https://www.deutsche-bank.de/dam/deutschebank/de/shared/pdf/kontakt-und-service/list-of-prices-and-Services-deutsche-bank-ag.pdf> - data for German bank - Deutsche Bank, accessed on: 30.04.25

<https://www.dzbank.com/> - data for German bank - DZ Bank, accessed on: 01.05.25

<https://www.groupebpce.com/> - data for French bank - Groupe BPCE, accessed on: 01.05.25

<https://www.intesasanpaolo.com/> - data for Italian bank - Intesa Sanpaolo, accessed on: 01.05.25

https://www.pekao.com.pl/dam/jcr:e416301c-d68c-4f6a-83e1-edffb95582e1/Taryfa%20prowizji%20i%20op%C5%82at%20dla%20klient%C3%B3w%20detalicznych_Rachunki%20bankowe%20w%20administracji.pdf - data for Polish bank - Bank Pekao S.A., accessed on: 01.05.25

https://www.pkobp.pl/?srsltid=AfmBOor69cuT39_eBPWMyC-SHS5Dbvq82gw5M_Q6Kkkotedgm1He43dv - data for Polish bank - PKO Bank Polski, accessed on: 01.05.25

<https://www.santander.pl/en/tfi/useful-information/information-about-the-fees> - data for Polish bank - Santander Bank Polska, accessed on: 01.05.25

<https://www.seb.ee/en/price-list> - data for Estonian bank - SEB Pank, accessed on: 01.05.25

<https://www.swedbank.ee/private/home/more/pricesrates?language=ENG> - data for Estonian bank - Swedbank, accessed on: 30.04.25

<https://www.ubb.bg/downloads/Document/796/bg/Retaill-Tariff-BG-01-04-2025-3.pdf> - data for Bulgarian bank - UBB, accessed on: 30.04.25

<https://www.ubs.com/ch/en/services/accounts-and-cards.html?intCampID=distribution-private-accounts> - data for Switzerland bank - UBS, accessed on: 30.04.25

<https://www.ubs.com/ch/en/services/private.html> - data for Switzerland - Credit Suisse, accessed on: 01.05.25

<https://www.unicredit.ro/content/dam/cee2020-pws-ro/DocumentePDF/TarifeComisioanePI/Fees-and-Commissions%20PI.pdf> - data for Italian bank - UniCredit Bulbank, accessed on: 30.04.25

https://www.unicreditbulbank.bg/media/filer_public/32/e3/32e352c5-b969-41f1-b19c-f33619d0b8e8/tariff-ind-bg-17-03-2025.pdf - data for Bulgarian bank - UniCredit Bulbank, accessed on: 30.04.25

THU-2G404-SSS-EM-04

CYBERSECURITY AND SOCIAL NETWORKS: RISKS AND GOOD PRACTICES FOR PERSONAL AND BUSINESS DATA PROTECTION⁴

Polina Trifonova, Student

Faculty of Business and Management,
University of Ruse "Angel Kanchev"
E-mail: polinaptrifonova@gmail.com

Ana Todorova, PhD Student

Faculty of Business and Management,
University of Ruse "Angel Kanchev"
E-mail: attodorova@uni-ruse.bg

Abstract: *Social networks are an indispensable tool for personal communication and business development, uniting billions of users around the world. Despite their enormous potential, they also pose significant risks, becoming a primary source of cybercrime and theft of personal data, leading to increasing financial losses for individuals and organisations. This scientific report examines critical aspects of cybersecurity in social networks and the direct link to the compromise of personal data. The report is based on a two-pronged methodology: a theoretical analysis of the existing literature on the topic and an examination of a case study in which a social network profile was hacked following a security breach of the associated email account. The main goal is to identify the key vulnerabilities and mechanisms that allow such incidents and to propose a structured methodological approach for their diagnosis and prevention. That approach presents a three-phase process that can be used as a tool for identifying the causes of security breaches. The aim is to contribute to raising awareness about social media risks and provide a practical framework for strengthening the digital security of consumers and business entities.*

Keywords: *Cybersecurity, Social Networks, Risks, Hacking, Business Protection, Personal Data*

INTRODUCTION

Social media has become a key asset for both personal expression and business growth. With billions of users, platforms such as Facebook and Instagram are fundamentally changing the way people communicate, share content and engage with their audiences. They have not only revolutionised global communication but have also paved the way for new business models (CyberMaterial, 2024). At the same time, in addition to business development, social media is also a significant source of exposure to cybercrime and an excellent source of information for companies and individuals (Orłowska, 2022). Organisations of various types and sizes report financial losses as a result of cybercrime. Total losses for 2020 were estimated at around *£3.8 million*, with unsecured social media and email accounts cited as the main reason (Thompson, 2021).

Worryingly, the cost of cybercrime continues to grow exponentially, with total losses expected to reach *\$10.5 trillion* by 2025. At their core, these costs are directly related to data loss, and in particular, intentional data theft (Robb, 2025). That paper examines critical aspects of cybersecurity and data theft through: 1) *a theoretical analysis of cybersecurity* in social networks and its relationship to business, and 2) *a case study* of a compromised social network account. The goal is *to identify the causes of such security breaches and to propose a methodological approach, including a sample questionnaire, to diagnose and prevent future incidents*. Although there is a terminological difference between the concepts of "social media" and "social networks", in the context of this scientific paper, these terms are used interchangeably as synonyms. This approach is adopted for consistency and ease of presentation, given the broad scope of the researched issues related to the *cybersecurity of social platforms*.

---

⁴ The paper was presented in English at the Scientific Session for BSc, MSc and PhD Students & Young Scientists on 08.05.2025 in the "Economics and Management" section.

EXPOSITION

Cybersecurity and social networks

Social media is an integral part of modern life, and as such, it is not surprising that it has become a constant target for cybercrime (Orłowska, 2022). Alongside this growth, there is also a worrying trend: an epidemic of hacked and deactivated accounts. This surge is threatening both individuals and businesses, and leading to loss of access, reputation damage and disruption of communication channels with followers and customers (CyberMaterial, 2024). Concerns are growing as cybercriminals take advantage of the broad reach of the platforms, the ease of use and, last but not least, the almost *mass connectivity of personal and business accounts* containing sensitive data such as user data, bank details and payment details. This makes the connection between the cyber protection of individual accounts in direct correlation with the social accounts of various types of organisations that are managed or linked to the respective personal account.

Since the impact of social media on people's lives is enormous, this process of connectivity cannot be interrupted. Through social networks, people can communicate and collaborate with almost anyone in the world. They also remain a preferred platform for small and large organisations to promote their endeavours. However, it is precisely the increase in the volume, speed, and diversity of data on social networks that are significant problems that also increase privacy and security risks. To solve this problem, social media security needs to be improved using various techniques (Anudini *et al.*, 2021), which are also under the control of the individual user to some extent. Internal vulnerabilities within a company refer to weaknesses or gaps in the organisation's internal systems, processes, or practices – weaknesses that malicious actors can exploit. These vulnerabilities can exist at different levels, including technology and procedures. However, perhaps *the most significant factor remains people* (Arroyabe *et al.*, 2024).

Risks and threats in social networks as a business problem

In the modern business context, digital information is the most valuable resource of any organisation, which is why data theft represents one of the most serious dangers facing companies. Realising the high value of this information, cybercriminals have made establishing control over it their top priority in recent years (Robb, 2025). A recent report that notes increased ransomware attacks in 2023 concludes that *people are the most vulnerable link in systems*. This finding is supported by the significant increase in cyber incidents related to human intervention – an impressive 72% of all breaches in 2023 involved a human factor. IBM's analysis of the financial impact of data breaches over the same period also confirms that human error is the cause of the most expensive data loss incidents (Limaymanta *et al.*, 2025). Social media platforms have a dual nature: they are excellent tools for sharing information and connecting. However, they also pose a significant security threat to organisations, mainly due to the connection between personal and business accounts. A study shows the scale of the problem, finding that 56% of small businesses have been victims of cyberattacks in the last two years. In addition to beneficial interaction, these platforms are also used by criminals and hackers to quickly and easily distribute malicious content (Orłowska, 2022). The highest cost of compromised data in 2024 reached \$4.88 million (Robb, 2025).

Thompson (2021) claims that Facebook, Instagram, and Snapchat are among the most frequently reported platforms with compromised user accounts. Users are often blackmailed for money to regain access to their accounts. A significant number of those affected, especially representatives of business organisations, choose to pay the "ransom", but this does not stop cybercriminals from continuing to demand more money. According to victims, having their accounts compromised has a significant emotional impact on them, as intimate photos and personal details can be exposed. However, in addition to emotional damages, the losses can also be material.

According to Robb (2025), the consequences of data theft are severe and wide-ranging. They are grouped into three main areas: *financial losses*, which include direct costs of investigation, recovery, compensation, and litigation, as well as loss of business; *reputational damage*, leading to image damage and potential customer loss; and *legal/regulatory consequences*, encompassing fines and the possibility of class action lawsuits.

Case study: compromised personal account on the social network Instagram

An anonymous user from Bulgaria finds himself in a situation where he loses access and control to one of the social networks he uses, Instagram, after noticing suspicious activity. The first indication of a problem with the network is the user's inability to log in to the account. Without receiving a notification about this, he sees that he has been "kicked out" of the account, and when trying to log in again, the user gets an indication of an incorrect password. The process is followed by attempts to access the relevant application by recovering or changing the password. These attempts prove unsuccessful, as the authentication emails do not arrive in the email of the user. He consults the Instagram help centre for an alternative method of authentication. Instructions of several steps have been received, which the user must complete, including digital comparison of the facial parameters of the owner of the account with those in the photos in his profile. After completing the process, he is informed that the verification may take several working days.

While waiting for an update of the situation, the user begins to receive messages and calls from relatives and acquaintances informing him of suspicious activity on his profile. This activity includes publishing content that is not typical for the user and also deleting all existing publications. This leads to a new problem – the inability of Instagram employees to verify the actual owner of the account based on existing content. As a result, it becomes clear that the user finally loses control over his account on the relevant social network. After his account has been "taken over", the owner asks his circle of relatives and acquaintances to report the social profile as "hacked" in order to avoid the possible subsequent distribution of malicious information and content. The account has been removed from Instagram, and it is now considered permanently lost. After what happened, the user shares the problem with an acquaintance – who, although not a cybersecurity specialist, is still sufficiently digitally literate, and points him to the root of the problem – the *compromised email*.

Vulnerability analysis and assessment of the effectiveness of existing personal data protection measures

In itself, the loss of a personal user profile on a social network is not a particularly significant case. With goodwill, the respective user could create a new one and regenerate the old contact network. However, the case presented above presents a considerable problem – *how easy it is for personal data to be not only compromised and stolen, but also used by third parties according to their own goals and interests*. As a result, the case considered from Bulgaria allows the formulation of a structured, scientifically based ***three-phase process for identifying the reasons that led to the compromise of a user profile on a social network***. The goal is not only to solve the specific problem, but also to learn a lesson through a systematic study of the incident.

- *Initial phase: Discussion and collection of initial information*

The process begins with a discussion with the affected user. The primary focus is to gather detailed initial information regarding: **1) Circumstances surrounding the discovery of the compromised account** (e.g. unusual posts, inability to access); **2) Time frame of the incident** (when was the problem noticed, were there any previous indications); **3) Recent actions of the user related to the security of the account or associated accounts** (e.g. attempts to log in from new devices, installing applications, clicking on links). This initial phase is critical for forming hypotheses about the possible method of compromise and moving to the next phase.

- *Structured investigation: Identifying the source through directed questions*

In order to move the investigation beyond the initial hypotheses and get to the root of the problem, a short questionnaire was developed and used in accordance with the presented case study. This questionnaire aims to systematically collect information that indirectly or directly points to potential security gaps, and, from there, to the reasons for the breach. The questions are formulated to cover different aspects of the user's online behaviour and security settings. Table 1 presents an example structure of a questionnaire focused on identifying the initial point of breach. The questionnaire is not exhaustive, but it is consistent, on the one hand, with the presented case study, and on the other hand, with the most common reason for losing control over a personal account – *a compromised password*.

Table 1. Questionnaire for identifying security weaknesses. *Source:* author's development

Question:	Information it provides:
When was the password for the social account last changed?	Helps identify the scope of the hack;
Has another of the user's social accounts been compromised? Has the user received emails requesting a password change?	Helps determine how the hack was performed and the connection between the hacked account and the hacked email used to recover the password;
Have there been any signs that something unusual is happening with the social account, and if so, what?	Aims to determine whether the user has noticed unusual activity before or during the social account incident;
Which email service provider does the user use?	Different email providers allow for different SPAM protections and log checks.
Does the user use a unique and strong password for the email account?	Assess the current level of password security for the email account.
Has the IP address, from which the email is accessed or attempted to be accessed, been verified?	Specifies possible steps to take from here on, such as checking IP addresses that have successfully logged into the mailbox.
Is two-factor authentication (2FA) used? (for social account, email, etc.)	Establishes the level of security of the social account itself and the existence of preventive measures to protect the account;
Does the account password match that of other accounts?	Identifies the potential risk of multiple accounts being compromised if a single password is compromised;
Has the user received emails that seem suspicious (e.g., from unknown senders, with attachments, with strange links)?	Points to the possibility of a phishing attack that may have compromised the email account;
Has the user encountered fake emails? Does he know how to identify them and what he needs to do to effectively avoid them?	This determines how familiar the user is with cyber threats and how they can protect themselves from them.

- *Data Analysis: Identifying the Problem*

In the case study, the analysis of the responses from the questionnaire, combined with the initial information from the discussion, points to the conclusion that the compromise of the email account was the key step that led to the hacking of the social network account. The logic here is that social networks often rely on the associated email to send password recovery codes or to notify when security settings are changed. If the email is compromised, the attacker can easily initiate a password recovery process for the social profile and gain access. In this case, the lack of the ability to initiate this process clearly indicates that the problem lies precisely in the email settings. The user used one of the most common email providers in Bulgaria, which allows basic SPAM protection. When checking the latter (Fig. 1), it was found that after the mailbox was hacked, an email was immediately added to the email blocking field, related to Instagram password recovery. Blocking it through SPAM protection of the email does not allow the respective user to receive a recovery link. This automatically leads to the impossibility of restoring access to the social profile.

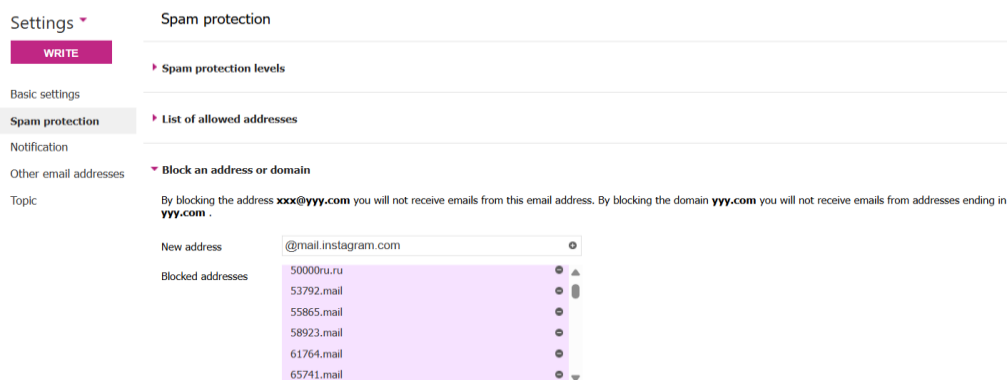

Fig. 1. Checking SPAM protection in a specific email. *Source:* the authors

The audit of the logs (Fig. 2) for access to the email account provides the second key empirical evidence. It was found that multiple IP addresses that did not correspond to the user's usual or current IP address had access to the email. This fact, combined with the lack of other obvious signs of direct compromise of the social profile (e.g. malware on the device, phishing messages on the relevant social network, *etc.*), confirms the hypothesis that the source of the breach was precisely the email. Identifying an email breach is essential for numerous reasons. Access to a user's email opens the door for cybercriminals to other social media accounts, as well as to a variety of digital applications where the email address is used for login and password recovery. This could include payment applications such as Revolut and Google Wallet, where loss of access and compromised data pose a particularly high risk of material damage.

30.03 Sun	22:34:33	Wrong password - OAuth2	92.247.121.177	Bulgaria
	22:27:06	Wrong password - OAuth2	185.167.173.11	Bulgaria
	22:14:01	Login - POP3	89.186.203.237	
	21:56:34	Wrong password - OAuth2	151.237.43.214	Bulgaria
	21:11:33	Wrong password - OAuth2	46.63.113.16	Ukraine
	20:47:13	Wrong password - OAuth2	213.91.250.58	Bulgaria
	20:01:06	Wrong password - OAuth2	185.34.240.191	Russia
	19:53:34	Wrong password - OAuth2	185.174.211.38	
	16:29:59	Wrong password - OAuth2	213.167.22.63	Bulgaria
	15:27:14	Login - Mailbox	89.186.203.237	Bulgaria
	15:04:58	Wrong password - OAuth2	176.102.26.14	Russia
	14:46:17	Wrong password - OAuth2	31.43.60.140	Ukraine
	13:46:22	Wrong password - OAuth2	213.167.24.218	Bulgaria
	10:44:26	Wrong password - OAuth2	46.233.54.26	Bulgaria
	05:59:37	Wrong password - OAuth2	62.73.100.66	Bulgaria
	02:23:19	Wrong password - OAuth2	78.83.112.212	Bulgaria

Fig. 2. Checking the history of IP addresses for a specific email. *Source:* the authors

As a result of the analysis, possible weaknesses in the protection of personal data by the specific user are identified, which can also be formulated as generally valid errors: **1) Using the same password** for different platforms or for too long a period of time without changing; **2) Using an insecure password** – containing only numbers, letters or names representing something specific to the account owner that is known to the public (for example, if the password is the date of birth of the profile user or his/her relative, the initials of the user's name, *etc.*); **3) Lack of 2FA** for email and for social network profiles; **4) Lack of tracking of the correspondence** of the current settings of the email address with those set by the owner – it is possible that when hacking the email, the email address from which the user should receive a message to verify a given social profile will be blocked by the perpetrator of the cyberattack (*i.e.*, 2FA will not work); **5) Lack of tracking for suspicious IP addresses** that have accessed the email; **6) Insufficient knowledge** of the user about the ways to control and prevent malicious actions against his personal data.

Preventive measures and good practices for personal data protection

Effectively addressing vulnerabilities requires a proactive approach that is not limited to the use of leading technologies but also includes the implementation of adequate policies. Preventing issues like bad password practices and phishing involves a mandatory comprehensive employee training program. Enabling features like 2FA for all accounts and setting up notifications that notify you of suspicious activity are among the easiest practices to implement. Regularly scanning devices for potential malware and protecting them with antivirus software is also key. When working online, it is key to monitor network security. This includes using a virtual private network (VPN) when connecting to public Wi-Fi hotspots to prevent potential attacks and data theft (Robb, 2025). At the same time, the most common reason for hacking a social media account is a weak password. This brings the discussion back to the human factor as the cause of system vulnerability. For about 30% of people who have experienced a data breach, the problem is the result of a weak password (Sytech, 2023).

Based on the identified probable cause for the compromised account, the affected user is advised to take the following action: **1) Immediately change the password of the email account with a new, strong and unique one;** **2) Enable 2FA for the email account and various social networks;** **3) Review activity logs and IP addresses that have accessed the email account.** Another critical

aspect of preventing security breaches is adopting good practices for safe online behaviour. These include keeping software (such as browsers and security protocols) up to date, being vigilant for suspicious activity or links in messages and posts, and avoiding sharing personal or business financial information or login details with strangers. It is also essential to consistently use strong passwords (at least 12 characters long), change them regularly, and make them unique for each site. *Recognising and avoiding phishing attacks* – in which fake emails impersonating trusted sources contain malware in attachments aimed at stealing credentials – *is a key skill for any user in the digital environment.*

CONCLUSION

The study highlights the function and importance of cybersecurity, focusing on the existing risks to personal and business data as a result of the rapidly increasing cyberattacks. The applied scientific-procedural process, including structured discussion, targeted surveying and analysis of system logs, allows for the practical identification of the root cause of the profile compromise – a breach in the security of the associated email account. This methodical approach is essential for diagnosing security incidents and provides a valuable basis for future preventive measures and increasing the digital literacy of users.

The main conclusions show that adequate protection against threats to the digital security of society requires not only technological solutions, but also a certain level of awareness on the part of users of online content about possible practices for building safe surfing on the web. The recommendations include strengthening data protection measures and encouraging preventive actions such as avoiding suspicious links and correspondents and regularly changing passwords for individual accounts. These measures not only enhance protection but also minimise risks associated with personal and professional information. Future research could focus on new methods to counter cybersecurity threats and the level of digital literacy of users to implement them.

ACKNOWLEDGMENTS

This research was conducted within the framework of project 2025-BM-01 “Transformation of Socio-Economic Systems through Integration and Digitalization”, supported by the Scientific Research Fund of the University of Ruse “Angel Kanchev”.

REFERENCES

- Anudini, S. A., Dissanayake, S., & Uwanthika, I. (2021). *Impact of Social Media-Related Cybercrimes and Preventive Precautions*. 14th International Research Conference of General Sir John Kotelawala Defence University. Retrieved from <http://bit.ly/4iCW2c3> [last accessed April 24, 2025]
- Arroyabe, M. F., Arranz, C. F., De Arroyabe, I. F., & De Arroyabe, J. C. F. (2024). Revealing the realities of cybercrime in small and medium enterprises: Understanding fear and taxonomic perspectives. *Computers & Security*, *141*, 103826. DOI: 10.1016/j.cose.2024.103826
- CyberMaterial (2024). *The Growing Epidemic of Hacked and Disabled Social Media Accounts*. Medium. Retrieved from <https://cybermaterial.medium.com/the-growing-epidemic-of-hacked-and-disabled-social-media-accounts-1a460f0ea7dd> [last accessed April 24, 2025]
- Limaymanta, J., Quevedo, L., & Mena, L. F. (2025). Transforming threats into opportunities: the potential of emotional artificial intelligence in marketing. *Journal of Innovation & Knowledge*, *10*(2), 100723. DOI: 10.1016/j.jik.2025.100723
- Orłowska, A. (2022). Cybersecurity and Cyberthreats in Social Media. *Humanities & Social Sciences Reviews*, *10*(6), 45-48. DOI: 10.18510/hssr.2022.1067
- Robb, B. (2025). *Why Data Theft is a Growing Concern for Businesses*. BlackFog. Retrieved from <https://bit.ly/3Rwu0E3> [last accessed April 24, 2025]
- Sytech (2023). *How Your Personal Social Media Presence Can Get Your Business Hacked*. SyTech Consultants. Retrieved from <https://bit.ly/4IS9VWK> [last accessed April 24, 2025]
- Thompson, J. (2021). *Email and Social Media hacks cost businesses £3.8 Million in the last 12 months*. Cyber Resilience Centre. Retrieved from <https://sytech-consultants.com/how-your-personal-social-media-presence-can-ge> [last accessed April 24, 2025]

THU-2G404-SSS-EM-06

CURRENT PROBLEMS OF RISK PERCEPTIONS IN THE USE OF PAHS⁵

Alexandra Todorova– Student

Department of Management and Social Activities,
Faculty of Business and Management
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359 877534670
E-mail: aleksandrasvetoslavova75@gmail.com

Assoc. Prof. Nataliya Venelinova, PhD

Department of Management and Social Activities,
Faculty of Business and Management
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +359 888558782
E-mail: nvenelinova@uni-ruse.bg

***Abstract:** The use of psychoactive substances among young people in Bulgaria is a growing social and health problem with long-term consequences for the development of adolescents and society as a whole. Data, based on national surveys and current studies, reveal alarming levels of early exposure and high frequency of use. The relevance of the topic stems from: the prevalence and easy access to PAHs by young people; the established low age of first use; reported facts about the use of vapes, laughing gas and energy drinks; the presence of factors that predispose to first and subsequent use and the lack of effective preventive programs and measures. The report presents current trends in the perceptions of young people regarding the prevalence and use of various substances among students from the Department of Management and Social Activities at the University of Ruse. Emphasis is placed on the distribution and use of nicotine products, electronic cigarettes (vapes), laughing gas and energy drinks and narcotic substances, the awareness of students regarding the possibilities of obtaining help and support for dealing with substance abuse or addiction. The report emphasizes the need for effective preventive measures, educational campaigns and legislative changes aimed at limiting access to harmful substances and raising awareness among young people at the national level.*

***Keywords:** youth, psychoactive substances, use, prevention*

ВЪВЕДЕНИЕ

Проблемът с достъпа до психоактивни вещества и употребата им от младежи придобива все по-голяма актуалност в съвременното общество. В свят на бързо развиващи се технологии, социални промени и културни трансформации, младите хора често са изправени пред редица предизвикателства, които оказват влияние на тяхното емоционално състояние и психическо здраве. Употребата на психоактивни вещества сред младежите е глобален проблем, който засяга физическото и психическото им здраве, тяхната социална интеграция и бъдеща реализация. В България този проблем също е изключително актуален, поради факта, че данните по проведени проучвания показват тревожни тенденции в разпространението и употребата на различни видове вещества сред младежката популация (Bratоеva, E. 2023).

Лесният достъп на психоактивни вещества до лица в младежка възраст и любопитството от тях страна да експериментират с тях са обезпокоителни, тъй като в посочения възрастов период се формира личността и се определя бъдещата житейска посока на индивида. Освен личните последици за здравето и развитието на младите хора, злоупотребата с психоактивни вещества има и сериозни социални последици – от отпадане от образователната система, нарушени междуличностни връзки до престъпни деяния.

---

⁵ Докладът е представен на Научната сесия за студенти докторанти и млади учени на 08.05.2025 в секция „Икономика и мениджмънт“ с оригинално заглавие на български език: АКТУАЛНИ ПРОБЛЕМИ НА ВЪЗПРИЯТИЯТА ЗА РИСКА ПРИ УПОТРЕБА НА ПАВ.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Младежите са сред най-рисковите групи по отношение на употреба на психоактивни субстанции. Данни за България показват, че възрастта, когато започва употребата на дроги, намалява през последните години. Резултатите от проучване, проведено от Национални фокусен център за наркотици и наркомании през 2021 г. сред ученици от 8 до 12 клас са тревожни. Те сочат, че 45% от учениците в 8-12 клас в училищата на територията на България са пушили цигара, пура или лула поне веднъж през живота си. 60% от учениците от 8 до 12 клас в училищата на територията на България заявяват, че са употребявали алкохол поне веднъж в живота си. 15% от същите ученици споделят, че са употребявали наркотици, а като причина за това 64% посочват любопитство (НФЦНН – СоваХарис, 2022). Резултати от проучване, проведено през 2022 година по поръчка и с методологическата подкрепа на Национален фокусен център за наркотици и наркомании от „Сова 5“ АД сред студенти в България са по-притеснителни при младежите от по-високата възрастова група. 74% от тях споделят, че употребявали поне веднъж си продукти за пушене (цигара и/или електронна цигара и/или устройства за нагриване на тютюн и/или наргиле). 41% от студентите твърдят, че са употребявали поне веднъж някога в живота си райски газ за забавление. 95,8% от студентите в България заявяват, че са пили алкохол поне веднъж в живота си. 18,8% от студентите в страната посочват, че са употребявали някога в живота си някакво наркотично вещество. Студентите декларират, че през последните 12 месеца са участвали: в игрите на Българския спортен тотализатор – 10,6%; в лотарийни игри (билети) – 14,7%; в игри, тип „Бинго“ – 9,9%; игри с игрални автомати – 19,7%; игри на маси в казино – 7,5%; в залагания в Интернет – 26,9%; в залагания в букмейкърски пунктове – 9,9%; в томболи – 15,3%. (НФЦНН, 2023). Национално представително проучване, проведено през 2023 година сред млади хора на възраст 15-29 години на „Галъп интернешънъл болкан“ по поръчка на Министерството на младежта и спорта показва, че 40% от младежите на възраст между 15 и 29 години пушат традиционни цигари ежедневно, като 14% от непълнолетните заявяват, че са редовни пушачи. Резултатите показват, че хелият и райският газ продължават да са на мода сред младежите у нас, но той вече се използва по-рядко (https://clinica.bg/23182-raiskigt-gaz-prodyljava-da-e-na-moda?utm_source=chatgpt.com).

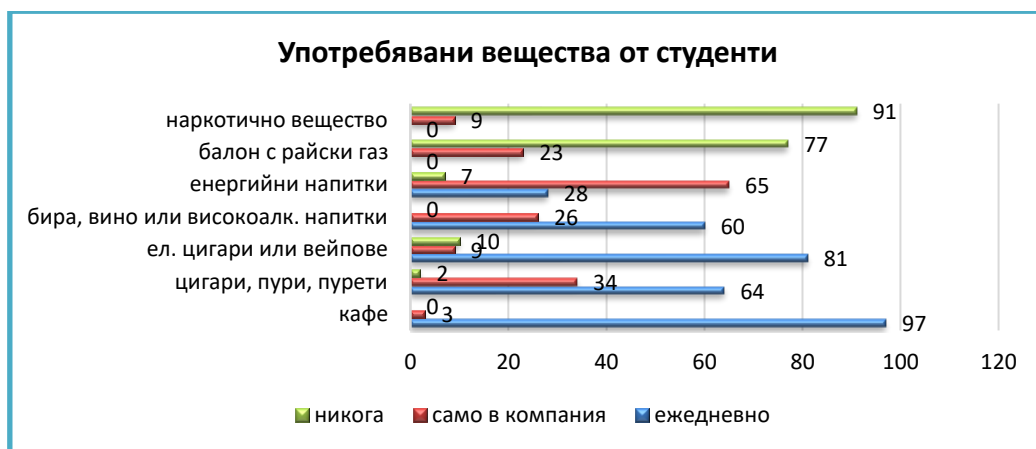
Употребата на енергийни напитки сред младежите в България представлява нарастващ здравен проблем, изискващ внимание от страна на обществото и институциите. Според национално представително проучване, проведено по поръчка на Лидл България и реализирано от изследователска агенция Blue Point. в средата на 2024 г., всяко второ дете на възраст между 7 и 18 години в България е консумирало енергийна напитка поне веднъж. Във възрастовата група 7–13 години този дял е 32,5%, докато при младежите между 14 и 18 години достига 73%. По отношение на честотата на консумация, 10,8% от тийнейджърите между 14 и 18 години пият енергийни напитки всеки ден, а 21% – няколко пъти седмично (Национална мрежа за децата, 2024).

Изследователски интерес представлява проучване на възприятията на студентите от обучаващата катедра по отношение на употреба на ПАВ, информираността за ефектите от това, знанията за последващи ефекти и възможности за лечение и рехабилитация. Това е причината във времения период 16-30 април 2025 г. да се проведе онлайн анкетно проучване сред студентите от катедра „Мениджмънт и социални дейности“. Анкетата съдържа 22 въпроса и е разпространена електронно чрез студентските групи. През посоченият времеви период тя е попълнена доброволно от 148 студенти, обучаващи се в редовна, задочна и дистанционна форма.

По отношение на честотата на употреба на вещества, студентите посочват:

- най-често сутрин се тонизират с кафе;
- 64 % пушат ежедневно цигари, пури или пурети, а други 34% го правят само в компания;
- 81 % пушат от време на време, когато съм с компания или не се чувствам „окей“;
- 60% пият бира, вино или високо алкохолни напитки от време на време, когато съм с компания или не се чувствам „окей“, а 27% го правят ежедневно;

- 28% пият ежедневно по една енергийна напитка, а а други 65% премет такава напитка сам в компания;
- 23% заявяват, че им се е случвало да ползват балон с райски газ, когато са в компания;
- 9% ползват наркотично вещество, предимно в компания.

Фиг. 1. Честота на употребявани от студентите вещества

Фигура 1 онаглеждава честотата на употребявани от студентите вещества. Графиката показва, че студентите като цяло използват, макар и неежедневно, всички посочени вещества. Ежедневно най-често употребявани са кафе, традиционни тютюневи изделия, електронни цигари и вейпове и енергийни напитки. От посочените вещества те са най-лесно достъпните на пазара. Употребата им на публично място и в светлата част на деня обикновено не прави лошо впечатление на околните и са най-приети за употреба на публични места. Най-висок е дялът лица, посочили че никога не са използвали наркотично вещество (91%) и балон с райски газ (77%). Причината за това би могла да бъде язната представа на младежите за вредите от тях, затруднена възможност за намиране и по-високата цена.

Изследван е и достъпа на студентите до посочените по-горе вещества. Респондентите заявяват, че без никакви проблеми могат да си набавят кафе, цигари – традиционни и електронни, вейпове и алкохолни напитки. С извести затруднения и обичайно по-бавно и отново могат да бъдат достъпни до тях балоните с райски газ и различни видове наркотични вещества. Всички студенти, включили се в изследването, имат близки, които употребяват посочените вещества. 65% от респондентите знаят към кого да се обърнат за подкрепа или да насочат свой близък за помощ по отношение на рисковата употреба на вещества.

Като причини за началото на употребата се посочват: забавление, справяне с негативни емоционални състояния (тъга, тревожност, депресия) или употреба с прагматична цел – за справяне с умората, безсънието, повишаване на работоспособността. Ефектите от употребата на едно и също психоактивно вещество при различни лица може и често е различен, като проявите зависят от: вида на приетото психоактивно вещество, количество на употребената дрога; индивидуални личностови характеристики на употребяващото лице (пол, тегло, моментно психологическо състояние); мястото, където се извършва употребата; предишен опит на лицето с приеманата субстанция; начин на употреба (пушене, смъркане, др.).

ИЗВОДИ:

1. Студентите: не изпитват съществен проблем с набавянето на каквото и да е вещество; считат, че обикновените и електронните цигари са еднакво вредни; нямат никакъв проблем с набавянето на алкохол; трудно, но намират начин за набавяне на райски газ.

2. Студентите употребяват наркотични вещества когато: са в стрес или под напрежение, за търсене на нови усещания, под натиск от връстници.

3. Според студентите най-податливи на употреба на ПАВ са младежи, които не получават достатъчно внимание от семейството си

4. Ако имат проблем с употребата на ПАВ биха споделили с: брат/сестра (45%) и приятел (21%).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Разпространението на психоактивни вещества сред младежите в България е значително – както по отношение на незаконни наркотици (канабис, амфетамини, кокаин), така и легални продукти с риск от зависимост (никотин, вейпове, енергийни напитки). Възрастта на първа употреба е тревожно ниска – много младежи експериментират с вещества още в начална или ранна гимназиална възраст (около 13–14 години). Вейповете, райският газ и енергийните напитки се превръщат в "нови рискове", които се възприемат като по-безвредни, но всъщност водят до зависимост, психични и физиологични проблеми. Социални, емоционални и поведенчески фактори оказват влияние върху употребата, включително групов натиск, липса на информираност, лесен достъп и липса на контрол върху продажбата. Наблюдава се недостиг на ефективни превантивни програми и мерки, както и недостатъчен родителски и институционален контрол (Bratoeva, E. 2023).

Употребата на психоактивни вещества сред младежите в България се задълбочава, като обхваща не само традиционните наркотици, но и нови форми на вредни навици, включително електронни цигари, райски газ и енергийни напитки. Това явление налага спешната нужда от ефективни политики, целящи ограничаване на достъпа, повишаване на здравната грамотност и насърчаване на здравословен начин на живот сред младите хора. Ключова роля имат образователните институции, родителите, медиите и законодателната власт, които следва да обединят усилия в борбата срещу ранната употреба и зависимостта. Само чрез координирана и целенасочена превенция обществото може да гарантира едно по-здравословно и устойчиво бъдеще за своите млади поколения.

БЛАГОДАРНОСТИ

Настоящото изследване е проведено в рамките на проект 2025-БМ-01 „Трансформация на социално-икономически системи чрез интеграция и дигитализация“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Русенски университет „Ангел Кънчев“.

REFERENCES

Bratoeva, E. (2023). Alcohol dependence – approaches to psychosocial work. Primax Publishing House, Ruse (Оригинално заглавие: Братоева, Е. (2023). Алкохолната зависимост – подходи за психосоциална работа. Изд. Примакс, Русе)

National Network for Children, 2024. Every second child in Bulgaria has consumed energy drinks Retrieved from: https://nmd.bg/vsyako-vtoro-dete-v-balgariya-e-konsumiralo-energijni-napitki/?utm_source=chatgpt.com last accessed on 02.05.2025 (Оригинално заглавие: Национална мрежа за децата, 2024. Всяко второ дете в България е консумирало енергийни напитки Извлечено от: https://nmd.bg/vsyako-vtoro-dete-v-balgariya-e-konsumiralo-energijni-napitki/?utm_source=chatgpt.com посл. пос. на 02.05.2025 г.)

NFPNN - SovaHaris (2022). Attitudes and use of psychoactive substances among high school students (grades 8-12) in Bulgaria. Sociological analysis Retrieved from: https://www.nfp-drugs.bg/wp-content/uploads/2022/03/Analiz_SH_national_8-12klas.pdf last accessed on 02.05.2025 (Оригинално заглавие: НФЦНН - СоваХарис (2022). Нагласи и употреба на психоактивни вещества сред учениците в гимназиален курс (8-12 клас) в България. Социологически анализ Извлечено от: https://www.nfp-drugs.bg/wp-content/uploads/2022/03/Analiz_SH_national_8-12klas.pdf посл. пос. на 02.05.2025 г.)

NFPNN, 2023, Attitudes and use of psychoactive substances among students in Bulgaria". Sociological analysis, Retrieved from: https://www.nfp-drugs.bg/wp-content/uploads/2023/02/-Analiz_SH_STUDENTI-2022.pdf last accessed on 02.05.2025 (Оригинално заглавие: НФЦНН, 2023, Нагласи и употреба на психоактивни вещества сред студентите в България“. Социологически анализ, Извлечено от: https://www.nfp-drugs.bg/wp-content/uploads/2023/02/-Analiz_SH_STUDENTI-2022.pdf посл. пос. на 02.05.2025 г.)

https://clinica.bg/23182-raiskiqt-gaz-prodyljava-da-e-na-moda?utm_source=chatgpt.com (last accessed on 02.05.2025)

THU-2G404-SSS-EM-07

ORGANIZATION OF PSYCHOSOCIAL REHABILITATION OF ADDICTED AND CO-ADDICTED PERSONS IN BULGARIA⁶

Hristiyana Krumova– Student

Department of Management and Social Activities,
Faculty of Business and Management
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359 882 726082
E-mail: s225138@stud.uni-ruse.bg

Assoc. Prof. Nataliya Venelinova, PhD

Department of Management and Social Activities,
Faculty of Business and Management
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +359 888558782
E-mail: nvenelinova@uni-ruse.bg

***Abstract:** Addiction to psychoactive substances is a complex phenomenon that affects the health of individuals who use substances and the social structure of society at an individual level. The report examines addiction as a social and health problem, analyzing the factors that contribute to its development and the consequences at an individual and societal level. The study emphasizes the need for integrated approaches in the prevention and treatment of addicted individuals. In Bulgaria, psychosocial rehabilitation, through the integration of medical, psychological and social interventions, is a key component in the fight against addiction. This report analyzes existing programs and approaches in the country, emphasizing the importance of integrated services and the need for sustainable policies and practices.*

***Keywords:** psychosocial work, psychosocial rehabilitation, addiction*

ВЪВЕДЕНИЕ

Зависимостта от психоактивни вещества (ПАВ), алкохол и хазарт е глобален проблем, който засяга милиони хора по света. В България, както и в много други страни, употребата им води до сериозни здравни и социални последици. Според Европейския център за мониторинг на наркотиците и наркоманиите, употребата в Европа се задържа на едно стабилно ниво, но се наблюдава увеличение на търсенето и приема на нови психоактивни вещества, което представлява предизвикателство за общественото здраве (EMCDDA, 2017). На индивидуално ниво зависимостта има сериозни последици върху физическото и психическото здраве, като развитие на различни соматични и психични заболявания, повишен риск от смъртност и намалено качество на живот (World Health Organization, 2014). На социално ниво, зависимостта води до множество проблеми като безработица, бедност, социална изолация и престъпност. Зависимите лица често срещат трудности в образованието, трудовата заетост и социалната интеграция. Те изпитват проблеми при намирането и задържането на работа, и поддържането на стабилни социални връзки (Mineva, 2014). Ефективната превенция и лечение на зависимостите изисква интегриран подход, който включва медицински, психологически и социални интервенции. Специалисти посочват, че превантивните програми трябва да бъдат насочени към повишаване на информираността, развитие на умения за справяне със стреса и изграждане на социална подкрепа, а лечението е необходимо да бъде индивидуализирано и да включва медикаментозна терапия, психотерапия и социална рехабилитация (EMCDDA, 2017).

---

⁶ Докладът е представен на Научната сесия за студенти докторанти и млади учени на 08.05.2025 в секция „Икономика и мениджмънт“ с оригинално заглавие на български език: ОРГАНИЗАЦИЯ НА ПСИХОСОЦИАЛНАТА РЕХАБИЛИТАЦИЯ НА ЗАВИСИМИ И СЪЗАВИСИМИ ЛИЦА В БЪЛГАРИЯ.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Психосоциалната рехабилитация е съществен елемент от процеса на възстановяване на зависимите лица, насочен към подобряване на качеството им на живот и тяхната социална интеграция. Тя се основава на комплексен подход, който обединява биопсихосоциални и поведенчески стратегии и има за цел възстановяване на личностовото функциониране, социалната адаптация и изграждане на устойчив начин на живот без вещества (Bratoeva, E. 2022). Специалисти, предоставящи дейности по психосоциална рехабилитация на зависими лица посочват, че нейната ефективност зависи от съблюдаването на основни принципи в процеса на реализирането ѝ, сред които посочват:

- **Индивидуален подход** – Този принцип произхожда от виждането на специалистите, че всеки клиент има уникален профил на нужди, ресурси и уязвимости, поради което е необходимо изготвяне на персонализиран рехабилитационен план, персонално за всеки клиент. Добър пример за прилагането на този подход представлява психосоциалната програма на АРЗ „Солидарност“, в която е подчертана важността на индивидуалната оценка и персонализирана грижа, съобразена е с фазата на зависимост и индивидуалната мотивация за промяна от всеки едни клиент (АРЗ „Солидарност“, n.d.).

- **Холистичен модел на интервенция** – Психосоциалната рехабилитацията в своята същност обединява медицинска, психологическа, социална и духовна подкрепа. Ярък пример за съблюдаване на този подход е програмата за психосоциална рехабилитация на Център „Жива“, в която умело са комбинирани индивидуалната и груповата терапия, духовна работа и трудотерапия като част от цялостното възстановяване на личността (Център „Жива“, n.d.).

- **Активно участие на клиента** – за да е в максимална степен ефективна психосоциалната рехабилитация, по време на целия процес на реализирането ѝ клиентът е необходимо да бъде активен участник, а не пасивен получател на грижи. За целта е необходимо той да бъде насърчаван от специалистите да се включва активно при взамането на решения, относно хода на собствения му рехабилитационен процес, да проявява саморефлексия и отговорност за собствената си пормяна (НЦОЗА, 2017).

- **Работа със семейството и близките** – Зависимостта винаги засяга не само отделния индивид, който вече е подвластен на нея, но и с различен интензитет обкръжаващите го лица (семейство, роднини, приятели, колеги). По тази причина интегрирането на съзависимите лица в рехабилитационния процес е от съществено значение за ефективността му. Разработените програми за съзависими лица обичайно са индентични в различните места за реализирането им и включват семейни сесии, обучение на близките и включване в групи за взаимопомощ (НЦОЗА, 2017; Психолог Добрева, 2018).

- **Социална и трудова рехабилитация** – целта на цялостния рехабилитационен процес е клиентът да възстанови изгубени и изгради нови умения за водене на независим живот след приключване на психосоциалната рехабилитация. Обучението обикновено е насочено към намиране и задържане на работа, справяне с ежедневни задачи, управление на финанси. Добър пример за съблюдаване на този принцип се открива в разработената рехабилитационна програма от терапевтична общност „Феникс“. Специалистите постигат това чрез участие в общи дейности, обучение и практическа ангажираност (Психолог Добрева, 2018).

- **Продължителност и последваща подкрепа** – Психосоциалният рехабилитационен процес не завършва с изписването на клиента от програмата. Поради това много центрове предлагат и програми за ресоциализация, проследяване и последваща грижа. Чрез продължително проследяване на лицата се намалява риска от рецидив (НЦОЗА, 2017).

Психосоциалният рехабилитационен процес на зависими и съзависими лица в нашата страна е разгърнат на няколко нива, в зависимост от целта на дейностите:

- **Дейности, насочени към превенция, консултация и информация на зависими лица, техните близки и членове на общността** (Bratoeva, E. 2021).

Тези дейности се реализират в информационно -консултативни центрове и правантивно-информационни центрове. Добра практика представят информационно-консултативният център „Посланици на надеждата“, разкрит в София и ръководен от

Сдружение „АРЗ Солидарност“, Консултативно-информационен център за употребяващи наркотици, зависими и техните близки, ръководен от Сдружение „Доза обич“ и ситуиран в град Бургас, консултативен кабинет към Сдружение „Реванш“, функциониращ в град София. Основните им дейности са близки и се изразяват в: съдействие в рехабилитацията на лица с алкохолна и наркотична зависимост; морална помощ и подкрепа на родители и близки на зависимите към наркотици и алкохол; информиране на обществеността, на зависимите и техните близки за последствията от наркотичната и алкохолната зависимости, пътища за справяне с наркотичната и алкохолната зависимости; организиране на семинари за родители на зависими хора, проследяване на насочването и клиента и мотивиране за промяна.

На територията на Р. България са разкрити и функционират двадесет и пет превантивно-информационни центрове (ПИЦ) с основен предмет на дейност превенция, обучение и консултации на лица от рискови групи, членовете на техните семейства, педагогическия персонал и други. Целеви групи, към които е насочена дейността на тези центрове основно са: непълнолетни и пълнолетни лица без възрастово ограничени; родители и близки на употребяващи или зависими. Достъпът до тях е свободен и всяко лице може да потърси съвет и да получи консултация по отношение на рисково поведение, употреба или злоупотреба с вещества, създаващи зависимост. Дейностите, реализирани от специалистите от ПИЦ са многобройни, като основно те се фокусират върху осъществяване на превантивни дейности, на база разработени програми за превенция употребата на вещества от млади хора.

- Нископрагови програми за употребяващи (аутрич)

Добра практика за този вид психосоциална рехабилитация на употребяващи вещества в старана показват няколко организации. Каритас-София с подвижен кабинет за работа със зависими лица, в който могат да им бъдат направени изследвания, да бъдат ваксинирани, да им се предоставят екарства и/или топла напитка и закуска, да бъдат консултирани въпроси, свързани със зависимостта. Фондация „Център за хуманни политики“ ръководи единствения в страна нископрагов център за хора със зависимости „Розовата къща“. Центърът предоставя помощ и подкрепа приоритетно на жени със зависимости, като услугите са абсолютно безплатни. Центърът работи с клиенти в активна фаза на употреба, които все още не са взели решение за включване в лечение. Предоставят се подслон, освежителни напитки, пералня и сушилня, хигиенни материали, консултация с психолог, психиатър и юрист – при заявка, насочване на други структури.

- Лечебни заведения в РБългария, в които се предоставя психосоциална рехабилитация

Във всички лечебни заведения за зависими лица, освен медицинската помощ се предоставя и психосоциална рехабилитация, непосредствено след приключване на процеса на детоксификация. Това се извършва в осем столични лечебни заведения и в още 21 лечебни заведения, функциониращи на територията на страната.

- Дневни центрове за лечение и психосоциална помощ на зависими лица

Психосоциалната рехабилитация в тези центрове се осъществява в часовия диапазон 09:00 – 17:00 ч. Участието в програмите е безплатно. Екипът от специалисти подкрепя зависимите и техните семейства посредством следните дейности: индивидуално консултиране, групова психотерапия, включване на клиенти в занимателни мероприятия, дългосрочна програма за ресоциализация, фамилни консултации. Условието за прием в програмите са: установена зависимост към алкохол, наркотици или хазарт, навършени 18 години, успешно преминал етап на детоксификация, наличие на подкрепяща семейна среда, успешни предходни нива на лечение. Добра практика в нашата страна представят: Програма Дневен стационар „Живот на чисто“ към Държавна психиатрична болница за лечение на наркомании и алкохолизъм - София, Терапевтичен център „Октава“ София, Лечебно рехабилитационна програма „Дневни грижи“ за зависими от алкохол и наркотици към „ЦПЗ – Пловдив“ ЕООД, Програма за „Дневен център“ за рехабилитация и ресоциализация на лица, които са били зависими или злоупотребявали с наркотични вещества към „ЦПЗ-Русе“ ЕООД, Програма за психосоциална рехабилитация на зависими към Център за психично здраве -

Велико Търново, Програма за рехабилитация и социално включване към „ЦПЗ д-р П. Станчев – Добрич“ ЕООД.

- Вечерни програми за психосоциална рехабилитация на зависими

Единствената функционираща в страната вечерна програма за психосоциална рехабилитация на различни видове зависимости (вкл. алкохолна) се предоставя от Сдружение "АРЗ Соли-дарност", гр. София. Програмата е подходяща за пълнолетни лица (работещи или учащи с невъзможност да постъпят в дневна програма или терапевтична общност), които страдат от различни зависимости – към алкохол, наркотици, към психоактивни вещества и хазарт. В рамките на вечерната програма се осъществяват следните дейности: функционира група за превенция на рецидив; провежда се индивидуално консултиране; семейно консултиране; уринно тестване за употреба на алкохол и наркотици. Групата за превенция на рецидив се осъществява един път седмично вечер. Денят и часът се определят от нейните участници и екипа. Консултациите се провеждат в допълнително договорени ден и час (Асоциация „Солидарност“, 2022).

- Терапевтични общности

Терапевтична общност (Therapeutic community) са метод за реинтеграция на зависимите лица. Терапевтична общност е подход, основан на участие в дългосрочен план, основан на група лица с психично заболяване, личностни разстройства или зависимости. Подходът обикновено е жилищен, като клиентите и терапевтите живеят заедно, но все повече жилищните единици са заменени от дневни единици. Тя се основава на терапия в средата принципи и включва групов психотерапия както и практически дейности. Проучване, проведено от Евгения Братоева, показва че у нас функционират терапевтични общности, доказали се с добра практика в дейността, насочена към психосоциалната рехабилитация на зависими лица.

Терапевтична общност „Феникс“ е първата професионална дългосрочна рехабилитационна програма за зависимост в България, основана през юни 2001 г. Ситуирана е в с. Браковци, общ. Годеч. От 2002 г. Терапевтична общност ФЕНИКС е пълноправен член на АТС (Association of Therapeutic Communities) и е единственият представител на България участвал в разработването на Евро-пейски стандарти за добра практика за терапевтични общности в международен проект „Community of Communities” на ROYAL COLLEGE of PSYCHIATRISTS, Великобритания. Основните дейности на терапевтична общност „Феникс“ са: лечение и рехабилитация на зависими от психоактивни вещества; групов терапевтична работа; превенция на рецидив; ресоциализация.

Психосоциалната програма в терапевтична общност „БИЛАНИ“ е пилотна за България и съчетава модела на Терапевтичните общества и Защитен дом като вид социална дейност. Базирана е на drug-free модела и подчинена на recovery-философията. Програмата е дългосрочна и оперира 24-часа, 7 дни в седмицата в продължение на 9 месеца. Къщата има капацитет 27 лица със зависимости. Позиционирана е в гр. Баня, обл. София. Терапевтична общност БИЛАНИ е създадена през 2011 г., за да отговори на острата нужда от специализирани места за лечение на зависими. Терапевтична общност БИЛАНИ е пълноправен член на Европейската Федерация на Терапевтичните общности (EFTC), в която участват около 70 организации от 27 европейски страни. Програмата използва високопрагов модел на лечение и рехабилитация, който дава изключително добри резултати при лечението на зависимости. Висок процент от участниците, завършили програмата на БИЛАНИ запазват трайна ремисия. В центъра за рехабилитация се използват утвърдени психологически инструменти, терапевтични подходи и алгоритми за лечение на зависимости.

„ЖИВА – насока в живота“ е рехабилитационен център от резидентен тип за лечение на хора, които имат проблеми с употребата на алкохол, легални и нелегални наркотици, и медикаменти. Терапевтичен рехабилитационен център „ЖИВА – насока в живота“ ЕООД има и лиценз от МТСП за Дневен център от 2013 г. и Защитено жилище от 2013, от НЦН от 2015 г. и от VillaRamadas Global Partners от 2013 г. Терапевтичният център е позициониран в няколко бази в гр. София и околностите му. Програмата се основава на пълното въздържание, което означава, че не се използват никакви медикаменти в лечението. Екипът от обучени

терапевти и психолози провежда групова и индивидуална терапия. Терапевтичната програма включва: групова терапия; превенция на рецидив; индивидуална терапия; Change @ Grow групи; подкрепа за семейството и любимите хора; литература; уъркшопи; писмени работи. Терапевтичната програма включва: резидентна програма – минимум 24 седмици; последващи грижи в процеса на ресоциализация – 12 седмици, като периода е индивидуален за всеки; поддържащ контакт и грижи след завършване на програмата.

Център за лечение на зависимости "Само днес" е създаден и се ръководи от Асоциация за превенция и лечение на зависимости „Само Днес“. Център за работа със зависими и социална услуга от резидентен тип. Намира се в местността Кабакум, гр. Варна. Терапевтичната програма е базирана на доказани методи в лечението на зависимости. Специалистите в центъра са на мнение, че зависимостта засяга човек на три различни нива – биологично, психично и социално и затова използват холистичен подход, чрез който лекуват всяко едно от нивата. В работата си специалистите си поставят две основни цели: да предложат съвременно и адекватно лечение на клиентите, които страдат от зависимост и да консултират и да си партнират с близките на зависимите клиенти в различните етапи на лечението. В терапевтичната програма са заложили следните подходи и методи на работа: индивидуална терапия; групова терапия; психо-обучение за зависимостта; развитие на социални умения; телесно-ориентирана терапия; когнитивно-поведенческа терапия; мотивационно интервюиране; спортни занимания; съз-даване/възобновяване на навици и умения.

Център за зависими "Отвори очи" е православен център за духовно обгрижване на наркозависими. Основан през 2004 г. за да посрещне нуждите на търсещите помощ хора, зависими към психоактивни вещества (наркотици или алкохол), и на техните близки. Центърът осъществява своята дейност в защитено жилище, което се намира в двора на храм „Свети Цар Борис“, в кв. Аспарухово, гр. Варна. Разполага и с отделно преходно жилище, в което реализира дейностите по ресоциализация на участниците в програмата. Православен център за духовно обгрижване на наркозависими е резидентна (24 часова) програма, тип „Терапевтична общност“, в която се осъществява психосоциална рехабилитация и ресоциализация на зависими или злоупотребяващи с психоактивни вещества и на техните близки, обгрижвайки ги физически, психически и духовно, като дейността се развива върху основата на православно християнство. В програмата работят социални работници, психолози и духовни лица (Братоева, Е. 2023) .

- Програми за психосоциална рехабилитация на непълнолетни зависими лица

В страната функционират две програми за психосоциална рехабилитация на зависими непълнолетни лица. И двете са ситуирани на територията на столичния град. Това са Дневен консултативен център за деца, юноши и родители към Превантивно-информационния център по проблемите на наркоманиите – София и Рехабилитационен център за непълнолетни Ка Спорт - ТРАМПЛИН – програма „ЖИВОТ БЕЗ ДРОГА“.

- Религиозни общности

Представените терапевтични центрове предоставят услугите си на нуждаещите се лица срещу заплащане на месечна такса, която е фиксирана от организацията. Обикновено зависимите от различни вещества лица, когато се намират във фаза, в която се нуждаят от услугите на такъв център, вече са в изключително тежко финансово състояние, поради необходимостта да бъде задоволена зависимостта им, и дори имат дългове и лоши кредити. Поради тази причина, ако нямат стабилна подкрепа от страна на семейство, те не могат да си позволят лечение в терапевтичен център срещу заплащане. Световна практика е различни религиозни общности да оказват помощ на лица с различни видове зависимости и да ги подкрепят в процеса на оздравяване. В нашата страна помощ на лицата с алкохолна зависимост оказват следните религиозни общности: Терапевтична християнска програма “Бетел”, функционираща в гр. София, Терапевтична религиозна общност РЕТО, Програма за рехабилитация „РЕМАР България“. Програмата в тези общности е доброволна и условията за прием са минимални – изискват се единствено лично желание за промяна и приемане на правилата и нормите на центъра. Лицата, живеещи в рехабилитационния център извършват

различни дейности, които имат за цел създаване на трудови навици и умения у зависимите лица и финансова издръжка на центъра (Братоева, Е. 2023) .

ИЗВОДИ

Зависимостта от ПАВ е сериозен здравен и социален проблем, който изисква комплексен подход за превенция и лечение. Факторите, допринасящи за развитието на зависимост, са многобройни и включват личностни характеристики, социална среда и културни влияния. Ефективната борба със зависимостите изисква координирани усилия от страна на здравните, социалните и образователните институции. Медицинската дейност и психосоциалната рехабилитация на алкохолната зависимост в Р България се осъществява на няколко нива: чрез дейности, насочени към превенция, консултация и информация за зависими лица, техните близки и членове на общността, нископрагови програми за употребяващи (аутрич), лечебни заведения, в които се извършва детоксификация на зависими лица, дневни центрове за лечение и психосоциална по-мощ на зависими от алкохол лица, терапевтични общности, програми за психосоциална рехабилитация на непълнолетни зависими лица, групи за подкрепа и взаимопомощ, религиозни общности, частни клиники за лечение и рехабилитация на алкохолна зависимост, организации и групи на близки и роднини на алко-холнозависими лица и др.

БЛАГОДАРНОСТИ

Настоящото изследване е проведено в рамките на проект 2025-БМ-01 „Трансформация на социално-икономически системи чрез интеграция и дигитализация“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Русенски университет „Ангел Кънчев“.

REFERENCES

ARZ "Solidarnost". (n.d.). Psychosocial treatment and rehabilitation of alcohol, drug and gambling addicts. Retrieved from: <https://www.solidarnost-bg.org>, last accessed 02.05.2025 (**Оригинално заглавие:** APЗ „Солидарност“. (n.d.). Психосоциално лечение и рехабилитация на зависими от алкохол, наркотици и хазарт. Извлечено от: <https://www.solidarnost-bg.org>, посл. пос. 02.05.2025)

Bratoeva, E. (2021). Psychosocial interventions in social work with individuals addicted to psychoactive substances. *SocioBrains - International Scientific refereed online journal*, 85, 32-39

Bratoeva, E. (2022). Social projections of alcohol dependence *KNOWLEDGE International Journal*, 55.1, 173 – 178

Bratoeva, E. (2023). Alcohol dependence – approaches to psychosocial work. Primax Publishing House, Ruse (**Оригинално заглавие:** Братоева, Е. (2023). Алкохолната зависимост – подходи за психосоциална работа. Изд. Примакс, Русе)

Dobрева, P. (2018). List of residential programs for psychosocial rehabilitation Retrieved from: <https://www.psihologdobreva.com>, last accessed on 01.05.2025 (**Оригинално заглавие:** Добрева, П. (2018). Списък на резиденциалните програми за психосоциална рехабилитация Извлечено от: <https://www.psihologdobreva.com>, посл. пос. на 01.05.2025)

EMCDDA. (2017). Health and social responses to drug problems: a European guide. European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction. <https://www.euda.europa.eu/system/-files/media/publications/documents/6343/2021-Euro-Drugs-BG%20FINAL.pdf> (Accessed on 03.05.2025).

Jiva Center. (n.d.). Jiva Therapeutic Center for Addiction Treatment. Retrieved from: <https://centrejiva.com>, accessed 01.05.2025 (**Оригинално заглавие:** Център „Жива“. (n.d.). Терапевтичен център Жива за лечение на зависимости. Извлечено от: <https://centrejiva.com>, пос на 01.05.2025)

Mineva, K. (2014). Psychopathology of addictive behavior - the relationship between personality disorders, socioculture and drug addiction. Bulgarian Academy of Sciences. Retrieved from: https://www.iphs.eu/n/images/Psihologiq/Krasimira_Mineva/3_Avtoreferat.pdf , last accessed

on 02.05.2025. (**Оригинално заглавие:** *Минева, К. (2014). Психопатология на зависимото поведение - връзката между личностови разстройства, социокултура и наркозависимостта. Българска академия на науките. Извлечено от: https://www.iphs.eu/n/images/Psihologiq/-Krasimira_Mineva/3_Avtoreferat.pdf, посл. пос. на 02.05.2025 г.)*

National Center for Public Health and Analysis (2017). Programs and services for psychosocial rehabilitation of persons who were addicted to or abused narcotic substances. Retrieved from: <https://ncpha.government.bg>, last accessed 01.02.2025 (**Оригинално заглавие:** *НЦОЗА (2017). Програми и услуги за психосоциална рехабилитация на лица, които са били зависими или са злоупотребявали с наркотични вещества. Извлечено от: <https://ncpha.government.bg>, посл. пос. 01.05.2025 г.)*

Raycheva, T. et al. (2009) Guidelines for good practice in the psychosocial rehabilitation of addictions, Sofia (**Оригинално заглавие:** *Райчева, Ц. и кол. (2009) Насоки за добра практика в психосоциалната рехабилитация на зависимости, София*)

Saint Raphael Foundation, Development, Goals and Principles of Psychosocial Rehabilitation of Mental Disorders Retrieved from: <https://saintraffaelfoundation.bg/razvitie-celi-principi-psihsocialna-rehab/>, last accessed on 01.05.2025. (**Оригинално заглавие:** *Фондация „Свети Рафаил“, Развитие, цели и принципи на психосоциалната рехабилитация на психични страдания Извлечено от: <https://saintraffaelfoundation.bg/razvitie-celi-principi-psihsocialna-rehab/>, посл. пос. на 01.05.2025 г.)*

World Health Organization (2014). Global status report on alcohol and health 2014. World Health Organization. Retrieved from: <https://www.who.int/publications/i/item/global-status-report-on-alcohol-and-health-2014>, last accessed on 02.05.2025.

THU-2G404-SSS-EM-08

HUMAN DISABILITIES – SOCIAL ASPECTS AND HISTORICAL FACTS⁷

Ivo Toshkov – Student

Faculty of Business and Management
Department of Management and Social Work
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359 876452996
E-mail: ivo_toshkov@abv.bg

Prof. Dr. Nikola Sabev

Faculty of Public Health and Healthcare
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +359 82 888 551
E-mail: nsabev@uni-ruse.bg

***Abstract:** The report examines human disabilities, social aspects, and reviews historical facts. The following objectives have been set: 1) To present the main characteristics of people with disabilities and the concepts related to them and 2) To research and analyze the problems of people with disabilities that arise in their daily lives. The report examines data on the attitude and life of people with disabilities in a historical perspective. Various aspects of their daily lives are covered. Data related to international and national views on people with health problems are presented.*

***Keywords:** Disability, Disability, Eugenics, Human Rights, Discrimination*

ВЪВЕДЕНИЕ

Няма универсално приета дефиниция на „увреждане“, въпреки че са правени различни опити за това. Световната здравна организация в своята Международна класификация за функциониране, увреждания и здраве отчита социалните аспекти на уврежданията и не ги разглежда единствено, като „медицинска“ или „биологична“ дисфункция. СЗО разграничава две основни концепции, а именно:

- Недостатъчност: това е загуба или нарушение на психологическата, физиологическата или телесната конструкция или функции, парализа или слепота.

- Увреждане: Ограничение или загуба /в резултат на недостатъчност/ на способността да се извършва дадена дейност по начина или до степен, считана за нормална за човека. (WHO - International Classification of Functioning, Disability and Health).

Понятието "инвалид" произхожда от латинската дума "invalidus", която преведена на български език означава: неспособен да се съпротивлява, слаб; недъгав. Терминът „инвалид“ вече не се смята за подходящ и не отговаря на съвременното разбиране за хората с увреждания.

По оценка на СЗО над един милиард души, което представлява около 15% от населението в света, има някаква форма на увреждане. (Disability as a Global Medical and Social Problem)

ИЗЛОЖЕНИЕ

Увреждане на хората – същност

Уврежданията сред човечеството съществуват още от зората му. В различните епохи те се оценяват нееднозначно. Много малко са примерите за добро отношение към хората с подобна съдба. В по-голямата част от времето хората с увреждания са жертва на изгаряния,

---

⁷ Докладът е представен на Научната сесия за студенти докторанти и млади учени на 08.05.2025 в секция „Икономика и мениджмънт“ с оригинално заглавие на български език: ЧОВЕШКИ УВРЕЖДЕНИЯ – СОЦИАЛНИ АСПЕКТИ И ИСТОРИЧЕСКИ ФАКТИ.

убийства, изолация, мъчения, стерилизация и много други жестоки прояви. В Древна Гърция децата, които се раждат с увреждания биват убивани. Детеубийството на новородени с недъзи е знак за наказание от боговете, заради направените от родителите грехове. Тези страхове се проявяват, когато става въпрос за хора и с психични заболявания. Те се нарочват, че се обладават от демони. Хората с увреждания са предпоставка за отслабване на държавата. Смята се, че в бъдеще те е възможно да се превърнат в тежест за обществото, да го отслабват и по този начин да навредят на държавата.

През 499 г. пр.н.е. има закон, според който слабите и увредените деца трябва да са умъртвявани. По време на Средновековието принципите на християнството са водещи, но за хората с увреждания, се наблюдава известна двойственост. В Стария завет свързват греха срещу Бог с хронично заболяване и увреждане.(Winniczuk, Lidia. Ludzie. Warsaw, PWN, 1983)

Между 1500 и 1700 г. на хората с увреждания започва да се гледа, като на болни, а не на обладани. В Новият свят през 1752 г. (Филаделфия) се отваря първата колониална болница, като заслуга затова има Бенджамин Франклин. Тя е предназначена да лекува всякакви заболявания, в това число и психични. С помощта на американския Конгрес той организира събирането на средства за отварянето на първото училище за обучение на глухи в Хартфорд, Кънектикът, през 1817 г. В Париж стартират първите опити за професионална подготовка на слепи хора през 1784 г. Във Великобритания между 1791 и 1827 г. отварят врати шест подобни институции за незрящи, а в САЩ първата по рода си възниква през 1832 г. от д-р Самуел Хау. Той успява да открие такива училища в повече от 30 щата до 1887 г. Във Франция до 1870 г. има близо 60 учебни заведения за глухи, които се ръководят от католически конгрегации. Във Филаделфия и Ню Йорк отварят врати първите три болници за хора с физически увреждания между 1863 и 1884 г. През 1893 г. в Бостън се създава Индустриално училище за осакатени и деформирани деца, което е първопроходникът в САЩ на институциите за професионално обучение на хора с подобни проблеми. (Jaczynowska, Maria. Warsaw, PWN, 1986)

Поява на евгениката

Статистикът сър Франсис Галтън въвежда термина "евгеника". Под това наименование се разбира „изследване на наследствените подобрения на човешката раса, чрез контролирано селективно развъждане“. Идеите на евгениците тръгват от книгата на Дарвин, където се разглежда естествения подбор и селективното размножаване, но трудът на естественика се насочва към растенията и животните. Двадесет години по-късно - през 1871 г., Дарвин се насочва към хората и издава книгата си „Произходът на човека“. В нея авторът изказва мнение, което дава повод на някои от почитателите му да превърнат думите му в концепция, класифицираща хората в категории. Налага се терминът "Оцеляват най-силните". Концепцията на социалния дарвинизъм добива популярност. Тя е „прегърната“ предимно от белите англосаксонци от северноевропейски произход, които смятат, че богатите и успешите в живота, превъзхождат генетично бедните, които не притежават гените или способностите да постигат успех.(Jaczynowska, Maria. Warsaw, PWN, 1986)

През 1896 г. щатът Кънектикът се превръща в първия щат, в който се забранява малоумни, епилептици и слабоумни да създават семейства и да имат сексуални отношения. Нарушителите рискуват да влязат в затвора за 3 години. През 1882 г. е гласуван първият федерален закон за имиграцията, който не позволява в страната да влизат хора, които не са в състояние да се грижат за себе си, с психически и физически дефекти.(Komorska, Marta.. 1999. str. 229)

В началото на 20 в. държави, като Швейцария, Дания и Канада приемат закони, които позволяват стерилизацията на хора с увреждания.(Закони за стерилизация в Швейцария (1927-1970), Дания(1929-1967) и Канада(1928-1933). В държави, като Турция и Франция. Опитите за стерилизация и забраняването на бракове между представители на определени групи хора срещат съпротивата на религиозните институции - мюсюлманската религията не се позволяват принудителната стерилизация и аборти. В Германия през 30-те тълкуват социалния

дарвинизъм по малко по-различен начин- биологът Ернст Хекел с неговата книга „Загадката на вселената“ (1899 г.), както и психиатърът Алфред Хоке и адвокатът Карл Биндинг с техния труд „Разрешението да се унищожава живот, недостоен за живот“ (1920 г.). Хекел е убеден, че някои увреждания са нелечими и се получават по наследствен път. Мнението му е, че такива хора източват икономиката. Има мнение, че медицинските специалисти трябва да получат разрешение да умъртвяват безболезнено определени хора по расово „хигиенни“ причини. Появяват се филми, прокламиращи евтаназията, се насажда на обществото представата колко ненужен е живота на умствено изостаналите. Предлага се и да се приеме закон за евтаназията, но протестите на католическите и лютеранските институции не го позволяват. През този период са стерилизирани стотици хиляди души с увреждания.

Някои от най-често изтъкваните причини за възникването на увреждане

- Войни, както и последиците от тях;
- Тероризъм;
- Живот в бедност и липса на санитарни условия;
- Епидемии;
- Глад;
- Стихийни бедствия и земетресения;
- Замърсяване на околната среда;
- Нещастни случаи в производствата;

Уврежданията и човешките права

Правата на човека са морални принципи и социални норми, които задават определени стандарти на човешко поведение и са защитени, като законови права от местното и международно право. Те имат законов статут на неотменими, основни права, които „всяка личност притежава по рождение само защото тя или той е човешко същество“ и които са „присъщи на всички човешки същества“, независимо от тяхната възраст, етнически произход, местоположение, език, религия, етническа принадлежност или някакъв друг статус. Те са приложими навсякъде и по всяко време. (Convention on the Rights of Persons with Disabilities) Основните ценности на които се основава Европейският съюз залягат в член 2 от Договора за Европейския съюз. Това са:

- o зачитане на човешкото достойнство;
- o свобода;
- o демокрация;
- o равенство;
- o принципите на правовата държава и зачитане на основните права, включително правата на лицата, които принадлежат към малцинства; (CRPD)

Според Европейският съюз и държавите членки са страна по Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания. Основното послание в нея е, че хората с увреждания ползват всички основни права и свободи без дискриминация. Според Конвенцията на ООН за правата на хората с увреждания- на хората с увреждания се дава възможност за активно участие в процеса на вземане на решения, относно политиките и програмите, включително тези, които пряко ги засягат; имат равен достъп до информация, здравеопазване, образование и заетост. (Support for People with Disabilities, 28 June 2023)

Медицински и социални модели на уврежданията

При медицинският модел на уврежданията вижда хората с увреждане, като проблем само заради неговото увреждане и специални нужди. Този модел определя хората с такива

проблеми, като „болни” и имащи нужда от лечение. Често не се взимат предвид гледната точка и чувствата на самия човек. (Ivkov B., Sofia, 2006)

Акцентът е върху зависимостта, утвърдена, чрез стереотипи, свързани с уврежданията. Внушават се чувства на съжаление, страх и желание за покровителство.

При социалният модел на уврежданията се представя проблема в обществото, а не в човека с увреждане. Моделът отрича медицинския модел, но не отрича нуждата от медицинска грижа. (Ivkov B., Sofia, 2006)

Утвърждават се преди всичко хората и тяхната личност и се акцентира върху необходимостта от структурни промени, които да позволят на хората с увреждания да поемат контрол върху собствения си живот, като част от общество.

ИЗВОДИ

Процентът на хората с увреждания се увеличава в световен мащаб, но съществуват важни разлики между развитите и по-слабо развитите страни. В много развити страни се отчита, че такива хора са около 10 процента от населението, а в по-слабо развитите страни този процент е по-висок, до голяма степен поради условията на бедност. Като цяло, хората с увреждания представляват една от най-големите малцинствени групи в света. (WHO, 2011)

Извършена е сериозна промяна в общественото мнение в световен мащаб – хората с увреждания се възприемат , като нормални човешки същества. Те работят в различни сфери, имат изяви в обществото, контактуват с хора и не се чувстват вече изолирани и онеправдани. За разрешаване на проблемите, които възникват съществена роля има законодателството на ЕС, което се прилага в страните членки.

БЛАГОДАРНОСТИ

Настоящото изследване е проведено в рамките на проект 2025-БМ-01 „Трансформация на социално-икономически системи чрез интеграция и дигитализация“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Русенски университет „Ангел Кънчев“.

REFERENCES

Закопи за стерилизация в Швейцария (1927-1970), Дания (1929-1967) и Канада (1928-1933)

Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD)

Disability as a Global Medical and Social Problem // Medicina-bg.info. Medicina-bg.info, 2010

Ivkov B., "Models and Concepts of Disability", Sofia, 2006

Jaczynowska, Maria. Historia starożytnego Rzymu. Warsaw, PWN, 1986

Komorska, Marta. Postawy społecznoje polskiego wobec dzieci niepożniętych // Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska XXIV (16). 1999. str. 229

Support for People with Disabilities, Report of the Court of Auditors of the EU, 28 June 2023

WHO - International Classification of Functioning, Disability and Health

WHO, "Disability and Health Information No. 352", 2011

Winniczuk, Lidia. Ludzie, zwyczaj, obyczaj starożytniej Grecji i Rzymu. Warsaw, PWN, 1983

THU-2G404-SSS-EM-09

CHALLENGES IN SOCIAL WORK WITH UNACCOMPANIED CHILDREN⁸

Silviya Dimitrova – Student

Department of Management and Social Activities,
Faculty of Business and Management
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359 885194694
E-mail: s225508@stud.uni-ruse.bg

Assoc. Prof. Evgeniya Bratoeva, PhD

Department of Management and Social Activities,
Faculty of Business and Management
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +359 887 243807
E-mail: ebratoeva@uni-ruse.bg

Abstract: *This report examines the challenges of social work with refugee children – one of the most complex and sensitive areas in contemporary social practice. Children forced to leave their homes due to war, violence or poverty face numerous difficulties: psychological trauma, emotional disorders, social isolation, discrimination and lack of legal security. Key issues such as post-traumatic stress disorder, educational integration, cultural barriers and the risk of exploitation are analyzed. Basic intervention methods are presented, including individual and group work, crisis support, trauma-informed and culturally sensitive approaches. The aim of the report is to highlight the need for a comprehensive, coordinated and ethical approach to ensure effective protection and social inclusion of refugee children, while at the same time outlining the role of the social worker as a mediator, advocate and guardian of children’s rights.*

Keywords: *refugee children, social work, trauma, discrimination, social isolation, emotional disorders, integration, intervention methods.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Миграцията, породена от въоръжени конфликти, политическо насилие, бедност или природни бедствия, се превърна в едно от най-значимите социални предизвикателства на съвременния свят. Сред най-уязвимите групи в контекста на бежанските потоци се нареждат децата бежанци – лица, които не само са изгубили своя дом и сигурност, но и често са травмирани, изолирани и лишени от достъп до основни човешки права (UNICEF, 2020).

Социалната работа с тези деца представлява комплексна интервенция, която съчетава правна, психологическа, културна и образователна подкрепа. Тя изисква задълбочени познания, емпатия, културна чувствителност и междуинституционално сътрудничество (Kohli, 2006). Въпреки наличието на международни конвенции, регламентиращи правата на децата, социалните работници ежедневно се изправят пред предизвикателства като дискриминация, институционални бариери, психологически травми и социална изолация.

Непридружените деца са една от най-уязвимите групи в обществото. Статутът им поражда сериозни социални, правни и хуманитарни предизвикателства. Те попадат в различни ситуации – миграция, конфликти, бедност или изоставяне, което ги излага на повишен риск от насилие, експлоатация и социална изолация. Социалната работа с непридружени деца изисква комплексен подход, който включва кризисна намеса, социална защита и дългосрочна интеграция.

Темата който включва кризисна намеса, социална защита и дългосрочна интеграция и

---

⁸ Докладът е представен на Научната сесия за студенти докторанти и млади учени на 08.05.2025 в секция „Икономика и мениджмънт“ с оригинално заглавие на български език: ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД СОЦИАЛНАТА РАБОТА С НЕПРИДРУЖЕНИ ДЕЦА.

увеличаващите се хуманитарни кризи. През последните години в Европа броят на непридружените деца нараства, като това води до необходимост от специализирана политика и социални услуги, насочени към тяхната закрила и адаптация.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Съгласно определението на Женевската конвенция за бежанците от 1951 г. бежанец е гражданин на трета страна, който влиза в една страна, независимо дали законно или незаконно, за да избяга от преследване в тяхната страна на произход (Конвенция за статута на бежанците). Понятието „непридружени деца“ е дефинирано в Общ коментар №6 на Комитета по правата на детето на ООН „Третиране на непридружени и отделени от семействата си деца извън държавата им по произход“, определението на непридружени деца е съгласно чл. 1 от Конвенцията за правата на детето, „деца, които са отделени от родителите си, така и от останалите роднини, и за тях не полага грижа възрастен, който по силата на закон или на обичай е отговорен за това“ (КООНПД, 2005). В българското законодателство се използва само определението „непридружени малолетни и непълнолетни деца“, като не се прави разграничение между двете основни категории. Използва се определението за непридружено непълнолетно лице, дадено в чл. 2, параграф 1, буква л) на Директива 2011/95/ЕС относно стандарти за определянето на граждани на трети държави или лица без гражданство като лица, на които е предоставена международна закрила, „непридружено непълнолетно лице“ означава непълнолетно лице, което пристига на територията на държавите-членки, без да е придружено от пълнолетно лице, отговорно за него по силата на закон или на практика на съответната държава-членка, докато грижата за него не бъде реално поета от такова лице; включва се също така непълнолетно лице, което е оставено непридружено след влизането му на територията на държавите-членки.“(EUR-Lex). Определение на понятието непридружено лице е дадено в § 1, т.4 от Допълнителните разпоредби на действащия ЗУБ: "Непридружен" е този малолетен или непълнолетен чужденец, който се намира на територията на Република България и не е придружен от свой родител или друго пълнолетно лице, което отговаря за него по силата на закон или обичай (ЗУБ).

По данни на УНИЦЕФ и информационни статистически данни, представени в интернет пространството, броят на непридружените деца, търсещи закрила в Европа, в това число и в България, значително нараства. Българският хелзинкски комитет оповестява, че за последните пет години, броят на непридружените деца, потърсили закрила в България, надхвърля 11 000, като средногодишният им брой е около 3500 (<https://bghelsinki.org/bg/themes/refugees-and-migrants>). До 31 август 2024 г. в Държавната агенция за бежанците са подадени 8 261 молби за международна закрила, включително 1 780 молби от непридружени деца (21,5 % от общия брой). От януари до август 2024 година от задържаните и настанени в специални домове за временно настаняване на бежанци у нас 521 лица са идентифицирани като непридружени деца (UNHCR, 2024. Кратък доклад за закрилата в България, септември 2024, с.2) През първите три месеца на 2025 г. потърсилите закрила в България деца са 269. От тях 137 са на възраст 0-13 години, 132 са между 14 и 18 годишни. През същия период е предоставен статут на бежанец на 11 деца на възраст от 0 до 13 г. и на 4 деца на възраст от 14 до 18 г. По страна на произход при тези в по-ниската възрастова група преобладават децата от Сирия (130), а при децата на възраст 14-18 години най-много са тези от Афганистан (51), следвани отново от Сирия (41) и Египет (23) (ДАБ, 2025).

От правна гледна точка, непридружените деца са обект на специална закрила, а от социална – те са сред най-рисковите групи, нуждаещи се от интеграция и подкрепа. Статутът и закрилата на децата бежанци на територията на България е регламентирано в националното законодателство в няколко нормативни акта. Законът за убежището и бежанците (ЗУБ) дефинира непридружените деца като особено уязвима група и им предоставя временна закрила. В чл. 25 на нормативния акт се посочва, непридружен малолетен или непълнолетен чужденец, търсещ или получил международна закрила, който се намира на територията на Република България, има възможност да получи правна помощ. Чл. 29, ал.6 гарантира, че тези

деца не могат да бъдат настанявани в центрове за задържане на мигранти и им се осигурява специализирана грижа (ЗУБ). Законът за закрила на детето (ЗЗД) гарантира достъп до социални услуги, настаняване и грижа. Чл. 1, ал. 3 от ЗЗД определя, че държавата осигурява специална закрила на деца, останали без родителска грижа, включително непридружените деца. Чл. 25, ал. 1 на същия нормативен акт уточнява, че непридружените деца подлежат на специална закрила и се настаняват в подходяща социална услуга, докато се изясни техният статут (ЗЗД). В социален план непридружените деца са изключително уязвима група, тъй като липсата на семейна подкрепа ги излага на: риск от трафик и експлоатация – принудителен труд, проституция, криминални дейности; липса на достъп до образование и здравеопазване – трудности при интеграцията; трудности в социализацията – липса на езикови и културни умения и психологически травми – войни, насилие, раздяла с близки.

Множество изследвания потвърждават, че децата бежанци са изложени на сериозни рискове от развитие на психични разстройства. Най-често се наблюдават посттравматично стресово разстройство, депресия, тревожни разстройства, регресивно поведение и соматични симптоми (Fazel et al., 2012). Тези симптоми често са следствие от преживени насилия, загуба на близки, несигурност и липса на стабилна подкрепа в новата среда (Betancourt et al., 2017) Децата бежанци често се сблъскват с открита или прикрита дискриминация на етническа, религиозна или културна основа (UNICEF, 2020). Те са обект на стереотипи, а в училищната среда често изпитват изолация и неразбиране от страна на връстниците (Dryden-Peterson, 2015). Това води до социално отдръпване, ниска самооценка и отпадане от образователния процес. Институционалната рамка за подкрепа на деца бежанци често е неадекватна или фрагментирана. В много случаи децата пристигат без документи или правен статут, което затруднява достъпа им до базови услуги – здравеопазване, образование, социална грижа (UNHCR, 2021). Непридружените деца попадат в още по-рискова ситуация, като трябва спешно да бъдат настанени, регистрирани и обхванати от системата за закрила. Социалните работници са изправени пред следните основни затруднения: липса на ясно разписани процедури за работа с непридружени непълнолетни; тежка бюрокрация и недостатъчна институционална координация; ограничен капацитет на социалните служби и липса на квалифицирани преводачи; затруднено застъпничество пред миграционните власти и съдебната система. За да бъде ефективна, социалната работа трябва да бъде подкрепена от ясна законодателна рамка, адекватно финансиране и институционално сътрудничество. Необходимо е създаването на специализирани центрове за прием и грижа, както и обучение на персонала за работа с деца в бежанска ситуация (IOM, 2019).

Работата с непридружени деца е изключително сложна и изисква координирани усилия между социалните служби, правоприлагащите органи, здравните и образователните институции. Основните предизвикателства в този процес могат да се разделят на няколко ключови аспекта:

- Липса на документи и правен статут

Много непридружени деца са без лични документи или правен статут, което затруднява достъпа им до социални услуги, здравеопазване и образование. Предизвикателството при работата в този аспект произтича от това, че процедурите за легализация са бавни, а без правен статут децата са изложени на риск от депортация, експлоатация и липса на защита (UNHCR, 2021). Решението може да бъде спешна идентификация и издаване на временни документи и юридическа подкрепа за получаване на закрила и гражданство.

- Културни и езикови бариери

Различията в културния контекст могат да доведат до недоразумения и затруднена комуникация между социалния работник и детето (Kohli, 2006). Комуникацията с деца бежанци често е затруднена не само поради непознаване на езика, но и поради различия в културните норми, възпитателни практики и разбиранията за социални роли. Езиковите бариери затрудняват не само оценката на нуждите, но и разкриването на насилие, страхове или лични преживявания. Използването на преводачи, културни медиатори и визуални методи за комуникация (рисуници, игри, карти) е от ключово значение за ефективността на работата на социалния работник.

- Липса на мотивация за образование и езикова интеграция

Децата бежанци често не са посещавали училище дълго време или никога не са били част от формална образователна система. Основните предизвикателства включват: липса на езикови умения – което ги поставя в неравностойно положение спрямо връстниците им, травматични преживявания, които затрудняват концентрацията и ученето, липса на документи за предишно образование, което затруднява включването в образователната система (Dryden-Peterson, 2015).

Дискриминация или изолация от страна на другите ученици е друго сериозно предизвикателство при работата с непридружени деца в България е недостатъчната мотивация от тяхна страна за образование и изучаване на български език. Много от тези деца не възприемат България като крайна дестинация, а само като транзитна държава по пътя си към Западна Европа. Липсата на перспективи за по-добър живот, ограничените възможности за реализация и слабата икономическа среда в страната допълнително намаляват интереса им към социална и образователна интеграция. В резултат на това голяма част от непридружените деца не желаят да се включат в образователната система, което затруднява социалните работници, педагози и институциите, ангажирани с тяхната подкрепа. Това води до повишен риск от изолация, експлоатация и маргинализация, особено ако децата попаднат в неформални трудови среди или в уязвими социални групи. Необходимо е да се прилагат иновативни и адаптирани образователни подходи, които да комбинират изучаването на езика с практическо обучение и професионални курсове, което би дало на децата конкретни умения, приложими в различни държави. Включването на културни медиатори и ментори, говорещи техния език, също може да подпомогне мотивацията им и да улесни процеса на адаптация. Социалните работници е необходима дароботят с училищата, за да се осигурят адаптирани програми, психолози, езикови курсове и интеграционни дейности, насочени към улесняване на адаптирането на децата бежанци към образователната система.

- Чести случаи на бягство и несъобразяване с установения ред

Друг сериозен проблем при работата с непридружени деца е високият риск от бягство от кризисните центрове и местата за настаняване. Поради липсата на желание за дългосрочен престой в България, много от тях обмислят или предприемат бягство, за да продължат пътя си към Западна Европа. Това ги поставя в сериозен риск от трафик, експлоатация и насилие, особено ако попаднат в мрежи за нелегален превоз на мигранти или престъпни групи.

- Липса на перспектива

Много от децата бежанци, които са на територията на България не виждат реални възможности за развитие в страната – както в образованието, така и на пазара на труда. За тях България е непривлекателна с по-ниските трудови възнаграждения и ограничени възможности в сравнение със страните от Западна Европа.

- Дискриминация и социална изолация

Децата бежанци често се сблъскват не само с институционални бариери и езикови трудности, но и с дискриминационно отношение и социална изолация в приемащото общество. Това двойно натоварване – от преживяното в страната на произход и от враждебната или недоверчива среда в приемащата страна – изостря тяхната уязвимост и затруднява процеса на адаптация. Социалната работа, насочена към противодействие на дискриминацията на децата бежанци и последващата я социална изолация трябва да бъде насочена към разработване и прилагане на програми за интеркултурна чувствителност, кампании срещу расизма и ксенофобията, подкрепящи групи за деца бежанци и менторски програми, които да насърчат включването им в социалната и училищната среда.

- Психологическа травма и емоционални разстройства

Децата бежанци често бягат от конфликтни зони, преживели са война, насилие, бедствия, загуба на близки, изнасилване, преселване в несигурна среда и продължителен престой в бежански лагери. Тези обстоятелства създават тежък травматичен опит, който оказва дълбоко влияние върху психичното здраве и емоционалното функциониране на децата. Повечето непридружени деца са преживели война, насилие, загуба на родители, бедност и изпитват тежки психологически последици – тревожност, депресия, посттравматично стресово разстройство. Социалните работници е необходимо да се преминали специализирано обучение за работа с деца, преживели травма. На децата бежанци е необходимо да се осигури лесен достъп до психолози и социални работници, специализирани в травматична терапия. Практиката показва, че груповата работа и психосоциалната подкрепа оказват благоприятен ефект върху психичното състояние на непридружените деца.

- Ограничен достъп до образование и здравни услуги

Непридружените деца често не са записани в училище, а достъпът им до здравеопазване е затруднен. На лице са множество административни пречки, липса на ресурси и на специални програми за обучение на деца с прекъснато образование. Решаването на този проблем може да бъде посредством: облекчени процедури за записване в училища, специални образователни програми за наваксване на пропуснат материал и осигуряване на безплатен здравен достъп чрез социалните служби.

- Липса на координация между институциите след навършване на пълнолетие

Съществува сериозен дефицит на устойчиви механизми за подкрепа на непридружените деца бежанци след навършване на пълнолетие, като липсва координирана помощ от страна на държавата и местната власт под формата на социални жилища, трудово посредничество и социална интеграция. След навършване на 18-годишна възраст, много деца бежанци остават без институционална подкрепа. Липсват социални жилища, програми за професионална ориентация и съдействие при намиране на работа, което води до риск от социална изолация и икономическо изключване.

ИЗВОДИ

1. Децата бежанци представляват една от най-уязвимите групи в съвременното общество, страдаща както от последиците на травма, така и от системна дискриминация и социална изолация.

2. Ефективната социална работа с тази група изисква интегриран, междуинституционален подход, съчетаващ правна защита, психологическа подкрепа и образователна интервенция.

3. Травма-информираният и културно чувствителен подход е основополагащ за изграждането на доверие и безопасност при работата с деца, преживели насилие и загуба.

4. Основните предизвикателства пред социалните работници включват липса на институционален капацитет, неясен правен статут на децата, липса на ресурси и подходящо обучение.

5. За постигане на устойчиви резултати е необходимо провеждане на политики, насърчаващи интеграцията, както и инвестиране в образователни и социални програми за приобщаване на бежанските деца.

Работата на социалните работници с деца бежанци изисква не просто професионализъм, а и дълбока човешка чувствителност, устойчивост и разбиране на глобалните процеси, които стоят зад всяка миграционна история. Децата, принудени да напуснат родните си места, не само губят дома и сигурността си, но често и достъпа до базисни човешки права – образование, здравеопазване, защита от насилие. Тяхната социална уязвимост ги прави особено податливи на травма, изолация и експлоатация. Социалният работник в този контекст се превръща в ключова фигура – мост между детето и новата социална среда, застъпник за неговите права, медиатор между култури и институции. Предизвикателствата пред тази работа са многобройни: правни празноти, липса на ресурси, културни бариери, вторична травматизация и професионално изтощение. Въпреки това, ефективната социална намеса е възможна чрез прилагането на добре структурирани методи:

индивидуална и групова работа, кризисна интервенция, работа със семейството и междуинституционално сътрудничество. Особено важно е прилагането на културно чувствителна и травма-информирана практика, която не само уважава уникалността на всяко дете, но и активно работи за неговото възстановяване и пълноценно включване в обществото. Подходът трябва да бъде основан на дългосрочна визия, която свързва хуманитарната помощ с интеграцията и устойчивото развитие. Предизвикателствата пред социалната работа с деца бежанци са сложни, но не и непреодолими. Чрез системна подкрепа, професионално обучение, подходящи политики и етична ангажираност, социалните работници могат да допринесат за създаването на безопасна среда, в която всяко дете – независимо откъде идва – има шанс да живее, учи и се развива пълноценно.

БЛАГОДАРНОСТИ

Настоящото изследване е проведено в рамките на проект 2025-БМ-01 „Трансформация на социално-икономически системи чрез интеграция и дигитализация“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Русенски университет „Ангел Кънчев“.

REFERENCES

Betancourt, T. S., et al. (2017). Trauma History and Psychopathology in War-Affected Refugee Children. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 56(3), 212–219.

Convention relating to the Status of Refugees, Retrieved from: <https://legislation.apis.bg/doc/3805/0>, Accessed on 02.05.2025 (*Оригинално заглавие: Конвенция за статута на бежанците, Извлечено от: https://legislation.apis.bg/doc/3805/0, посл. пос. на 02.05.2025 г.*)

Dryden-Peterson, S. (2015). The educational experiences of refugee children in countries of first asylum. Migration Policy Institute

Dryden-Peterson, S. (2015). The educational experiences of refugee children in countries of first asylum. Migration Policy Institute.

EUR-Lex, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/bg/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0095>

Fazel, M., et al. (2012). Mental health of displaced and refugee children resettled in high-income countries. *The Lancet*, 379(9812), 266–282

IOM (2019). Addressing human trafficking and exploitation in times of crisis

Kohli, R. K. S. (2006). The sound of silence: Listening to what unaccompanied asylum-seeking children say and do not say. *British Journal of Social Work*, 36(5), 707–721

SAR (2025). Number of persons seeking protection in the period 01.01.2025 to 30.03.2025. Retrieved from: <https://aref.government.bg/>, last accessed 02.05.2025 (*Оригинално заглавие: ДАБ, 2025. Брой лица потърсили закрила в периода 01.01.2025 г. до 30.03.2025 г. Извлечено от: https://aref.government.bg/, посл. пос. 02.05.2025 г.*)

UN Committee on the Rights of the Child, UNCRC General Comment No. 6 (2005) “Treatment of unaccompanied and separated children outside their country of origin”, 1 September 2005, CRC/GC/2005/, Retrieved from: http://unicef.bg/assets/CRC_Materials/GC_BG/GC_6_BG.pdf Accessed on 30.04.2025. (*Оригинално заглавие: Комитет на ООН по правата на детето, КООНПД Общ коментар № 6 (2005) „Третиране на непридружени и отделени от семействата си деца извън държавата им по произход“, 1 септември 2005 г., CRC/GC/2005/6, Извлечено от: http://unicef.bg/assets/CRC_Materials/GC_BG/GC_6_BG.pdf, посл. пос. на 30.04.2025 г.*)

UNHCR (2021). Working with unaccompanied and separated children: Field Handbook

UNICEF (2020). Lost at Home: The risks and challenges for internally displaced children

ZUB, Retrieved from: <https://lex.bg/laws/ldoc/2135453184>, last accessed 03.05.2025. (*Оригинално заглавие: ЗУБ, Извлечено от: https://lex.bg/laws/ldoc/2135453184, посл. пос. 03.05.2025 г.*)

ZZD, Retrieved from: <https://lex.bg/laws/ldoc/2134925825>, last updated 02.05.2025. (*Оригинално заглавие: ЗЗД, Извлечено от: https://lex.bg/laws/ldoc/2134925825, посл. пос. 02.05.2025 г.*)

<https://bghelsinki.org/bg/themes/refugees-and-migrants>

THU-2G404-SSS-EM-10

HISTORY OF RUSEN PRISON THE ELLIPSE OF PENITENTIARY PRACTICE⁹

Kader Ismailova– Student

Department of Management and Social Activities,
Faculty of Business and Management
University of Ruse “Angel Kanchev”
Tel.: +359 889561856
E-mail: kader04@abv.bg

Assoc. Prof. Evgeniya Bratoeva, PhD

Department of Management and Social Activities,
Faculty of Business and Management
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +359 887 243807
E-mail: ebratoeva@uni-ruse.bg

***Abstract:** One of the fields of social activity of the social worker is places of deprivation of liberty. Penitentiary and post-penitentiary social work today is a means of changing the worldview, behavior, attitude towards others and the quality of life of persons serving sentences or immediately after, when adapting to the new life in freedom. Archival facts show that penitentiary and post-penitentiary practices are new in social work in Bulgaria. The report presents facts from the Ruse archive about the functioning of the territory of the city of Ruse prison and provides evidence of the lack of penitentiary practices in it.*

***Keywords:** social work, prisons, history*

ВЪВЕДЕНИЕ

Днес в България функционират дванадесет затвора, единадесет от които предназначени за мъже, а един – за жени, изтърпяващи наказание „лишаване от свобода“. Престоят в тях е различен по продължителност и зависи от много факти и обстоятелства, но за да е изпълнена целта му, в момента на излизане на свобода лицата трябва да са преосмислили деянията си, да са променили мирогледа си, да са усвоили определени знания, умения и компетенции, за да продължат живота си по нов начин. Днес специалистите, професионално ангажирани с дейности в местата за лишаване от свобода са много (социални работници, психолози, педагози и т.н.). Работата на всички тях е насочена към това лишениите от свобода да придобият умения за самостоятелен начин за живот на свобода, спазвайки законовоустановените в странаа норми на поведение. Като всяка една система и пенетенциарната търпи промени през годините. За условията в българските затвори при 20-ти век черпим информация основно от публикации на българските емигранти. През последните десетилетия медиите често информират за проблеми като: материално-битовите условия и пренаселеност, трудовата заетост и образованието, медицинското обслужване, проблемите във връзка със специфични категории лишени от свобода и т.н. Запазени архивни данни показват малко известен на българските граждани (а и на русенци) факт, че на територията на град Русе е функционирал затвор.

ИЗЛОЖЕНИЕ

До 1944 г. официална професия „социален работник“ в българските затвори липсва и ресоциализационните дейности се извършват от съдебни чиновници и доброволци (Angelova,

---

⁹ Докладът е представен на Научната сесия за студенти докторанти и млади учени на 08.05.2025 в секция „Икономика и мениджмънт“ с оригинално заглавие на български език: ИСТОРИЯ НА РУСЕНСКИ ЗАТВОР И ЛИПСАТА НА ПЕНИТЕНЦИАРНА ПРАКТИКА.

2015; Lumen Publishing, 2024). Лишените от свобода получават подкрепа основно от представители на Българския Червен кръст (осн. 1885; БЧК, n.d.) и е основно чрез доставяне храна, дрехи и медицински консумативи. От 1878 г. БЧК организира посещения в затворите, предоставя моделирани пакети с храна, облекло и лекарства, а също съдейства за първични медицински прегледи и хигиена (Bulgarian Red Cross, n.d.). Тази доброволческа хуманитарна дейност компенсира дефицитите в държавния бюджет и е единствената системна форма на социална подкрепа на лишените от свобода до средата на века (Angelova, 2015). В този период в България се прилага и условното освобождаване (пробация), прилагано по френско-белгийски образец, но за реализирането му липсват стандартизирани процедури или специализиран персонал (Angelova, 2015; Council of Europe..., 2008). Условното освобождаване е въведено в българското наказателно право още в края на XIX в. по френско-белгийски модел, но през първата половина на XX в. се прилага спорадично и без стандартизирани критерии за подбор или проследяване на поведението на условно освободените (Angelova, 2015; Council of Europe..., 2008). Пробационните функции се възлагат на административни служители, които изготвят периодични доклади пред районните съдилища, но без специална подготовка по социална работа (Angelova, 2015). След Деветосептемврийския преврат (1944) Министерството на правосъдието учредява отдел „Надзор“ в Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“ (ГДИН), който формализира ранните пробационни функции и въвежда задължителното изготвяне на психо-социални оценки на лишените от свобода (Лумен..., 2024; GDIN, n.d.).

Първи сведения за социална дейност в затворите в България се откриват за времевия период преди Втората световна война. В Софийския централен затвор, изграден по западноевропейски образец (1903; Sofia Prison..., 2016), по това време е учредено отделение „Социални дейности и възпитателна работа“, чиято основна дейност е да регулира трудовите програми и образователните курсове за лишените от свобода (Sofia Prison..., 2016). Мрежата от принудителни трудови лагери (1944–1962) функционира без елементи на социална подкрепа, като рехабилитационните мерки се заместват от сурови дисциплинарни режими (Wikipedia, n.d.). Това потвърждава, че формалната социална работа в българските пенитенциарни институции остава в зачатъци поне до средата на XX в.

Малко известен факт е, че в Русе от втората половина на XIX до средата на XX век също функционира затвор. Той е построен през османския период, около 1866 г. по времето на Митхад паша. Данни за затвора, днес могат да бъдат открити във фонд 717 на Държавен архив - Русе, който съдържа два инвентарни описа. От тях се установява, че сградата е била двуетажна. Оригиналната сграда е създадена през османския период (вероятно 18–19 в.) и е изпълнявала функции на „зандан“ – основен арестантски център в Русе. Изградена е от четири метрови каменни стени и метални решетки на прозорците, които осигурявали максимална сигурност и изолация на затворниците. В килиите на затвора са изтърпявали присъдите си видни участници в национално-освободителните борби – четниците на Караджа и Ботев, както и революционни деятели като Васил Левски, преоблечен като турчин, който посещава сподвижника си Димитър Ангелов тук през 1869. Съществуват сведения, че тук са лежали и синовете на баба Тонка Обретенова и тук преди Освобождението е изкарал последните си мигове Стефан Караджа преди обесването му на централния площад в Русе. Архивни кадри доказват, че Васил Левски посещава затвора инкогнито, за да подкрепи поп Димитър Ангелов, осъден на смърт, като успява да промени присъдата му на заточение благодарение на застъпничеството на руския посланик. Данни от държавния архивен фонд показват, че в русенския затвор са лежали четници от четите на Стефан Караджа и Христо Ботев, видни възрожденци и известни русенци. Именно оттук е изкаран и воеводата Стефан Караджа, за да бъде обесен, макар и полумъртъв, на площада, където се намират сегашните Хали на Русе. Тук Баба Тонка Обретенова е идвала да види синовете си. Видната възрожденка се е грижела за всички затворници, носейки им храна и дрехи, преди да поемат на заточение към далечна Азия. (БНР, 2013)

В държавен архив - Русе се открива и писмена информация за разпределението на помещенията в затвора, както и план на затвора. От тях се добива информация, че мъжката

секция на затвора има осем отделения и четири карцера, но в затвора няма отделни килии за задържаните, срещу които тече разследване и тези, с вяля в сила присъда. Мъжката секция на затвора не може да побере повече от 500 души. Всяко отделение е с размери от 8 на 6 метра и побира около 70 затворника. Няма специални правила кой затворник в кое отделение да бъде сложен. В затвора има баня, която почти никога не се ползва. Източник на ЦРУ, чиито сведения се намират в държавния архив посочва, че за двете си години пребиване в русенския затвор се е къпал само веднъж в банята.

Фиг. 1. Архивна снимка на стария турски затвор в Русе от годините около Освобождението. Сградата му оцелява до времето на комунизма, за да „приюти“ противниците на режима (Източник: Roustchouk.BG – Старият Русе)

Същият документ предоставя още сведения за битовите условия в затвора: „През зимата в отделенията на затвора се поставят печки, но гориво за тях никога не е осигурявано. В килиите няма легла и затворниците спят на дървени нарове. Подът е циментов и когато килиите са пренаселени се налага някои от затворниците да спят направо на цимента. Трудно могат да се намерят думи, с които да се опишат лошите битови условия и хигиената в затвора.“ По отношение на грижата за здравето на лишените от свобода се открива следната информация: „В самия затвор няма лекар и дори при нужда такъв не се вика от града. В случай, че някой се разболее, той може да ползва лекарства само, ако те са налични. Никой от администрацията на затвора и от надзирателите на обръща внимание на болните затворници.“. В архива се открива информация и за починали затворници по време на изтърпяване на наказанието.

Архивният фонд пази и „Записките“ на Петко Огойски, в които са описани случаи на бягства от русенския затвор, поради изключително лошите условия на живот и тежък физически труд, на който са били подложени затворниците. Стоян Белелиев свидетелства: „През 1949 г. ме откараха заедно с много други в стария турски затвор в Русе. Бяхме към 360 затворници, далеч повече, отколкото можеше да побере. В него се запознах с железния Димитър Кънев от Пловдивско, д-р Сиво Чапаров от Ст. Загора, Благой Шумалаков от Пазарджик, учителя Иван Танев от Стара Загора, Стефан Стамов от Пловдивско, Игнат Калчев от Кубрат, Трифон Станев от Ветово, Русенско.“ и допълва „Серафим Кръстев-Чичето ни обхождаше с пистолет и тояга и ни биеше с повод и без повод.“

CONFIDENTIAL

25X1

25X1

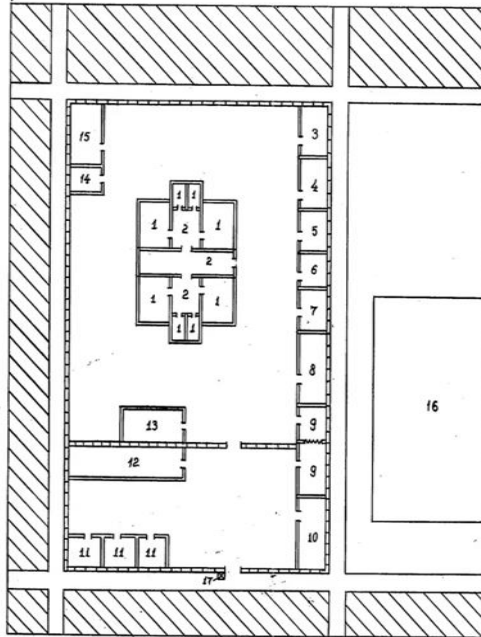
- 4 -

10. In this prison [redacted] was with the same prisoners as in the Ruse Prison since he was assigned with those of the Legionnaire Group, and from Silvan they were all sent together to Ruse Prison.

The Ruse Prison (5 July 1949 to 3 April 1951; personal observation; see sketch, Page 14.

11. The prison is located in the center of the city just west of the Okolija Peoples Court building, near the Post Office. It is an old Turkish prison and includes an area of approximately 70 x 40 meters surrounded by a wall 4 meters thick. The prison is a dirty white color. The prison administrative service is quartered in two small buildings situated outside the wall. In addition to the prison the following small structures are also in the area: a kitchen, warehouse, barber shop, visiting room, shoe shop, book-binding shop, and a section for women. Concerning the arrangement of these buildings, see the sketch on Page 12. The prison has no separate quarters for prisoners being investigated as opposed to those already serving terms, nor is there any separation between political and criminal prisoners. The men's section of the prison includes eight wards and four solitary cells.
12. The prison walls are built of a limestone mixture of stone and bricks approximately 80 cms thick. The windows are approximately 60 x 80 centimeters and are protected by iron bars of various shapes and thicknesses. Every cell has a double door. The door nearest the corridor is of huge planks four centimeters thick, set with iron around the lock. The door has a peep-hole. Right behind this door in the interior of the room there are wooden bars which serve as a flimsy door; this cannot be locked and only half closes.
13. By the utmost crowding the prison could hold no more than 500 prisoners in the men's section. Each ward is approximately 8 x 4 meters and houses approximately 70 persons. [redacted] there were no set regulations concerning the prison schedule, and everything was decided according to the whims of the prison director. In addition to this, caprices of every kind were perpetrated indiscriminately. For example, drinking parties from town had free access to the prison and were permitted to beat whomever they liked. No order was maintained in regard to receiving packages or mail, the dispatch of work parties, or concerning the prisoners' daily walk. From the above, to which might be added the extremely poor food, it is understandable that the prison life was severely criticized. The criticism was aimed solely at the prison director who had unlimited rights to do whatever he wanted with the prisoners. The prison had a bath but it was almost never used. Thus, during the two years he spent in prison [redacted] took one bath.
14. In winter stoves were installed in the wards; however, fuel was never provided. There were no beds in the wards, and the prisoners slept on wooden benches (Narove). The floors were cement, and when there were many prisoners, part of them were obliged to sleep on the cement. Words cannot describe the health and hygienic conditions in the prison. There was no prison doctor, nor when the need arose was a doctor ever summoned from town. In cases of sickness, medicine which the prisoners had were used when they were available. Otherwise, no one paid any attention to the sick person.

Фиг. 2 Документ № CIA-RDP80-00810A002700460005-7: Информация и план на затвора в Русе

Архивният фонд пази и „Записките“ на Петко Огойски, в които са описани случаи на бягства от русенския затвор, поради изключително лошите условия на живот и тежък физически труд, на който са били подложени затворниците. Стоян Белелиев свидетелства: „През 1949 г. ме откараха заедно с много други в стария турски затвор в Русе. Бяхме към 360 затворници, далеч повече, отколкото можеше да побере. В него се запознах с железния Димитър Кънев от Пловдивско, д-р Сиво Чапаров от Ст. Загора, Благой Шумалаков от Пазарджик, учителя Иван Танев от Стара Загора, Стефан Стамов от Пловдивско, Игнат Калчев от Кубрат, Трифон Станев от Ветово, Русенско.“ и допълва „Серафим Кръстев-Чичето ни обхождаше с пистолет и тояга и ни биеше с повод и без повод.“

Архивите разкриват и случай на бягство от затвора в Русе, като причините за това най-вероятно са посочените по-горе условия на живот в затвора, условията на труд и нивото на здравни грижи за лишените от свобода. В документ, базиран на публикувано писмо в излизания в Париж български емигрантски антикомунистически бюлетин „Освобождение“ /брой 8-9 от 1950 г./, авторът му, подписан вероятно под псевдоним „Детелин Селянски“, съобщава: „С мои приятели участвах в тайна организация, наречена Група „Никола Петков“. Разпространявахме нелегално памфлети, призоваващи селяните да се съпротивляват срещу износа на цялата им селскостопанска продукция за Съветския съюз. Бях арестуван и съден“.

След 1944 г. старият турски затвор в Русе е бил използван от комунистическата власт за вдвояването на политическите ѝ противници. Свидетелствата за това са многобройни. Русенският затвор като институция за лишаване от свобода е използван от новата власт на Отечествен фронт след Деветосептемврийския преврат през 1944 г. и е функционирал до септември 1953 г., когато е окончателно закрит по решение на Министерството на вътрешните работи. През 60-те години след известно преустройство сградата е предоставена на „Жилфонд“ и в нея са били настанявани нуждаещи се от жилище.

CLASSIFICATION CONFIDENTIAL **CONFIDENTIAL**

CENTRAL INTELLIGENCE AGENCY REPORT

INFORMATION FROM FOREIGN DOCUMENTS OR RADIO BROADCASTS CD NO. E

COUNTRY	Bulgaria	DATE OF INFORMATION	1949
SUBJECT	Political - Resistance	DATE DIST.	Dec 1950
HOW PUBLISHED	Monthly periodical	NO. OF PAGES	2
WHERE PUBLISHED	Paris	SUPPLEMENT TO REPORT NO.	
DATE PUBLISHED	Jun - Jul 1950		
LANGUAGE	Hungarian		

THIS IS UNEVALUATED INFORMATION

SOURCE Derzhobshchents /Anti-Communist/, Vol 1, No 8-9, 1950.

**MEMOIR OF NIKOLA PETKOV GROUP
IN BULGARIA DURING PRISON EXPERIENCES**

A letter recently received from Bulgaria contains the following account of prison methods under the present Communist regime. The writer says:

Some of my friends and I had formed a group which distributed pamphlets printing the pamphlets to resist the shipment of all their agricultural produce to the USSR. This illegal organization was known as the Nikola Petkov Group. As a result of our activity, I was arrested and brought to court, although the work of the organization continued.

On 18 December 1947 I was transferred to the State Security agency in Plovdiv and interrogated by Captain Nikolov, deputy officer of the 8th Infantry Regiment. The following questions were asked: (1) Who had ordered the group to write and distribute the pamphlets? (2) Did we have any connections with the emigre and Dr. K. Tsankov personally? (3) What was the objective of the organization and how many members did it include? (4) From whom did we expect to receive arms? I replied that I had no information on any of these matters. This attitude infuriated my interrogators: Nikolov, Ruchanov, Chakurov, Vajna Dinev, and Eudon Milanov.

After months of torture, I was transferred to a prison, together with Nikola Kevchevski, Captain Ristev, Krastin Vasilov, and Stoykov, and tried under Article 58, Paragraph 1-G. I was sentenced to 10 years imprisonment, at hard labor, and the others received prison terms of one year and 6 months.

During my term in prison, I was checked and subjected to further beatings and solitary confinement until, on 8 September 1949, I succeeded in escaping from the base prison.

It may be stated in general that the treatment of political prisoners in Bulgaria is as harsh and cruel as to induce many of them to commit suicide rather than suffer the inhuman tortures. Beatings are a normal part of

- 1 -
CLASSIFICATION CONFIDENTIAL **CONFIDENTIAL**

Фиг. 3 Документ № [CIA-RDP80-00809A000600360611-3](#): Член на Групата „Никола Петков“ за условията в българските затвори

В началото на 70-те години старият затвор е съборен набързо, въпреки че е било отправено питане в София за статута му. Оттам дошъл отговор, че сградата е паметник на културата и следва да се запази. Но докато писмото дойде, бившият затвор вече бил сринат до основи.

Фиг. 4. Кадър, документирал разрушаването на стария турски затвор в Русе през 1971 г. Снимка: Roustchouk.BG – Старият Русе.

През ноември 2013 година по време на изкопни дейности в терена зад Историческия музей, пл. „Ал. Батенберг“ 3, по проект „Развитие на културно-исторически атракции в градски туристически ансамбъл“ на Община Русе, финансиран по оперативна програма „Регионално развитие“, строителите се натъкнали на северозападната част от основите на русчущкия зандан. Сградата на затвора е била двуетажна и е била обявена за паметник на културата.

Старият двуетажен затвор в Русе, построен през османския период с 4 м дебели каменни стени и метални решетки, е служил за задържане на криминални и политически затворници, сред които четниците на Стефан Караджа и Христо Ботев. След Освобождението (1878) сградата остава окръжен затвор до Деветосептемврийския преврат през 1944 г., когато е преустроена в политически арестантски център.

През 1953 г. затворот е окончателно закрит и в началото на 1970 те съборен, въпреки статута си на паметник на културата. При строителни работи зад Историческия музей през ноември 2013 г. са разкрити и консолидирани основите на стария „зандан“, които днес са включени в културно-туристическия маршрут на града. Значението на обекта се допълва от паметта за престоя на видни националноосвободителни дейци и за политическите репресии през периода 1944–1953, което подчертава нуждата от опазване на историческите затворнически сгради и тяхното интегриране в съвременната градска среда

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Важна част от реформата в съдебната система на България днес е развитието и усъвършенстването на пенитенциарната система. Част от визираната промяна е и хуманизирането на наказателно-изпълнителната система. В мерките на Стратегия за развитието на пенитенциарната система в Република България за периода до 2025 г. са заложили: модернизирани и реформиране на пенитенциарната система в съответствие с европейските стандарти, хуманизиране изпълнението на различните видове наказания с оглед постигане целите на налагането им, подобряване на рехабилитацията на правонарушителите, повишаване нивото на компетенциите и мотивацията на персонала, сътрудничеството и възможностите за въвеждане на иновации във функционирането на Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“ и териториалните ѝ служби. Разработването на специални програми за работа и въздействие на уязвимите групи от лица, лишени от свобода (болни, наркозависими, изповядващи различна религия и др.) е сред приоритетните области.

БЛАГОДАРНОСТИ

Настоящото изследване е проведено в рамките на проект 2025-БМ-01 „Трансформация на социално-икономически системи чрез интеграция и дигитализация“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Русенски университет „Ангел Кънчев“.

REFERENCES

- Angelova, M. (2015). The History of Social Work in Bulgaria 1900–1960. Academia.edu
- Briag.bg. (2017, August 30). Disguised as a rich Turk, Levski entered the Ruschushkiya prison in 1869. Retrieved from: <https://briag.bg/preoblechen-kato-bogat-turchin-levski-vlyazal-v-ruschushkiya-zatvor-1869-a-34122/>, accessed on 02.05.2025. (**Оригинално заглавие:** Briag.bg. (2017, August 30). Преоблечен като богат турчин, Левски влязъл в Русчушкия затвор през 1869-а. Извлечено от: <https://briag.bg/preoblechen-kato-bogat-turchin-levski-vlyazal-v-ruschushkiya-zatvor-1869-a-34122/>, пос. на 02.05.2025 г.)
- Bulgarian National Radio. (2013, November, 1). The walls of the Ruse prison were revealed. Retrieved from: <https://bnr.bg/ruse/post/100769061/razkriha-stenite-na-rusenskiya-zatvor>, last accessed on 02.05.2025. (**Оригинално заглавие:** Българско национално радио. (2013, Ноември, 1). Разкриха стените на русенския затвор. Извлечено от: <https://bnr.bg/ruse/post/100769061/razkriha-stenite-na-rusenskiya-zatvor>, посл. пос. на 02.05.2025 г.)
- Bulgarian Red Cross. (n.d.). История на Българския Червен кръст. Retrieved April 20, 2025, from https://bg.wikipedia.org/wiki/Български_Червен_кръст
- Council of Europe. (2008). Chapter 1: European Probation Service Systems. CEP Probation. CEP Probation
- DarikNews.bg. (2013, November 1). Ruse prison opened. Retrieved from: <https://dariknews.bg/regioni/ruse/otkriha-rusenskiia-zatvor-1163913>, accessed on 30.04.2025. (**Оригинално заглавие:** DarikNews.bg. (2013, November 1). Откриха русенския затвор. Извлечено от: <https://dariknews.bg/regioni/ruse/otkriha-rusenskiia-zatvor-1163913>, пос. на 30.04.2025 г.)

GDIN. (n.d.). Главна дирекция „Изпълнение на наказанията“. Министерство на правосъдието на РБ. Retrieved April 20, 2025, from <https://justice.government.bg/home/index/a29b3d80-11a0-44c7-909c-9e3328169925>

Lumen Publishing. (2024). Psychosocial and Legal Aspects of Penitentiary Work in Bulgaria. <http://brain.edusoft.ro>

Matejkowski, J., Johnson, T., & Severson, M. (2014, February 03). Prison Social Work. Encyclopedia of Social Work. Retrieved 20 Apr. 2025, from <https://oxfordre.com/socialwork/view/10.1093/acrefore/9780199975839.001.0001/acrefore-9780199975839-e-1002>

Mont-Press.com. (2010). A Surprising Meeting Behind the Dungeons of Ruschu Prison. Retrieved from: <http://www.mont-press.com/index.php?issue=1519&kind=2&article=29108>, accessed on 02.05.2025. (**Оригинално заглавие:** Mont-Press.com. (2010). *Изненадваща среща зад занданите на Русчушкия затвор*. Извлечено от: <http://www.mont-press.com/index.php?issue=1519&kind=2&article=29108>, пос. на 02.05.2025 г.)

PrisonReform.bg. (n.d.). Затвори. Retrieved April 20, 2025, from <https://prisonreform.bg/penitenciary/facilities/>

Rousse.info. (2013). The Ruschus prison is not being restored. Retrieved from: <http://www.rousse.info/33490>, accessed on 02.05.2025 (**Оригинално заглавие:** Rousse.info. (2013). *Русчушкият затвор не се възстановява*. Извлечено от: <http://www.rousse.info/33490>, пос. на 02.05.2025 г.)

Strategy for the development of the penitentiary system in the Republic of Bulgaria for the period until 2025 (2019), retrieved from: <https://www.strategy.bg/strategicdocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1297>, accessed on 02.05.2025 (**Оригинално заглавие:** Стратегия за развитието на пенитенциарната система в Република България за периода до 2025 г.(2019), извлечено от: <https://www.strategy.bg/strategicdocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=1297>, пос. на 02.05.2025 г.)

TVN.bg. (2013). The walls of the Ruschushkiya prison were revealed Rusenskiyat_zatvor02. Retrieved from: https://www.tvn.bg/news/view/vij/11132/razkriha-stenite-na-ruschushkiya-zatvor-rusenskiyat_-zatvor02, accessed on 02.05.2025 (**Оригинално заглавие:** TVN.bg. (2013). *Разкриха стените на русчушкия затвор Rusenskiyat_zatvor02*. Извлечено от: https://www.tvn.bg/news/view/vij/11132/razkriha-stenite-na-ruschushkiya-zatvor-rusenskiyat_-zatvor02, пос. на 02.2025 г.)

UtroRuse.com. (2013). The walls of the Ruse prison were revealed in a construction excavation. Retrieved from: <http://utroruse.com/article/269976/>, last accessed 01.05.2025 (**Оригинално заглавие:** UtroRuse.com. (2013). *Стените на русенския затвор се показаха в строителен изкоп*. Извлечено от: <http://utroruse.com/article/269976/>, посл. пос. 01.05.2025 г.)

Wikipedia. (2025). Forced labour camps in the People's Republic of Bulgaria. Retrieved April 20, 2025, from https://en.wikipedia.org/wiki/Forced_labour_camps_in_the_People%27s_Republic_of_Bulgaria

Wikipedia. (2018). Иван Хасъмски. Retrieved April 20, 2025, from https://bg.wikipedia.org/wiki/Иван_Хасъмски

THU-2G404-SSS-EM-11

FRAMEWORK FOR EVALUATING THE ACHIEVEMENT OF STRATEGIC OBJECTIVES – A CASE STUDY OF RUSE MUNICIPALITY¹⁰

Trayan Totev – PhD Student

Department of Management and Social Activities,

University of Ruse “Angel Kanchev”

Tel.: +89 533 2226

E-mail: ttotev@uni-ruse.bg

***Abstract:** This report presents a methodological framework for evaluating the impact of European and nationally funded projects on achieving strategic goals (SGs) in municipal development. The methodology is demonstrated using examples from Ruse Municipality over EU programming period (2014–2020). The analysis includes classification of projects based on their exclusive or shared impact on specific SGs and the allocation of financial resources over time. The developed methodology allows other municipalities and organizations to assess progress toward strategic objectives..*

***Keywords:** projects, criteria, methodology, project management, project results, strategic goals*

ВЪВЕДЕНИЕ

В условията на съвременното стратегическо управление на местно ниво, оценката на изпълнението на стратегическите цели е ключова за устойчивото развитие и оптимизацията на публичните политики (Daskalova, T., 2020). Стратегическото планиране на общинско ниво е ключов елемент на публичната администрация, залегнал и в българското законодателство. Общинските планове за развитие, а в последствие Плановете за интегрирано развитие на общината могат да бъдат счестени за основен инструмент при дългосрочно планиране и приоритизиране на инвестициите в социално-икономическата сфера. За постигането на устойчиво развитие и висока степен на прозрачност при реализиране на проектите и като последващ мониторинг, ефективното измерване и анализ на изпълнението на стратегическите цели има нужда от специално внимание. Именно затова в настоящия доклад се представя методологичен модел за анализ на изпълнението на конкретна стратегическа цел, част от стратегически план на Община Русе. Разгледания казус е за една от стратегическите цели и е илюстриран с емпирични данни за разходите по проекти през конкретен програмен период на Европейския съюз (ЕС).

Целта на доклада е да систематизира основните модели и подходи за оценка на стратегическите цели на местно ниво, да представи принципен модел за изследване на влиянието на проекти върху изпълнението на стратегическите цели за общинското развитие. Казусът на Община Русе е използван за демонстрация на методологията чрез примери за заложените стратегически цели и реално изпълнените проекти през изследвания планов период.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Еволюция на стратегическото планиране и необходимостта от измерване на постигнатите резултати.

Още преди България да влезе в ЕС през 2004 г. в Закона за регионалното развитие бе въведено задължителното изготвяне на Общински планове за развие (ОПР) (Ministry of

---

¹⁰ Докладът е представен на Научната сесия за студенти докторанти и млади учени на 08.05.2025 в секция „Икономика и мениджмънт“ с оригинално заглавие на български език: МЕТОДОЛОГИЯ ЗА ОЦЕНКА НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО НА ПРОЕКТИ ВЪРХУ ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА СТРАТЕГИЧЕСКИТЕ ЦЕЛИ: КАЗУСЪТ НА ОБЩИНА РУСЕ.

Regional Development and Public Works., 2008). От 2021 година общините започнаха да създават нов тип стратегически документи, след промяна на Закона за регионалното развитие през 2020 година, а именно План за интегрирано развитие на общината (ПИРО) (National Assembly of the Republic of Bulgaria., 2024) като именно тези стратегически документи са част от инструментариума, който дава възможност за провеждане на измерването на крайните резултати по постигане на целите. Конкуrentната среда, пред която са изправени общините в Република България и ЕС изисква подобни изследвания не само на местно ниво, като в настоящия модел, но фокусирайки се върху общините, като елемент от общото и показвайки принципа на оценка на изпълнение на целите е крачка в правилната посока към прозрачност и устойчиво развитие на България и ЕС. Изследването на ефективността на проектите, финансирани от съюза и други международни организации е от съществено значение за успешното постигане на стратегическите цели на общините, както и за формирането на бъдещите планове за развитие.

Основни модели и варианти за измерване на изпълнението на стратегическите цели.

Системата от ключови показатели (KPI – Key Performance Indicators) включва набор от количествени и качествени показатели. Именно тези показатели отразяват резултатите по постигането на напредъка или изоставането по всяка изследвана стратегическа цел. (Kaplan, R. & Norton, D., 2001). Системата е лесно приложима за имплементиране и позволява ясно сравнение между конкретни цели и периоди. При наличие на едни и същи цели в различните периоди позволява надграждане и сравнение на изпълнението на една и съща цел през различните периоди. За получаването на релевантни резултати обаче е необходимо периодите да бъдат с една и съща времева продължителност. Ако се разглеждат периоди с различна продължителност или са избрани различни индикатори за два периода е възможно получаване на резултати, които са неприложими и подвеждащи. При използването на KPI съществува рискът от формализъм. Възможно е механичното сравнение на индикатори да измести фокуса от измерването на резултатите по стратегическата цел. Възможно е да бъдат избрани индикатори, които са маловажни, за сметка на по-важни такива, като това да допринесе за изкривяване на изследването. Възможно е общината да следи индикатор – напр. брой засадени дръвчета, но не и тяхното поддържане, колко дръвчета за оцелели след една година.

Балансирана система от показатели (Balanced Scorecard – BSC) е интегриран модел за стратегическо управление отчитащ четири ключови перспективи: финанси, потребители, вътрешни процеси и иновативност (Kaplan, R. & Norton, D., 2001). При този модел за оценка на ефективността се изисква събиране и следене на множество данни и показатели, което е изключително ресурсоемък процес, който често когато една община имплементира го прави по конкретни звена. Резултатите генерирани от него обаче могат да бъдат изключително подробни, позволява интегрирано стратегическо управление на сложни системи. Моделът се отличава с възможността да визуализира чрез „табло за управление“ (dashboard), а също така с качествен баланс между количествени и качествени индикатори, и връзки между различните по срок стратегии. Община Бургас е пример за приложение на Балансирана система от показатели за ефективност от 2014 г., като при тях стратегическата карта включва четири направления: „Потребители“, „Финанси“, „Вътрешни бизнес процеси“ и „Персонал“, а мисията на общата схема е „Да създадем условия община Бургас да е най-доброто място за живеене в България, като част от ЕС“ (Municipality of Burgas. (n.d.). *Balanced Scorecard System.*).

Логико-структурен подход (Logframe/Logical Framework Approach) се използва главно в проекти и програми, където е нужно ясно проследяване на връзките между ресурси, дейности, резултати, непосредствени ефекти и дългосрочни въздействия. Това е систематичен метод за оценка на проекти чрез вертикална причинно-следствена връзка – от ресурси и дейности към резултати и стратегически цели. Тя анализира както техническото изпълнение

(напр. бюджет, срокове), така и стратегическите ефекти (устойчивост, социално въздействие). Основни критерии за оценка: Приложимост – съответствие на целите с реалните нужди. Подготовка – качество на проектния дизайн. Ефикасност – оптимално използване на ресурси. Ефективност – постигане на конкретните цели. Въздействие – дългосрочен ефект върху средата. Устойчивост – запазване на ползите след края на проекта. Оценка преминава през четири етапа: разходи, дейности, резултати и стратегически цели. Използват се количествени (напр. брой работни места) и качествени индикатори (напр. удовлетвореност на бенефициенти). Анализът на пропуски между планирано и реално изпълнение обхваща управленския капацитет и адекватността на финансовата политика. Накрая се оценява и приносът към по-широки секторни стратегии. Логическата матрица е инструмент за мониторинг, оценка и стратегическо планиране, който осигурява прозрачност и устойчивост на проектите (Naidenov, N. (2011).

Кластерен метод (Cluster method) се използва за групиране на обекти или данни в хомогенни групи (кластери) въз основа на множество признаци. Подходът представлява многомерен анализ, който позволява класификация едновременно по няколко критерия. Подходът се характеризира с възможността посредством него да се фокусираме върху идентифициране на естествени групи в данните, като например фирми, проекти или организации, които споделят сходни характеристики. Позволява изследване на взаимодействията между участници в кластерите (например фирми, университети, институции) и измерване на съвместно и конкурентно поведение. Използва се за оценка на политики за развитие на индустриални, регионални или икономически кластери (Smith, M., Wilson, J. R. & Wise, E., 2020). Приложим е когато се цели оценка на политики за развитие на индустриални, регионални или икономически кластери. Подпомага идентификацията на ключови фактори за успех на кластерите, като сътрудничество, иновации и конкурентоспособност.

Анализ на изпълнението на стратегическите цели на местно ниво: Община Русе

Представените модели и подходи за оценка на изпълнението на стратегическите цели осигуряват концептуалната рамка за настоящото изследване. За да се демонстрира приложението им в реални условия, докладът се фокусира върху казуса на Община Русе. Изборът на Русе като обект на изследване се основава на наличието на разнообразни проекти, финансирани от ЕС и национални програми, които предоставят богата база за анализ.

Настоящото изследване на постигането на една от стратегическите цели от Община Русе не е насочено към измерване на удовлетвореност в гражданите на общината или конкретен индикатор, като брой засадени дървета за постигане на екологични цели, а е насочено към анализ на инвестираните средства в български лева, насочени към подобряването на средата в конкретна СЦ. Целта на изследването е да се оцени влиянието на проектите, финансирани през програмния период на ЕС за периода 2014-2020 г. и по-конкретно относно постигането на стратегическите цели на Община Русе. Анализът се основава на систематичен подход, включващ класификация на проектите, финансирани от ЕС и други международни организации, както и отнасянето им към конкретна стратегическа за Община Русе цел. Теоретичната рамка на изследването включва като основен подход за оценка на постигането на стратегическите цели – измерването посредством КРІ. Използвани са предоставени от счетоводния отдел на Община Русе финансово-счетоводни данни, в отговор на предварително постъпила заявка за информация от автора на настоящото изследване. В следствие на база на наличните стратегическите документи на общината е извършено разпределение на проектите, които попадат в една стратегическа цел (СЦ), която е предмет на анализа. Следващата част от доклада представя детайлния анализ на стратегическа цел. Настоящият доклад разглежда изпълнението на СЦ-4, която е дефинирана в Общинския план за развитие на Община Русе – „Опазване на околната среда, превенция на риска и енергийна ефективност“ през плановия период (2014–2020) (Municipality of Ruse., 2014). Тази цел е избрана за анализ защото касае сензитивна за русенската общественост тема, а именно екологията и чистотата

на околна среда. Тази цел също така е една от целите, към която се насочва не малък обществен ресурс. Анализът използва информация от „Общински план за развитие 2014–2020“, данни от системата ИСУН и счетоводните отчети на общината. Основната цел е да се оценят постигнатите резултати и влиянието на реализираните проекти върху реализирането на СЦ-4.

Методологията на анализа включва следните ключови елементи:

Събиране на първична информация: Идентифициране на стратегическите цели от стратегическите документи на общината, като Общинския план за развитие (2014–2020) или Плана за интегрирано развитие (2021–2027), в зависимост от желания за изследване период. Събиране на данни за извършените плащания по проекти от счетоводството на общината.

Анализ и класификация: Проектите се класифицират според влиянието им върху стратегическите цели – ексклузивно (пряко въздействие) или съвместно (косвено въздействие). Използват се методи като анализ, синтез, сравнение, алтернативен анализ, вариационен анализ и кластерен анализ за оценка на постигнатите резултати.

Дефиниране на времеви обхват: Анализът може да обхваща един или повече програмни периода, съобразени с плановете периоди на Европейския съюз и стратегическия документ, в който са заложиени СЦ. При липса на данни за определени години, те се изключват от изследването.

Съпоставка и оценка: Измерване на резултатите по стратегически цели и подцели, по години и по вид на проектите. Данните се структурират в таблици, които позволяват наблюдение на промените и изготвяне на препоръки за подобряване на постигнатите резултати.

В настоящия доклад е представен анализ на една от стратегическите за Община Русе цели, а именно СЦ – 4, която в ОПР е дефинирана като „Опазване на околната среда, превенция на риска и енергийна ефективност“ през плановия период (2014–2020) (Municipality of Ruse., 2014). Данните, с които е апробиран модела за оценка са получени от счетоводството на Община Русе по електронен път след подадено искане.

За да носи анализа по-изчерпателен резултат СЦ формулира свои подцели, като за съответната подцел те са: 4.1 Опазване на околната среда, 4.2 Превенция на риска и 4.3 Енергийна ефективност. Тази формулировка дава възможност в получените резултати да се открие по кое от направленията в съответната СЦ колко от ресурсите са инвестирани. Това позволява да бъдат подредени по величина и да се разбере кой от приоритетите/подцелите е отбелязал най-високи разходи. Разпределението по години позволява да се добие представа за това кога са извършени разходите. За целите на анализа всички проекти реализирани благодарение на европейски или други международни програми са разпределени в две категории в зависимост от влиянието им върху съответната подцел. Тези категории са проекти с ексклузивно въздействие (които въздействат пряко върху една стратегическата подцел) и такива, които са със споделено (или още съвместно въздействие, които са проекти въздействащи косвено, често на повече от една стратегическа подцел, чиито влияние е по-скоро косвено).

Цел, предмет, обект и задачи на изследването. Настоящият анализ се фокусира върху разходите на Община Русе за изпълнението на една СЦ в рамките на плановия период 2014–2020. Данните са групирани по години и вида на въздействието на проектите върху СЦ, а резултатите оценяват степента на изпълнение на целта. **Целта** е да се изготви модел за оценка на степента на постигане на избраната стратегическа цел, заложиена в стратегическите документи на общината. Анализът е важен за оценка на реалното изпълнение на целта и за изготвяне на препоръки за бъдещи проекти. **Предмет на анализа** са данните за разходите по европейски и др. международни проекти, предоставени от счетоводството на Община Русе, като проучването изследва взаимодействието на тези разходи с изпълнението на избраната СЦ. **Обект на анализа** е изпълнението на една стратегическа цел в рамките на програмния период 2014–2020, базирано на реализираните разходи и техния принос към целта. **Сред задачите на анализа** са събиране на данни за разходите по проектите, формулиране на

стратегическата цел и подцели, класифициране на проектите спрямо приноса им към целта, както и изчисляване на степента на изпълнение на целта за периода. **Сред използваните методи са:**

Анализ: Изследване на резултатите по отделни проекти и тяхното въздействие върху СЦ. Синтез: Обобщаване на данните за идентифициране на връзки и последствия;

Сравнение: Съпоставка между резултати за различните години от периода. Алтернативен анализ: Процентно сравнение на различни категории проекти.

Вариационен анализ: Определяне на средни стойности и крайни показатели.

Кластерен подход: Класификация на проектите в групи според сходството на техния принос към целта. (Gavrilov, E., 2014).

Представяне на данните от извършения анализ. Изследването се фокусира върху изпълнението на СЦ-4, която обхваща три ключови направления:

- Опазване на околната среда (4.1);
- Превенция на риска (4.2);
- Енергийна ефективност (4.3).

За периода 2015-2020 г. (липсват данни за 2014 г. поради смяна на счетоводния софтуер) са идентифицирани общо 19 проекта, свързани със СЦ 4. От тях: • 12 проекта са с ексклузивно въздействие; • 7 проекта са със съвместно въздействие. Общата сума на разходите за изпълнение на СЦ 4 е **261 129 950 лв.**, като 91 886 995 лв. от тях са разходвани по проекти с ексклузивно въздействие, а 169 242 955 лв. са разходвани по проекти със съвместно въздействие.

Основни проекти с влияние върху СЦ 4:

• „Интегрирана система за градски транспорт на град Русе“ с общи разходи през периода в размер на 47 739 646 лв. Проекта се характеризира със следното въздействие:

-Ексклузивно върху 4.3 (Енергийна ефективност);

-Съвместно върху 4.1 (Опазване на околната среда).

- „Закриване и рекултивация на съществуващото общинско депо“ с общи разходи през периода възлизащи на 12 286 972 лв. Проекта се характеризира със следното въздействие:

-Ексклузивно върху 4.1.

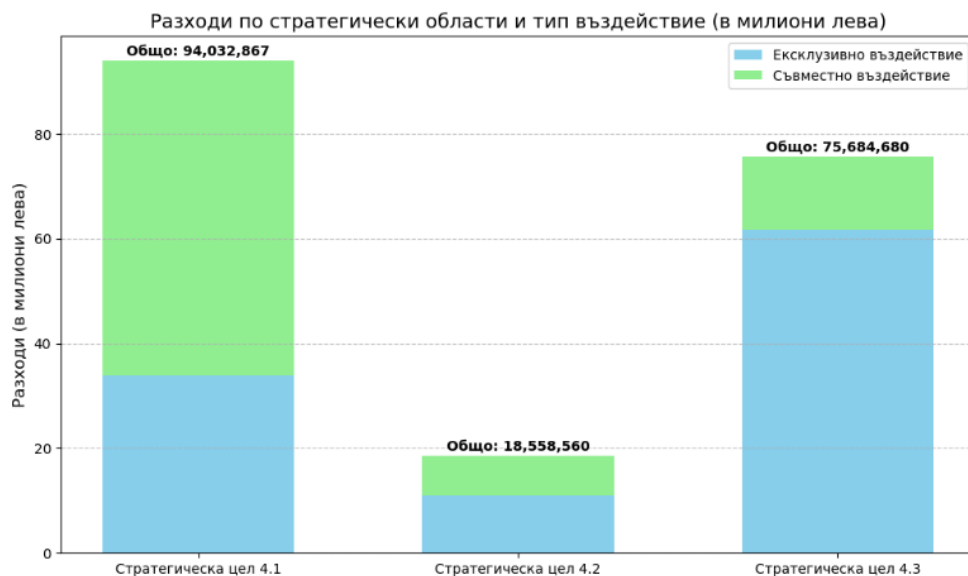
- „Подобряване качеството на атмосферния въздух чрез закупуване на електрически превозни средства“ с общи разходи през периода в размер на 10 670 676 лв. Проекта се характеризира със следното въздействие:

-Ексклузивно върху 4.1;

-Съвместно върху 4.3.

Сериозна част от разходите (близо 80%) се концентрират в направленията „Опазване на околната среда“ (4.1) и „Енергийна ефективност“ (4.3). Това отразява приоритета на общината да намали замърсяването и да подобри енергийната устойчивост.

Данните извлечени посредством анализа позволяват да се проследят множество тенденции като те могат да бъдат проследени по години (Фиг. 2). Анализът дава възможност да се открие колко от реализираните проекти през изследвания период са ексклузивно въздействащи върху стратегическите ни цели и колко влияят косвено. Разпределението на подцели е също един допълнителен инструмент, благодарение на който се придобива реална представа за точното направление, в коетосредствата са били инвестирани. В заключение на анализа следва да се отбележи наличието на **превес на ексклузивните проекти**. Преобладаващата част от средствата (73%) са разходвани по проекти с ексклузивно въздействие, което показва целенасоченост в изпълнението на конкретни мерки.

Фиг. 1: Разходи по стратегически области и тип въздействие (в милиони лева).

Изготвена по данни от счетоводството на Община Русе на база на изчисления по изготвен от Траян Тотев модел за анализ на изпълнението на стратегическите цели.

Фокусът на средства в направленията 4.1 и 4.3 (Фиг. 1) демонстрира стратегически акцент върху опазване на околната среда и енергийната ефективност. Може да се предположи, че мерките предприети с проектите попаднали в ползрението на анализа целят **дългосрочен ефект**. Изпълнението на тези проекти предполага устойчиво подобрене в екологичната среда и енергийната ефективност на територията на общината. При сравняване на показателите по останалите СЦ, именно изследваната СЦ 4 се отличава като целта с най-голям обем на разходваните средства за периода 2014-2020 г., което подчертава значимостта ѝ за развитието на общината.

Фиг. 2: Разходи по години за стратегическите области (в милиони лева)

Изготвена по данни от счетоводството на Община Русе на база на изчисления по изготвен от Траян Тотев модел за анализ на изпълнението на стратегическите цели.

ИЗВОДИ

Анализът на изпълнението на СЦ-4 в контекста на Община Русе за програмния период 2014–2020 г. разкрива съществени аспекти, които подчертават стратегическите приоритети и управленските подходи на местната власт. Данните от анализа показваха, че значителна част от финансовите ресурси – приблизително 80% – са насочени към две ключови направления: „Опазване на околната среда“ (4.1) и „Енергийна ефективност“ (4.3). Този факт отразява стратегическия фокус на общината върху намаляването на замърсяването и подобряването на енергийната устойчивост. За разлика от тях, направлението „Превенция на риска“ (4.2) получава значително по-малък дял от средствата, което предполага по-нисък приоритет или ограничени възможности за финансиране в тази област. Превесът на ексклузивните проекти, които представляват 73% от общите разходи, е още едно доказателство за целенасочеността на общината към постигането на конкретни и измерими резултати. В същото време, съвместните проекти, макар и с по-малък дял, допринасят за балансираното разпределение на усилията, особено в направленията 4.1 и 4.3. Разпределението на разходите по години показва концентрация на средства в определени етапи на програмния период, което вероятно е обусловено от динамиката на финансирането и изпълнението на ключови проекти, а също така неминуемо отражение дава приключването на проекти от преходни години, чието разплащане попада във времеви обхват на анализа. Липсата на данни за 2014 г. поради смяната на счетоводния софтуер ограничава възможността за цялостен анализ на началото на програмния период, но наличните ни данни позволяват извеждането на основни изводи. Ключовите проекти, като „Интегрирана система за градски транспорт“, „Закриване и рекултивация на съществуващото депо“ и „Подобряване качеството на атмосферния въздух“, играят значима роля в постигането на стратегическите цели. Тези инициативи отразяват дългосрочната визия на общината за устойчиво развитие и подобряване на жизнената среда. В заключение, СЦ-4 се утвърждава като приоритетна стратегическа цел с най-голям обем разходи за периода 2014–2020 г., което подчертава нейната значимост за развитието на Община Русе. Фокусът върху дългосрочните ефекти и устойчивостта на предприетите мерки свидетелства за последователната стратегия на местната власт. Въпреки това, бъдещите усилия следва да се насочат към увеличаване на инвестициите в направлението „Превенция на риска“ (4.2), както и към подобряване на качеството и пълнотата на отчетността, за да се гарантира по-прецизен анализ и оценка на резултатите в следващи програмни периоди, ако от общинското ръководство продължат тяхното планиране като приоритетни в следващи стратегически планове.

Анализът, представен в настоящия доклад, е от съществено значение както за най-вече за общините, които искат да извършат оценка на изпълнението на поставените от тях цели в стратегическите им документи. Моделът би могъл да бъде приложен от други институции, а след известни модификации би могъл да бъде имплементиран и от частни компании, които искат да оценят постигнатите от тях резултати за отминал период. Резултатите от изследването предоставят концептуална основа за бъдещи анализи и предлагат възможност за задълбочен обществен дебат относно ефективността и устойчивостта на реализираните проекти. Изследването демонстрира как систематичният подход към оценката на стратегическите цели може да допринесе за по-добро разбиране и управление на публичните ресурси. То разкрива не само текущото състояние на изпълнението на СЦ 4, но и позволява формулирането на препоръки за бъдещи инициативи, базирани на идентифицираните тенденции и пропуски. Настоящият доклад предлага възможност за надграждане на анализа чрез детайлно проучване на приноса на всички поставени от Община Русе или други общини цели, за друг програмен период, сравнение между резултатите в програмните периоди и др. Това, от своя страна, би могло да даде по-пълна картина за реалните ползи и въздействие на проектите върху местната общност и развитието на Община Русе. Темата предоставя перспективи за развитие в няколко посоки, включително изследване на дългосрочните ефекти от реализираните мерки и тяхната роля за постигането на устойчиво развитие.

БЛАГОДАРНОСТИ

Настоящото изследване е проведено в рамките на проект 2025-БМ-01 „Трансформация на социално-икономически системи чрез интеграция и дигитализация“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Русенски университет „Ангел Кънчев“.

REFERENCES

Daskalova, T. (2020). Integrated approach for local development planning. *Alternatives*, Issue 4, University of National and World Economy. URL: <http://unwe.bg/doi/alternativi/2020.4/ISA.2020.4.03.pdf> (Accessed on 29.04.2025). (Original title: Даскалова, Т. (2020). Интегриран подход за планиране на местно развитие).

Gavrailov, E. (2014). *Fundamentals of Scientific Research*. Varna: VSU “Chernorizets Hrabar”, University Publishing House. (Original title: Гавраилов, Е. (2014). Основи на научните изследвания. Варна: ВСУ „Черноризец Храбър“).

Kaplan, R. & Norton, D. (2001). *The Strategy-Focused Organization: How Balanced Scorecard Companies Thrive in the New Business Environment*. Harvard Business Review Press. URL: http://repo.darmajaya.ac.id/4546/1/The%20Strategy-Focused%20Organization_%20How%20Balanced%20Scorecard%20Companies%20Thrive%20in%20the%20New%20Business%20Environment%20%28%20PDFDrive%20%29.pdf (Accessed on 29.04.2025).

Ministry of Regional Development and Public Works. (2008). *Law on Regional Development*. URL: <https://lex.bg/bg/laws/ldoc/2135589285> (Accessed on 29.04.2025). (Original title: ЗАКОН ЗА РЕГИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ).

National Assembly of the Republic of Bulgaria. (2024). *Amendments to the Law on Regional Development*, State Gazette, Issue 21. URL: [https://www.ciela.net/svobodna-zona-darjaven-vestnik/document/2137200964/issue/6128/zakon-za-izmenenie-i-dopalnenie-na-zakona-za-regionalnoto-razvitie-\(dv-br-50-ot-2008-g\)](https://www.ciela.net/svobodna-zona-darjaven-vestnik/document/2137200964/issue/6128/zakon-za-izmenenie-i-dopalnenie-na-zakona-za-regionalnoto-razvitie-(dv-br-50-ot-2008-g)) (Accessed on 29.04.2025). (Original title: Държавен вестник, бр. 21 от 13.III. ЗАКОН ЗА ИЗМЕНЕНИЕ И ДОПЪЛНЕНИЕ НА ЗАКОНА ЗА РЕГИОНАЛНОТО РАЗВИТИЕ).

Naidenov, N. (2011). *Project Management* (3rd revised and expanded edition). Ruse. (Original title: Найденов, Н. (2011). Управление на проекти. Трето преработено и допълнено издание. Русе).

Municipality of Burgas. (n.d.). *Balanced Scorecard System*. URL: <https://www.burgas.bg/bg/balansirana-sistema> (Accessed on 29.04.2025). (Original title: Община Бургас. Балансирана система от показатели за ефективност).

Municipality of Ruse. (2014). *Operational Programme for the Development of Ruse Municipality 2014–2020*. URL: https://obshtinaruse.bg/uploads/files/Strategii%20i%20Otcheti/ОПР_НА_ОБЩИНА_РУСЕ_2014-2020.pdf (Accessed on 29.04.2025). (Original title: ОПР на Община Русе 2014–2020).

Municipality of Ruse Accounting Department. (2024). *Internal accounting report on EU-funded project expenditures (2015–2020)*. Unpublished internal document, provided upon request. (Original title: Счетоводство на Община Русе. Вътрешна счетоводна справка за направените разходи по реализирането на проекти с европейско или друго международно финансиране).

Smith, M., Wilson, J. R. & Wise, E. (2020). Evaluating clusters: Where theory collides with practice. *Regional Science Policy & Practice*, 12(3), pp. 413–430. ISSN 1757-7802. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1757780223004250> (Accessed on 29.04.2025).

BUSINESS GOALS AND PUBLIC INTEREST¹¹

Ana Mariya Koleva – Student

Department of Business Development and Innovation,
University of Ruse “Angel Kanchev”, Bulgaria
Tel.: +359 988 724 889
E-mail: s225020@stud.uni-ruse.bg

Prof. Milena Kirova, DSc

Department of Business Development and Innovation,
University of Ruse “Angel Kanchev”, Bulgaria
E-mail: mkirova@uni-ruse.bg

***Abstract:** The paper analyzes the dual function of business in achieving corporate profitability and responding to public interest. It presents an overview of business goals in strategic management and addresses the conflicts and synergies between business operations and societal expectations. The study highlights good practices and explores the dynamics of modern business environments under the influence of technological, legislative and social transformation. The results show that businesses integrating sustainability and ethics achieve long-term success and maintain positive public perception.*

***Keywords:** business goals, public interest, sustainability, corporate responsibility, strategic management*

ВЪВЕДЕНИЕ

Темата за бизнес целите и обществения интерес е от изключително значение в съвременния свят, където частният сектор играе ключова роля за икономическото и социалното развитие. Бизнесът често се ръководи от стремежа към печалба, но неговите решения и действия могат да имат широк обществен ефект – както положителен, така и отрицателен. Настоящата работа има за цел да изследва баланса между корпоративните цели и общественото благо, като разгледа добри практики и предизвикателства и възможности за синергия между тях.

Цели на изследването:

- Да се анализират различните видове бизнес цели и тяхното въздействие върху обществото;
- Да се изследват конфликтите между бизнес интересите и обществения интерес;
- Да се проучи динамиката на бизнес средата и нейното влияние върху бизнес стратегиите;
- Да се представят добри практики за интегриране на устойчиви и социално отговорни бизнес модели.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Същност на понятието бизнес и обществен интерес

Учени от Университета на Минесота College of Liberal Arts (2002) определят бизнеса като „организация, която осигурява стоки и услуги към онези лица, които ги търсят и се нуждаят от тях“. Това определение подчертава финансовите, производствените и търговските аспекти на бизнес дейностите.

Според речника на Кеймбридж (Press, 2008, 184), бизнесът може да се разглежда като „действия при закупуване и продаване на стоки и услуги, фирма, която се занимава с тези дейности, или работа, която едно лице извършва, за да реализира доходи“.

---

¹¹ Докладът е представен на Научната сесия за студенти докторанти и млади учени на 08.05.2025 в секция „Икономика и мениджмънт“ с оригинално заглавие на български език: БИЗНЕС ЦЕЛИ И ОБЩЕСТВЕН ИНТЕРЕС.

Тези две тези за термина “бизнес” се разглеждат в (*Бизнес моделът*, 2011, 11). Обобщено, терминът „бизнес“ представлява съвкупност от дейности, насочени към задоволяване на потребности, като се изразява чрез действия на физически или юридически лица за генериране на приходи.

Бизнесът представлява организирана дейност за осигуряване на стоки и услуги срещу заплащане. Целите на бизнеса могат да се класифицират в стратегически, тактически и оперативни в зависимост от обхвата и времето за изпълнението им. Стратегическите цели имат дългосрочен обхват и се отнасят до основни насоки за развитието на бизнеса в бъдеще, докато тактическите цели се фокусират върху средносрочни действия за постигане на стратегическите цели, а оперативните цели са с краткосрочен обхват и се отнасят към ежедневните дейности на организацията. Някои цели, могат да спадат както към стратегическите, така и към тактическите и оперативни цели:

- Иновационни цели (развитие на нови продукти и услуги, устойчиви технологии);
- Конкурентни цели (позициониране на пазара, изграждане на бранд);
- Екологични цели (въвеждане на зелени практики, намаляване на въглероден отпечатък);
- Етични цели (прозрачност, почтеност и добро корпоративно управление);
- Цели, свързани с репутацията (утвърждаване на позитивен имидж, награди, признания);
- Цели по управление на риска (минимизиране на външни и вътрешни заплахи за дейността);
- Оперативни цели (ефективност на производството, оптимизация на бизнес процесите);
- Социални цели (създаване на работни места, корпоративна социална отговорност);
- Стратегически цели (разширяване на пазарите, дългосрочен растеж);

Общественият интерес включва аспекти като:

- Опазване на околната среда;
- Справедливи условия на труд;
- Подобряване на социалните условия.

Едно от основните предизвикателства е намирането на баланс между бизнес целите и обществения интерес. Много компании възприемат концепцията за корпоративна социална отговорност (КСО), която насърчава етичното поведение и принос към обществото. Според Porter & Kramer (2011), целта на корпорацията трябва да бъде преформулирана като създаване на споделена стойност (CSV), а не просто печалба. Те подчертават, че бизнесът и обществото са взаимозависими, а компаниите могат да постигат икономически успех, като същевременно решават социални проблеми. Porter & Kramer (2011) предлагат три основни начина, чрез които компаниите могат да създават споделена стойност:

- Преразглеждане на продуктите и пазарите – създаване на иновативни продукти, които отговарят на обществените нужди (напр. здравословни храни, екологични технологии).
- Преразглеждане на производителността във веригата на стойността – намаляване на въглеродния отпечатък, подобряване на условията на труд и ефективност на ресурсите.
- Развитие на местните бизнес екосистеми – насърчаване на местните доставчици и инвестиране в инфраструктурата на обществото.

Конфликти и синергия между бизнеса и обществото

Конфликтите между бизнеса и обществения интерес са неизбежни и могат да бъдат разделени в няколко основни категории:

- Екологични конфликти – замърсяване, прекомерно използване на природни ресурси, унищожаване на екосистеми;

- Социални конфликти – неравенство в заплащането, експлоатация на труда, несправедливи условия на работа, лоши условия на труд;
- Икономически конфликти – монополни практики, данъчни измами, социална несправедливост;

Примери:

- Фармацевтични компании като Martin Shkreli's Turing увеличават цените на жизненоважни лекарства, което предизвиква обществен гняв;
- Пример за конфликт е случаят с Amazon, която често е критикувана за условията на труд в складовете си, въпреки огромния си икономически принос;
- Друг пример е индустрията за бърза мода, която води до значително замърсяване и експлоатация на работна ръка в развиващите се страни.

Синергия – бизнесът може да допринася за обществото чрез създаване на устойчиви работни места, инвестиции в образованието и иновации в екологични технологии. Споделената стойност (Porter & Kramer, 2011) е пример за положителна интеграция между бизнес и социални цели. Според (Stiglitz 2012), глобализацията и неравномерното разпределение на богатството водят до нарастващо напрежение между корпорациите и обществото. Sen (1999) подчертава, че бизнесът трябва да поеме отговорност за социалното благополучие, а не само да се фокусира върху финансовите резултати.

Динамика на процесите в бизнес средата

Средата, в която функционира бизнесът, е динамична и подложена на непрекъснати промени. Глобализацията, технологичният напредък и промените в законодателството водят до необходимостта от адаптация на компаниите. Те трябва да бъдат гъвкави и да интегрират устойчиви модели на развитие, които отчитат икономическите, социалните и екологичните фактори. В този контекст, публично-частните партньорства и финансирането на проекти с европейски средства стават ключови инструменти за реализиране на иновации и социално отговорни бизнес практики.

Европейските фондове предоставят значителни възможности за финансиране на проекти, които съчетават икономически растеж с обществена полза. Те обхващат различни сфери като:

- Опазване на околната среда и енергийна ефективност;
- Развитие на малки и средни предприятия;
- Образование и социална интеграция;
- Иновации и технологичен напредък

Компаниите, които кандидатстват по такива програми, могат да използват публични средства за развитие на екологични технологии, социално предприемачество и подобряване на условията на труд. Такива инициативи не само подкрепят бизнес растежа, но и допринасят за устойчивото развитие на обществото.

Табл. 1. Влияние на Европейските фондове

Сфера на финансиране	Вид принос
Опазване на околната среда	Екологични технологии
МСП	Икономически растеж
Образование и интеграци	Социален напредък
Иновации	Технологично развитие

Социалното предприемачество представлява бизнес модел, при който основната цел не е печалбата, а решаването на социални проблеми. Този модел се базира на:

- Създаване на социална стойност чрез икономически устойчиви проекти;
- Включване на уязвими групи в икономическия живот;
- Развитие на екологично и етично производство.

Добри примери за социално предприемачество включват компании, които инвестират в зелени технологии, образование и здравеопазване, като същевременно осигуряват заетост и подобряват качеството на живот.

Добри практики и примери

В глобален мащаб има редица компании, които успяват да съчетаят печалбата с обществена полза. Например:

- **Nestlé и Nespresso** – Подобряване на снабдителните вериги чрез директна работа със земеделски производители, осигуряване на по-добро заплащане и устойчиви земеделски практики;
- **Tesla** – Производство на електрически автомобили, които намаляват въглеродния отпечатък;
- **Patagonia** – Фокус върху екологично производство, рециклиране на материали и програми за опазване на природата. “Patagonia” предлага безплатни ремонти на дрехи, дарява 1% от продажбите си за опазване на околната среда;
- **Fairphone** – Производство на смартфони с устойчиви материали и справедливи условия на труд;
- **Grameen Bank** – Подпомагане на малките предприемачи чрез социално банкиране;
- **Danone** – Развитие на социални програми за достъп до здравословна храна.
- **Unilever**- програмата Sustainable Living комбинира икономически цели със здравословно хранене и устойчиво производство;
- **Interface Inc.**- производител на мокети, който се ангажира с въглеродна неутралност чрез използване на рециклирани материали;
- **BASF**- разработва биополимери и устойчиви химични продукти, като част от кръговата икономика;
- **BMW**- развива електромобилността чрез стратегията си за устойчив транспорт

ИЗВОДИ

Бизнесът и обществото са взаимозависими и трябва да се търсят балансираните решения за устойчиво развитие. Компаниите, които намират баланс между своите икономически цели и обществените нужди, се радват на по-дългосрочен успех. Съществуват различни видове бизнес цели, които могат да бъдат съчетани с обществена отговорност. Концепцията за споделена стойност предлага устойчив модел, при който компаниите създават икономически ползи, докато същевременно подобряват условията на живот в обществото. Препоръчително е бизнесите да интегрират устойчиви стратегии, които допринасят за общото благо, без да жертват своята рентабилност. Динамичната бизнес среда налага необходимостта от гъвкавост и адаптация към новите социални, икономически и екологични предизвикателства.

БЛАГОДАРНОСТИ

Настоящото изследване е проведено в рамките на проект 2025-БМ-01 „Трансформация на социално-икономически системи чрез интеграция и дигитализация“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Русенски университет „Ангел Кънчев“.

REFERENCES

Статия за корпоративна социална отговорност. (2020). *KCO – Устойчиво развитие на българския бизнес*. <https://bdvo.org/> (Accessed on 20.03.2025)

Официална информация за малки и средни предприятия в България. (n.d.). SME.government.bg. https://www.sme.government.bg/?page_id=86 (Accessed on 20.03.2025)

Бизнес моделът - елемент на система от управленски инструменти. (2011). А Груп. 11 Трайкова, Д. (n.d.). Конфликтът като бизнес и социално явление. Превенция и управление на риска в кризисни ситуации. Геополитика.eu. <https://geopolitica.eu/drugi-statii/3777-konfliktat-kato-biznes-i-sotsialno-yavlenie-preventsia-i-upravlenie-na-riska-v-krizisni-situatsii> (Accessed on 25.03.2025)

Георгиева, Т. (2013). Изгряващи български мултинационални компании. *Национални бюлетини Наука и бизнес*, (12). https://www.researchgate.net/publication/316155727_Nacionalni_buletini_Nauka_i_biznes_Broj_1_22013_Izgrvasi_blgarski_multinacionalni_kompanii (Accessed on 25.03.2025)

Bornstein, D. (2007). *How to Change the World: Social Entrepreneurs and the Power of New Ideas, Updated Edition*. Oxford University Press, USA.

Cambridge Dictionary. (n.d.). *Business Definition*. <https://dictionary.cambridge.org/> (Accessed on 20.03.2025)

European Commission. (2024). *EU Funding Programs*. <https://ec.europa.eu/info/funding-tenders> (Accessed on 20.03.2025)

Porter, M. & Kramer, M. (2011). Creating Shared Value. <https://environz.wordpress.com/wp-content/uploads/2012/11/creating-shared-value-porter-and-kramer-harvard-business-review-article.pdf> (Accessed on 21.03.2025)

Press, C. U. (2008). *Cambridge Advanced Learner's Dictionary* (3-rd ed.). Cambridge University Press. (Accessed on 20.03.2025)

Sen, A. (1999). *Development as Freedom*. Oxford University Press.

Stiglitz, J. E. (2012). *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. W. W. Norton.

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP – TRENDS AND CHALLENGES¹²

Lyudmil Andreev – PhD Student

Department of Business Development and Innovations,

University of Ruse “Angel Kanchev”

E-mail: landreev@uni-ruse.bg

***Abstract:** Social entrepreneurship has received a lot of attention in recent years as a way to tackle serious social and environmental issues. Social entrepreneurs are well-positioned to tackle emerging societal concerns and drive positive change. Over the last decade, entrepreneurs have recognised that profit and social impact are not mutually incompatible, resulting in increased impetus for social entrepreneurship. This paper investigates the link between innovative business models and their societal implications. Drawing on a thorough examination of the literature, the paper demonstrates how social entrepreneurship may drive change through new business models with a positive influence on society. It also discusses crucial success characteristics for social entrepreneurs, such as teamwork, networking, and a dedication to social and environmental principles.*

***Keywords:** social entrepreneurship, positive social change, social and environmental issues, innovative business models, social entrepreneurs*

ВЪВЕДЕНИЕ

Социалното предприемачество е сравнително нова област, която се появява през последното десетилетие, тъй като предприемачите признават, че печалбата и социалното въздействие не се изключват взаимно (Dees, 1998). Социалното предприемачество се появява като нов подход за справяне със социалните и екологичните предизвикателства. Социалните предприемачи са лица или организации, които разработват иновативни бизнес модели за създаване на положително въздействие върху обществото (Alt, 2023). Целта на тази публикация е да анализира връзката между иновативни бизнес модели и тяхното въздействие върху обществото. Социалното предприемачество е приветствано като решение на много от най-належащите социални проблеми в света, от бедността и неравенството до изменението на климата и здравеопазването (Alt, 2023). Въпреки това, социалното предприемачество също е сложна и развиваща се област, с много предизвикателства и възможности. Предоставен е преглед на текущите тенденции, предизвикателства и възможности, пред които е изправено социалното предприемачество, въз основа на анализ на съвременна литература.

През последните години социалното предприемачество се налага като популярно и ефективно средство за създаване на положително социално въздействие в общностите. Много колежи и университети вече са разпознали важността на обучението на социални предприемачи и са създали програми в подкрепа на тяхното развитие. Тези програми предоставят на студентите инструменти и ресурси, от които се нуждаят, за да започнат свои собствени социални начинания и да направят истинска промяна в своите общности и дейности. Ползите от социалното предприемачество са многобройни. Социалните предприемачи са водени от желанието да създадат положителна промяна и често са мотивирани от лична връзка с каузата, за която работят. Те също са в уникална позиция да идентифицират и да се справят с обществените предизвикателства, които могат да бъдат пренебрегнати от традиционните бизнес модели. Социалните начинания могат да имат значително въздействие върху общностите, които обслужват, като създават работни места, подобряват достъпа до услуги и се справят със социалните неравенства и др. (Dacin et al, 2010).

---

¹² Докладът е представен на Научната сесия за студенти докторанти и млади учени на 08.05.2025 в секция „Икономика и мениджмънт“ с оригинално заглавие на български език: ТЕНДЕНЦИИ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД СОЦИАЛНОТО ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Тенденции и предизвикателства пред социалното предприемачество

Една от ключовите тенденции в социалното предприемачество е нарастващото признаване на значението на социалното въздействие. Тъй като потребителите стават по-социално осъзнати, те изискват и повече прозрачност и отчетност от бизнеса и са готови да плащат повече за продукти и услуги, които имат положително социално или екологично въздействие. Променя се отчетността на предприятията. Тази тенденция се отразява и в растежа на т. нар. В Corporations, предприятия които отговарят на строги стандарти за социално и екологично представяне, отчетност и прозрачност (Yunus et al, 2010).

Друга тенденция в социалното предприемачество е нарастващото използване на технологии и иновации за създаване на социално въздействие. Социалните предприемачи използват нови технологии, като изкуствен интелект, блокчейн и виртуална реалност, за да създават иновативни решения на социални проблеми и да търсят нестандартни решения (UNICEF, 2024).

Въпреки нарастващия интерес към социалното предприемачество, има и значителни предизвикателства пред социалните предприемачи. Едно от основните предизвикателства е финансирането. Социалните предприемачи често изпитват трудности за достъп до капитала, от който се нуждаят, за да започнат и развият своя бизнес, тъй като не винаги могат да отговорят на финансовите критерии на традиционните инвеститори (GIIN, 2018). Това, от своя страна, води до разрастване на алтернативни източници на финансиране, като инвеститори, платформи за групово финансиране и облигации за социално въздействие. Въпреки това, тези източници на финансиране също имат своите ограничения и предизвикателства.

Друго предизвикателство пред социалните предприемачи е мащабируемостта. Много социални предприятия са в състояние да постигнат успех в малък мащаб, но се борят да повторят своя модел и да постигнат въздействие в по-голям мащаб (Soros, 2021). Това се дължи на редица фактори, включително ограничени ресурси, липса на инфраструктура и регулаторни бариери. За да преодолеят тези предизвикателства, социалните предприемачи ще трябва да бъдат иновативни, съвместни и стратегически и ще трябва да използват нови технологии и бизнес модели (Soros, 2021).

Според някои от най-известните имена в сферата на социалното предприемачество, бъдещите възможности на социалното предприемачество биха подпомогнали разрешението на едни от най-наболялите проблеми в нашето общество, като ги приложат под формата на екологична устойчивост (Alt, 2023), образование и обучение на умения (Akulava et al., 2019), иновации в здравеопазването (Schwab Foundation, 2021), и въздействащи инвестиции (GIIN, 2018).

Литературен обзор

Социалното предприемачество е сравнително нова област на изследване, която привлича все по-голямо внимание през последните няколко десетилетия. Това включва използване на иновативни бизнес модели и стратегии за създаване на социално и екологично въздействие, като същевременно генерира финансова възвращаемост. Социалното предприемачество получи широко признание през последните години като начин за справяне със социални проблеми и създаване на положителна социална промяна. Изследванията показват, че социалното предприемачество носи множество ползи за обществото.

В едни от първите проучвания в областта, Mair and Marti (2006) правят литературен преглед на изследванията на социалното предприемачество, с цел да идентифицират ключовия му принос към теорията и практиката на управлението. Авторите идентифицират три основни приноса: обяснение, предсказание (прогноза) и удовлетворение. Обяснението се отнася до способността на изследването на социалното предприемачество да обясни появата и развитието на социалните предприятия и да идентифицира факторите, които допринасят за техния успех или провал. Прогнозата се отнася до способността на изследването на социалното предприемачество да прогнозира бъдещото развитие на социалните предприятия

и да идентифицира факторите, които ще определят техния успех или провал. Удовлетворението се отнася до способността на изследванията в областта на социалното предприемачество да вдъхновяват и мотивират хората да участват в социално предприемачество и да насърчават създаването на нови социални предприятия. Авторите също така идентифицират няколко теми, които възникват от изследванията на социалното предприемачество. Тези теми включват значението на контекста, ролята на социалните мрежи, връзката между социалната и икономическата стойност и напрежението между мисията и пазара. Авторите твърдят, че тези теми предоставят богата и сложна картина на социалното предприемачество и предлагат прозрения за това как социалните предприемачи могат да се справят с предизвикателствата, пред които са изправени.

Тяхното проучване допринася за разглеждането на социалното предприемачество като помощник за насърчаване иновациите и креативността, предизвикващ предприемачите да мислят извън рамките и да разработват нови решения за социални и екологични предизвикателства. Това мнение е подкрепено и Schaltegger and Wagner (2011), които смятат, че социалното предприемачество може да играе ключова роля за справяне с екологичните предизвикателства като изменението на климата и изчерпването на ресурсите.

Dacin et al (2010) твърдят, че социалното предприемачество не е нова теория, а по-скоро приложение на съществуваща теория на предприемачеството към социални и екологични въпроси. Те твърдят, че социалното предприемачество включва създаване на иновативни решения на социални и екологични проблеми и че тези решения могат да имат значително въздействие върху обществото. Авторите идентифицират три ключови измерения на социалното предприемачество: създаване на социална стойност, иновация и устойчиво въздействие. Авторите също така правят преглед на литературата за социалното предприемачество и неговото въздействие върху обществото. Те откриват, че социалното предприемачество може да има положително въздействие върху индивидите, общностите и обществото като цяло. Те също така твърдят, че то може да осигури възможности за работа, да подобри достъпа до здравеопазване и образование и да се справи с предизвикателствата, свързани с околната среда.

Авторите също така отбелязват, че социалното предприемачество може да създаде социален капитал и да насърчи развитието на общността. Проучването установява, че социалното предприемачество може да помогне за насърчаване на социалното включване и справедливост, като предоставя възможности за маргинализирани групи, като жени и хора с увреждания, или бежанци.

В същото време, Driver (2012) подчертава значението на социалните предприемачи в създаването на устойчиви решения на социални и екологични проблеми и трансформирането на традиционните бизнес модели, за да включат социални и екологични ценности, както и необходимостта от сътрудничество между социалните предприемачи и традиционния бизнес за създаване на системна промяна. По същия начин, проучване на Yunus et al (2010) установява, че институциите за микрофинансиране, които насърчават социалното предприемачество, могат да имат положително въздействие върху намаляването на бедността и икономическото развитие в развиващите се страни.

Систематичния преглед на литературата на Bansal et al. (2019) проучва ролята на социалното предприемачество в стимулирането на устойчивото развитие и социалната промяна. Прегледът установява, че социалното предприемачество може да повлияе положително на различни измерения на устойчивостта, включително икономически, социални и екологични аспекти. Авторите предполагат, че социалното предприемачество има потенциала да се справи с належащите социални и екологични предизвикателства, пред които е изправен светът днес. Прегледът също така подчертава необходимостта от по-нататъшни изследвания за изследване на факторите, които допринасят за успеха на социалното предприемачество и ролята на социалното предприемачество за постигане на целите за устойчиво развитие.

Същевременно обаче, в сферата се отбелязва, че за да може социалното предприемачество да допринесе за икономическото развитие, социалните предприятия трябва

да реинвестират печалбите си в своята мисия, което може да доведе до повишено развитие на общността и създаване на богатство, като начин за създаване на нови пазари и генериране на стабилни приходи (Gregory and Anderson, 2006).

Като цяло социалното предприемачество има потенциала да окаже значително влияние върху обществото чрез справяне със социални проблеми, създаване на възможности за заетост, насърчаване на икономическото развитие, насърчаване на социалните иновации и насърчаване на социалната справедливост. То насърчава социалните иновации, които могат да доведат до разработването на нови и ефективни решения на социални проблеми. Справяйки се със социалните проблеми по иновативни начини, социалните предприемачи могат да вдъхновят другите да направят същото, което да мултиплицира позитивната промяна на глобално ниво.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Социалното предприемачество има потенциала да стимулира промяната и да създаде положително въздействие върху обществото. Иновативните бизнес модели, които дават приоритет на социалните и екологичните ценности, сътрудничеството и устойчивостта, са ключови за постигането на тази цел. В доклада са идентифицирани ключови фактори, които допринасят за успеха на социалното предприемачество, включително сътрудничество, работа в мрежа и ангажираност към социални и екологични ценности. Подчертава се необходимостта от по-нататъшни изследвания за по-добро разбиране на връзката между иновативните бизнес модели и въздействието върху обществото и за идентифициране на най-добрите практики за социално предприемачество.

Социалното предприемачество се очертава като мощно средство за създаване на положително социално въздействие в общностите. Всеобщопризната е важноста на отглеждането на социални предприемачи, за да създадат успешни социални начинания и да направят истинска промяна в своите общности. Подкрепата на социалното предприемачество помага за създаването на по-справедливо и справедливо общество за всички.

Социалното предприемачество има бъдеще, тъй като социалните предприемачи продължават да насърчават иновациите и да създават устойчиви решения за справяне със социалните и екологичните предизвикателства. Възможностите за социално предприемачество са обширни и разнообразни, вариращи от устойчивост на околната среда до иновации в здравеопазването и въздействащи инвестиции. С правилната подкрепа и ресурси социалните предприемачи имат потенциала да окажат значително влияние върху обществото и да създадат по-справедливо и устойчиво бъдеще.

БЛАГОДАРНОСТИ

Настоящото изследване е проведено в рамките на проект 2025-БМ-01 „Трансформация на социално-икономически системи чрез интеграция и дигитализация“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Русенски университет „Ангел Кънчев“.

REFERENCES

Akulava, M., Marozau, R., Abrashkevich, A. and Guerrero, M., 2020. Global Entrepreneurship Monitor Report. GEM Belarus 2019/2020. *International Finance Cooperation*.

Alt, E., 2023. Corporate social entrepreneurship. In *Oxford research encyclopedia of business and management*.

Bansal, S., Garg, I. and Sharma, G.D., 2019. Social entrepreneurship as a path for social change and driver of sustainable development: A systematic review and research agenda. *Sustainability*, 11(4), p.1091.

Dacin, P.A., Dacin, M.T. and Matear, M., 2010. Social entrepreneurship: Why we don't need a new theory and how we move forward from here. *Academy of management perspectives*, 24(3), pp.37-57.

Dees, J.G., 1998. *The Meaning of Social Entrepreneurship*.

Gregory, D.J. and Anderson, B.B., 2006. Framing a theory of social entrepreneurship: Building on two schools of practice and thought. *Research on social entrepreneurship*, pp.39-66.

Driver, M., 2012. An interview with Michael Porter: Social entrepreneurship and the transformation of capitalism. *Academy of Management Learning & Education*, 11(3), pp.421-431.

Mair, J. and Marti, I., 2006. Social entrepreneurship research: A source of explanation, prediction, and delight. *Journal of world business*, 41(1), pp.36-44.

GIIN, 2019. Investing Market: Impact Publications. Available through: <https://thegiin.org/impact-investing/need-to-know/>

Schaltegger, S. and Wagner, M., 2011. Sustainable entrepreneurship and sustainability innovation: categories and interactions. *Business strategy and the environment*, 20(4), pp.222-237.

Schwab Foundation, 2021. Social entrepreneurs: Key to a sustainable future. Available through: <https://www.schwabfound.org/social-entrepreneurs-key-to-a-sustainable-future/>

Soros, G., 2021. A New Way to Scale Social Enterprise. Available through: <https://hbr.org/2021/04/a-new-way-to-scale-social-enterprise>

UNICEF, 2024. Investing in Blockchain, Web3, and AI for Social Impact. Available through: <https://www.unicef.org/innovation/stories/investing-blockchain-web3-and-ai-social-impact>

Yunus, M., Moingeon, B. and Lehmann-Ortega, L., 2010. Building social business models: Lessons from the Grameen experience. *Long range planning*, 43(2-3), pp.308-325.

THU-2G404-SSS-EM-14

ANALYSIS OF INTERNAL CONTROL ACTIVITIES IN A CONSTRUCTION COMPANY¹³

Yoana Kirilova – Student

Department of Business Development and Innovations,
University of Ruse “Angel Kanchev”
E-mail: yoana.kirilova19@abv.bg

Assoc. Prof. Dr. Lyudmila Mihaylova

Department of Business Development and Innovations,
University of Ruse “Angel Kanchev”
E-mail: lmihaylova@uni-ruse.bg

***Abstract:** The paper reviews internal control activities, which are becoming increasingly important for the management of modern enterprises. Enterprises from various sectors of the economy are realizing the growing importance of internal control and audit for their development. The internal control activities of the construction business, as established in Bulgaria in the construction of residential, infrastructure and industrial sites, are also of interest from a theoretical and practical point of view. The internal control activities of enterprises in this industry are characterized by compliance with high quality standards, implementation of internationally recognized management and control systems. Internal control in construction enterprises covers financial resources, human resources management, quality control and information security. From a practical point of view, the key components of internal control in detail, the study of good practices, the disclosure of risks and the search for control models and techniques are of interest. In this regard, the purpose of the report is to present an analysis of internal control activities, taking into account the specifics of the construction industry.*

***Keywords:** Internal control, Management, Construction company*

ВЪВЕДЕНИЕ

Вътрешноконтролната дейност придобива все по-голямо значение за управлението на съвременните предприятия. Предприятията от различните отрасли на икономиката осъзнават нарастващото значение на вътрешния контрол и одит за своето развитие. Вътрешноконтролната дейност на строителния бизнес, като утвърден в България при изграждането на жилищни, инфраструктурни и индустриални обекти, също представлява интерес от теоретична и практическа гледна точка. Вътрешноконтролната дейност на предприятията от този бранш се характеризира със спазването на високи стандарти за качество, прилагане на международно признати системи за управление и контрол. Вътрешният контрол в строителните предприятия обхваща финансовите ресурси, управлението на човешките ресурси, качествения контрол и информационната сигурност. От практическа гледна точка, интерес представляват ключовите компоненти на вътрешния контрол в детайли, проучването на добри практики, разкриване на рискове и търсене на модели и техники за контролиране. В тази връзка, целта на доклада е да се представи анализ на вътрешноконтролната дейност, като се отчетат спецификите на строителния бранш.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Вътрешният контрол в строителните предприятия е от съществено значение за дългосрочния успех на предприятието. Примери в това отношение са утвърдени компании, които прилагат индивидуален подход към своите клиенти, осигурявайки високо им качество и персонализирани решения. Вътрешноконтролният механизъм на предприятието е

---

¹³ Докладът е представен на Научната сесия за студенти докторанти и млади учени на 08.05.2025 в секция „Икономика и мениджмънт“ с оригинално заглавие на български език: АНАЛИЗ НА ВЪТРЕШНОКОНТРОЛНИ ДЕЙНОСТИ В СТРОИТЕЛНА ФИРМА.

разработен така, че да се гарантира ефективно изпълнение на проектите в съответствие с изискванията на клиентите и нормативните разпоредби, специфични за строителния бранш.

Индивидуалният подход и организиране на изпълнението на дейностите с свързан с личен контакт с клиентите, който обикновено включва:

- провеждане на детайлни консултации с всеки клиент за разбиране на неговите потребности;
- изготвяне на индивидуални проектни решения според архитектурните и функционалните изисквания на клиента;
- предоставяне на визуализации и предварителни модели, за да може клиентът да придобие реална представа за бъдещия строителен обект;

Анализирането и представянето на услугите на строителното предприятие, свързано с успешно изпълнение, е свързано с използването на различни модели, подходи, дейности и др. Измежду тях най-често срещани са:

- BIM технологии (Building Information Modeling), които позволяват детайлно моделиране и симулации преди започване на строителството;
- 3D визуализации и интерактивни презентации, които подпомагат клиентите в разбирането на крайния резултат;
- периодични срещи и ревизии на проекта, които осигуряват прозрачност и възможност за корекции преди строителния процес.

Вътрешният контрол при изпълнение на услугите на строителното предприятие би следвало да гарантира качествено и навременно изпълнение на строителните проекти. В тази връзка предприятието би следвало да прилага по-строга вътрешноконтролна система, която е базирана на писаните правила (Hristov & Mihaylova, 2019) и включва:

- контрол върху качеството чрез използване на сертифицирани строителни материали, които отговарят на европейските стандарти (ISO 9001, ISO 14001);
- мониторинг на изпълнението чрез вътрешни проверки от инженери и строителни надзорници;
- контрол на строителните процеси чрез прилагане на междинни инспекции на различни етапи;
- контрол върху сроковете за разработване на подробен график за изпълнение с ключови етапи на строителството;
- контрол чрез софтуерни системи за управление на строителни проекти, които позволяват проследяване на напредъка;
- бърза реакция при забавяния, базирана на анализ на причините и прилагане на корективни действия;
- контрол върху подизпълнителите при подписване на договори с клаузи за качествено изпълнение;
- провеждане на периодични проверки на работата на външните изпълнители;
- налагане на финансови санкции при неспазване на договорените условия и т.н.

Вътрешното контролиране и одитиране при строителните предприятия е свързано обикновено с гаранционно и следгаранционно обслужване. Гаранционната политика на строителното предприятие предоставя гаранция за всички изпълнени строителни обекти. В рамките на гаранционния период обикновено обекти на вътрешния контрол са:

- състоянието на обекта, проверявано чрез извършват периодични;
- възникнали дефекти, за които клиентите могат да подават сигнали;
- резултати от конструктивни или изпълнителски грешки, за които предприятието поема безплатни ремонти.

Обект на вътрешния контрол в строително предприятие може да бъде и следгаранционното обслужване. Това означава, че дори след изтичане на гаранционния срок, предприятието продължава да поддържа контакт с клиентите си, като най-често предлага:

- абонаментни услуги за техническа поддръжка;
- редовни инспекции и превантивни мерки срещу евентуални проблеми;

- оптимизации и модернизации на вече построените обекти и т.н.

За да бъде една система за вътрешен управленски контрол успешна, то системната обратна връзка с клиентите е от съществено значение. За да се повиши доверието и качеството на строителните услуги, предприятието поддържа непрекъсната комуникация с клиентите чрез:

- анкетни проучвания с цел проучване удовлетвореността след приключване на проектите;
- онлайн платформа за обратна връзка, където клиентите могат да изпращат предложения и сигнали за проблеми;
- редовни срещи и консултации с цел поддържане на дългосрочни отношения и предлагане на нови решения.

Ползите от прилагания подход, при който изпълняването на строителните дейности с акцент върху детайлите и вътрешния контрол са свързани с осигуряване на няколко ключови предимства:

- гарантиране на високо качество чрез строг контрол върху изпълнението;
- изграждане на доверие с клиентите чрез персонализирано обслужване и индивидуален подход;
- повишена конкурентоспособност чрез използване на иновативни технологии и ефективно управление на проектите;
- минимизиране на риска от дефекти и проблеми чрез детайлно планиране и контрол;
- оптимизирано управление на ресурсите, което води до по-добро финансово планиране и спазване на сроковете.

Строителното предприятие обикновено се стреми да предоставя висококачествени и персонализирани строителни услуги, като прилага стриктен вътрешен контрол и системен подход към изпълнението на дейностите. Благодарение на ясната организация на процесите, детайлното планиране и постоянната обратна връзка с клиентите, строителното предприятие постига дългосрочна стабилност и висока удовлетвореност на своите клиенти (AlKaitoob AlNuaimi, Mihaylova & Papazov, 2022; Hofbauer & Sangl, 2019; Stoencheva, 2020).

Анализът за вътрешния контрол и управлението на строителните предприятия дава основание за подчертаване значението на стриктния контрол, индивидуалния подход към клиентите и прилагането на съвременни технологии в управлението на строителните дейности. Високата степен на осезаемост на строителната услуга налага строг контрол, базиран на писани правила.

Строителните дейности имат специфичен характер. Крайният резултат не може да бъде тестван в своята цялост предварително, но крайният резултат е траен и подлежи на инспекция и контрол. Подобна специфика изисква някои действия като:

- стриктен контрол на качеството на материалите;
- технически инспекции на всички етапи от изпълнението;
- детайлно планиране и визуализация на проектите преди тяхното изпълнение;
- междинен контрол по време на строителството, за да се предотвратят грешки и дефекти.

Изграждането на сгради и инфраструктурни обекти изисква многоетапен контрол, защото веднъж построени, те не могат да бъдат върнати за корекция, без значителни разходи и изпълнение на процедури. Понякога неизпълнението на заданието или връщането за корекция води до намаляване на доверието на клиентите на строителните предприятия. В тази връзка, предварителният контрол на етап – задание на проекта може да се насочи към следните по-важни моменти:

- провеждане детайлни консултации преди започване на строителството;
- осигуряване на персонализирани визуализации и проектни решения;
- изграждане на доверие чрез гаранционно и следгаранционно обслужване;
- поддържане на системна обратна връзка чрез клиентски платформи и т.н.

Вътрешният контрол върху изпълнението може да гарантира качество и спазване на сроковете. За да се осигури висока ефективност на строителните процеси, предприятието би следвало да прилага детайлно управление и на етапите на изпълнение (Stefanov & Dimitrova, 2020; Mihaylova, Parazov & Bilgi, 2016).

- контрол върху входящите материали, като се проверява дали доставките са от етифицирани доставчици и проверени ресурси;
- постоянен мониторинг на строителните дейности чрез ежедневни проверки и дигитално проследяване;
- прецизно управление на подизпълнителите чрез проверки, договорни санкции при отклонения, заплащане на неустойки и др.
- използване на специализирани строителни софтуери за оптимизация на сроковете.

В крайна сметка, балансираният вътрешен контрол между материали, процеси и подизпълнители осигурява изпълнение в срок и според изискванията.

Вътрешният контрол при гаранционния и следгаранционния период също е важен за строителните предприятия. Той може да бъде свързан с някои по-важни моменти като:

- редовни технически проверки в гаранционния период;
- реакция при дефекти и отстраняване на проблеми без допълнително оскъпяване за клиентите;
- дългосрочно следене на устойчивостта на обектите чрез допълнителни услуги и използване на нови технологии за подобряване на контрола.

В България повечето строителни предприятия използват и някои съвременни и нестандартни решения и модели като:

- BIM (Building Information Modeling) – за детайлно моделиране и избягване на грешки;
- дроне за мониторинг на строителните обекти – за ефективна инспекция;
- IoT сензори – за автоматизиран контрол върху влажността, температурата и устойчивостта;
- ERP и CRM системи – за управление на ресурсите, сроковете и комуникацията с клиентите.

Внедряването на технологични иновации и дигитални решения (Boneva, 2018) при вътрешния контрол на строителните предприятия, практически повишава ефективността и конкурентоспособността им.

ИЗВОДИ

На базата на направения кратък анализ на основни моменти от вътрешноконтролната дейност на строително предприятие могат да се направят някои заключения и препоръки за подобрене, въпреки високото ниво на вътрешен контрол.

Възможност за подобрене е чрез по-добро планиране на ресурсите и контрол на риска от забавяне при непредвидени обстоятелства. Също така се препоръчва още по-строг мониторинг и автоматизирани системи за управление при контрол върху подизпълнителите, например.

Оптимизация на комуникацията между екипите и дигитализиране на отчетите и по-добра интеграция на вътрешните отдели, също е възможност за подобрене на вътрешноконтролната дейност.

Усъвършенстването на софтуерните решения за управление на строителната дейност, води до разширяване на автоматизираните контролни механизми. Високото качество, персонализираните услуги и стриктния вътрешен контрол са ключови за успеха в строителния сектор. Прилагането на добри практики в управлението, ефективен мониторинг и иновативни технологии могат да осигурят изпълнение в срок и с високо качество, повишаване на доверието на клиентите и изграждане на дългосрочни партньорства,

минимизиране на дефектите, оптимизиране на разходите чрез модерни методи на строителство и управление т.н.

Системното прилагане на добрите практики във вътрешния контрол гарантира устойчив растеж, конкурентоспособност и бъдещо разширяване на предприятията в строителния бранш.

БЛАГОДАРНОСТИ

Настоящото изследване е проведено в рамките на проект 2025-БМ-01 „Трансформация на социално-икономически системи чрез интеграция и дигитализация“, финансиран от Фонд „Научни изследвания“ на Русенски университет „Ангел Кънчев“.

REFERENCES

AlKaitoob AlNuaimi, R., Mihaylova, L., Papazov, E. (2022). The Smart city vision: cutting-edge business projects in Dubai. *Journal “Real estate property & business”*, 6(4), 233-242.

Boneva, M. (2018). Challenges related to the digital transformation of business companies. In *Innovation Management, Entrepreneurship and Sustainability (IMES 2018)* (pp. 101-114). Vysoká škola ekonomická v Praze.

Hofbauer, G., & Sangl, A. (2019). Blockchain technology and application possibilities in the digital transformation of transaction processes. In *Forum Scientiae Oeconomia*, (7)4, pp. 25-40.

Hristov, R., Mihaylova, L. (2019). *Application of process-oriented internal control in industrial enterprises*. In: Proceedings of University of Ruse – 2019, volume 58, book 5.3, pp. 24-28. (**Оригинално заглавие:** Христов, Р., Михайлова, Л. (2019). Приложение на процесно-ориентирания вътрешен контрол в индустриални предприятия. В: *Научни трудове Том 58, серия 5.3. Икономика и мениджмънт*, 24-28).

Mihaylova, L., Papazov, E., Bilgi, I. (2016). Traditional and Modern Aspects of the Internal Control in Organizations. *Izvestia – Journal of the Union of Scientists – Varna*, 1, 91-98,

Stefanov, D., Dimitrova, M. (2020). *Development of the Construction Activity in Bulgaria in 2010-2019 period*. In International scientific and practical conference „Construction entrepreneurship and real property“ (pp. 60-68). University of Economics – Varna.

Stoencheva, Y. (2020). Ways for assessment of the potential for development of the so called “smart cities”. *Orașe inteligente și dezvoltare regională*, 4(02), 95-101.

THU-2G404-SSS-EM-15

BRIEF LOOK AT GOVERNMENT EXPENDITURES AND ECONOMIC GROWTH

Nikolay Rusev, PhD Student

Department of Business and Management

“Angel Kanchev” University of Ruse

Phone: +359899 915 045

E-mail: nrusev@uni-ruse.bg

Assoc. Prof. Kamelia Assenova, PhD

Economics Department,

University of National and World Economy

Phone: +3592 862 86 72

E-mail: kassenova@uni-ruse.bg

Abstract: *The mutual relation between government expenditure and economic growth is a source of serious debate concerning the magnitude and transmitting mechanism of the government expenditure on their way to turning into a sheer consumption. The focus of the research seeks to prove that part of the additional income ends as immediate consumption while at the same time that extra income is partially saved, smoothing the long-term consumption. Piling up literature about aforementioned connection testifies that there are clear evidences exposing the relation between expenditure and growth. The main source of controversy is how the consumption responds to increased government spending: does it unlock additional spending as the income increases or it causes precautionary behavior?*

The article focuses on correlation between partial government expenditure and temporary economic growth. The first part presents brief overview of the matter, second and third are focused on regression methodology and seasoning distortion of the data as well as the output generated by the models. The final part presents the possible takeaways that can be infer from the results.

Keywords: *budget, discretionary fiscal policy, economic growth*

JEL Codes: *E21, E62, Q47*

INTRODUCTION

One of the serious debates concerning fiscal policy and temporary growth is to what degree government expenditures setting the pace and induce growth in national economy. Typical Keynesian view propagates the key role of government finances stimulating the temporary economic growth. The intuition behind this is straightforward: government spending directly affects aggregate demand, that, in turn, is being transformed into increased consumption. Neoclassical logic opposes the Keynesians in the part that relates higher income with increased immediate consumption. They contradict the inevitability of the transformation of the additional income into consumption. According to the theory of rational and adaptive expectations, the unreasonably high-income flow causes consumer precautionary behavior. The rational consumers associate current fiscal loosening with future fiscal tightening, which usually takes form of increased tax burden and could impose freeze on expected future real income.

EXPOSITION

I. Government size

Following Lane (2000) and Häge (2003), government can be regarded as a state's body for general decision making and its outcomes. A government, thus, has two arms, the direct one and the indirect one (Nyasha and Odhiambo (2019)). Through the direct arm, the government raises revenue via collection of taxes, allocates and redistributes resources using subsidies and welfare grants, and produces and consumes goods and services (Häge, 2003). All these means have monetary value. However, at the same time the government operates indirectly, through benefits and harms, entailed by its regulations, indirect taxes and implicit subsidies. All these allow the government to exert substantial power over national resources without tangible reflection on expenditure and employment

data. How vast a government is going to expand its fiscal expenditure depends of the variety of factors such as country openness (Rodrik, 1998), government size (Alesina and Wacziarg, 1997) etc.

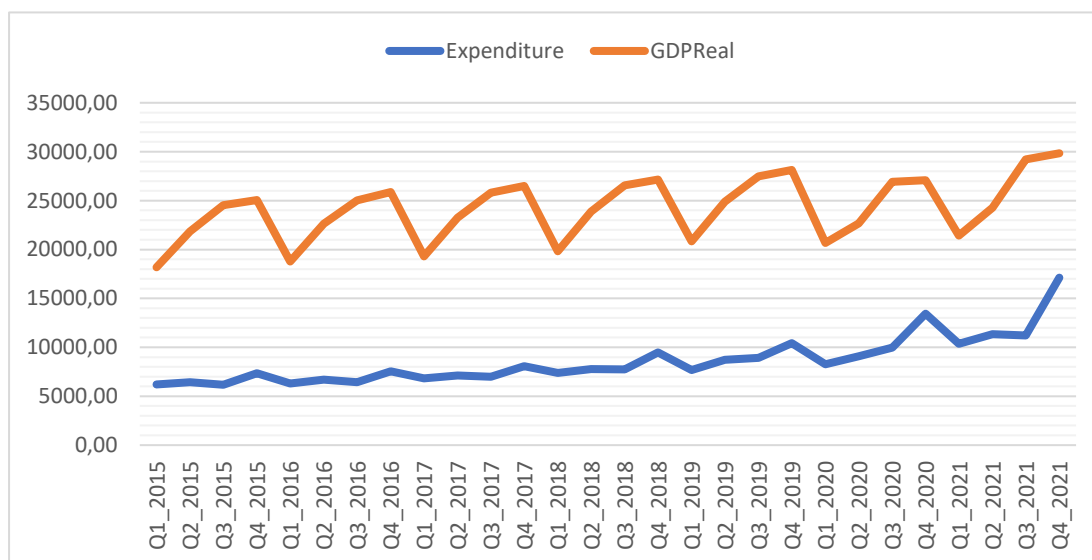
In terms of evaluating direct intervention in macroeconomic variables, the government size can be measured trough the government expenditure, revenue or employment. Most commonly used indicator is the government expenditure.

This paper researches relatively short period of government expenditures and their impact on current GDP change, which could be deemed as temporary economic growth. The time period is limited; thus, we use quarterly data. Employing quarterly data brings forth the seasonality in data series, though. Due to seasonality, we are experimenting with two approaches. In the first approach the independent variable is the consecutive change in the absolute value of the current government expenditure. Here we are trying to tame seasonality first, and then compare how the refined data changes the correlation compared to the raw data. Second approach compares changes in independent variable (government expenditure) with changes in dependent variable (Gross Domestic Product), both measured as a rate of growth relative to the same quarter of the previous year.

II. Research methodology and data

In the current research we are using government budget data for the period 2015 – 2021. Data is collected from consolidated fiscal program. The data we chose to load in the model is from “Current expenditure” component. It is divided into following subgroups: “Personnel”, “Maintenance and operating”, “Subsidies”, “Interests” and “Social expenditure and scholarships”, The interests are excluded from our data, due to their unproductive nature. Moreover, they served a debt issued by fiscal actions of the previous governments. The component “Capital expenditure” is not included either, partially because of its distorting disproportionality and partially due to the fact that it is concentrated in the last quarter of each fiscal year. Thus, it skews the reliability of the output.

Employing quarterly data allows us to increase the number of the time series, which has positive impact on the correlation significance, but at the same time it exposes seasonality as a problem that need to be dealt with.

Source: Ministry of finance, NSI

Fig. 1. Expenditure and GDP_R dynamic

It is easy to detect the piqued values, concentrated in fourth quarter of the respective years, just by visually examining the data. The extreme values are proved to be substantial obstacles in our attempt to detect the correlation between the government expenditure and lagged GDP, when we are using their absolute values. The high values in fourth quarters are followed by an abrupt decline in the next quarter. Examining the GDP structure (not shown graphically here), it is not hard to distinguish the two sources of fluctuations, namely individual consumption and net export. As one can expect, household consumption reaches its highest during the last quarter of each year (with single

exception in 2020), whereas the piqued values of the net export are concentrated in third quarter. In this regard one should consider the fact that in GDP data, the net export is presented with its resulting value (export minus import), hence it takes modest share of the gross product. However, if we display its sheer absolute value as a standalone economic indicator, the national export is comparable with the individual consumption. On the flip side, does lie the import, that is the national spending on foreign goods and services. Presented with its own value, the export comes third when accounting GDP. Bulgarian economic profile belongs to the type of the small and open economies, deprived of independent monetary policy. Throwing the significant value of the import in the mix, one can assume significant leakages through the channel of the national consumption of foreign goods and services¹⁴.

In its essence, the pointed seasonality does not alter the trend line presented by GDP growth, but the seasonality pattern compromises our endeavor to detect the correlation (or lack of such) in the regression equation – we are trapped into seasonality hypothesis. Hence, we start dealing with seasonality first. Using first order polynomial equation (that is a linear equation), produces the following result:

$$\hat{Y} = 5406.5 + 387.37t \quad (1)$$

The magnitude of the determinacy coefficient is $R^2 = 0.65$, which is good enough to guarantee some accuracy. The fault, as we see it, roots in extracted trend line that completely terminates fluctuations in government expenditures, thus we are losing the dynamic. Deploying third order polynomial does not make a visible change in the whole picture (see fig. 3). Still no dynamic. One possible way of succeeding in dealing with seasonality (that is to minimize the fluctuation while preserving seasonal changes) while keeping the trend is to try regression forecast. In order to construct such regression equation, we treat each quarter as separate dummy variable. The rule is $n-1$ ($n = 4$ quarters) which means we have three dummy variables keeping fourth quarter as a basepoint (β_0) The time period (t) is the forth dummy variable denoting the time series¹⁵.

Table 1. Regression forecasting of the current government expenditures

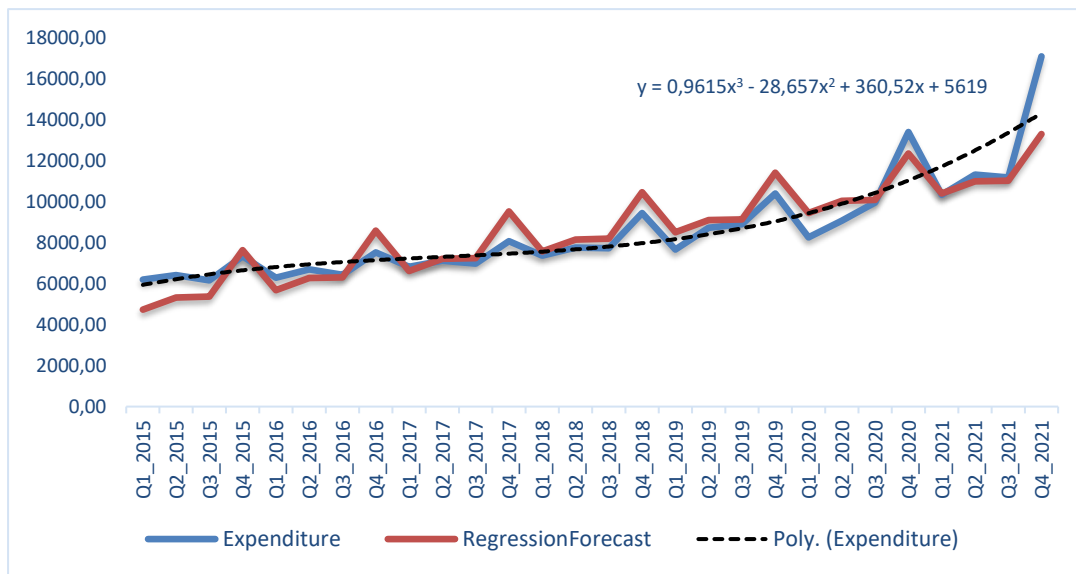
Regression Summary for Dependent Variable: Expenditure (Season)						
R= .90595455 R ² = .82075365 Adjusted R ² = .78958037						
F(4,23)=26.329 p<.00000 Std. Error of estimate: 1131.1						
N=28	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(23)	p-v alue
Intercept			6706.53	604.6137	11.09226	0.000000
period(t)	0.788518	0.089138	236.37	26.7204	8.84606	0.000000
Q1	-0.393557	0.109066	-2200.79	609.9046	-3.60842	0.001479
Q2	-0.329953	0.108542	-1845.12	606.9709	-3.03988	0.005818
Q3	-0.365371	0.108226	-2043.17	605.2039	-3.37601	0.002606

Source: authors' calculations

¹⁴ A significant strand of the literature shows for direct relation between government size and openness of the economy (Rodrick (1996), Alesina, Spalore и Wacziarg (1997))

¹⁵ For calculation is used Tibco Statistika. Statistically significant values are in red. In black are values exceeding confidence interval level set at 95% (p-value ≤0.05)

At first glance it seems to have double benefits – first we greatly increased coefficient of determination R^2 and as a second benefit we preserve the tamed dynamic in seasonality

Source: authors' calculations

Fig. 2. Current government – raw and forecasted

On the diagram the raw data is in blue, the forecasted data is presented in orange color and the trend line is in black. It has already been mentioned, that the polynomial equation is of third order.

As a whole, applying regression forecasting definitely lower the difference between piqued and bottom values. This is clearly visible if we look at the post Q2 2020 period – the dynamics restriction is supposed to make the data more refined and acceptable. On the negative side, though, this method deepens the quarter gap for the period Q1 2015 – Q2 2018. The same approach is deployed to deal with GDP seasonality.

III. Results

First, we compare numerical values of the current government expenditure and the real GDP. The results we obtained are statistically significant and they confirm our initial assumption for the connection between the selected variables.

$$GDP_t = \beta_0 + \beta_1 Exp_t + \varepsilon \quad (2)$$

Table 2. Regression analysis - equation(2)

Regression Summary for Dependent Variable: GDPReal (Season1)						
R= .61087659 R ² = .37317021 Adjusted R ² = .35294990						
F(1,31)=18.455 p<.00016 Std.Error of estimate: 2573.7						
	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(31)	p-value
N=33						
Intercept			17087.04	1643.358	10.39764	0.000000
Expenditure	0.610877	0.142198	0.82	0.190	4.29595	0.000159

Source: authors' calculations

As long as this series referred to the same period and are without lag, it is appropriate to use Durbin Watson statistic to detect whether there is the presence of autocorrelation in the residuals from the regression equation. The result equals 2.01, which is very close to the perfect values and there are no evidences for positive or negative autocorrelation. According to the values from regression equation about 37 per cent of the cases of changes in GDP could be explained by the change in the current government expenditures. A couple of things to consider: first, it is single linear regression we are using to measure aggregate indicators. Second, this aggregate indicator (GDP) is subject to many influences, both endogenous and exogenous in their nature. Still, we are in position to conclude

that there are evidences for the presence of credit restrained consumers, accommodating their consumption in accordance with their current disposable income.

Discretionary fiscal policy needs time to kick in – a change in the government expenditure, is going to take some time before it comes into effect and the change in dependable variable occurs. It is so cold fiscal lag. When we started regression model comparing the current government expenditures (period t_n) with lagged GDP (period t_{n+1}), we used both raw and forecasted data. First, we apply correlation coefficient to detect the presence and the strength of a possible relation between variables. At this early stage we are missing any evidences to suggest that there is relation between current government expenditure and lagged GDP. This does not come as surprise, considering the presence of strong seasonality patterns. In table 3 are presented the correlation coefficients using both raw and forecasted data ¹⁶.

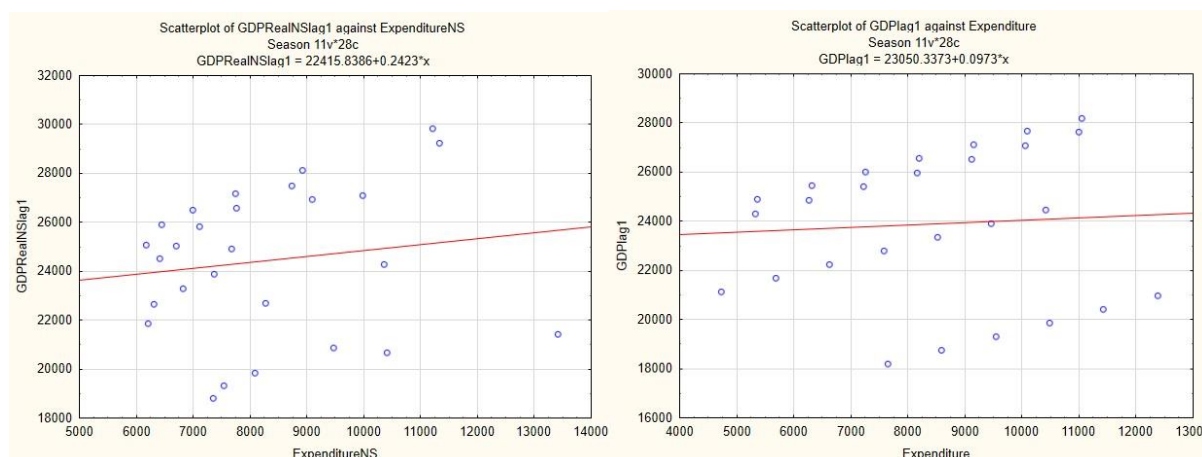
Table 3. Correlation coefficients using raw and forecasted data

	Raw	Forecasted
Exp vs GDP	0.53	0.62
Exp vs GDPlag1	0.15	0.07

Source: authors' calculations

An interesting observation, which is worth mentioning, is the fact that applying forecasted data, affects coefficient ambiguously – it

strengthens the coefficient, in the case of strong evidence for relation between variables but weakens the coefficient, if the raw data testifies for little to no relation. It is clearly visible once the data is graphically depicted.

Source: authors' calculations

Fig.3. Graphical representation of equation (2) . On the left is the raw data. The forecasted data is on the right side. It is easy to see that when the correlation is weak, the coefficient worsens its value when forecasted data is applied.

It is pretty obvious that using “chained” data in absolute values does not do us any good – overcoming seasonality is not possible at least to the degree which the data can confirm or reject relation between current independent and lagged dependent variable. The relative short-term period of 8 year (up to 32 time series) does not help either. Thus, the obtained results comparing current government expenditure against lagged GDP, cannot be accepted as authentic. In its essence, seasonality does not change the consumer trend line, represented through GDP values, but seasonality does distort the magnitude of causality in the regression equation.

In the second approach we compare the quarters in terms of variables' rate of growth. What we are interested in here is to derive the relative changes in respective quarters on annual basis Δ GDP

¹⁶ Based on the Pearson method of correlation.

= $GDP_{Q_n} - GDP_{Q_{n-1}} / GDP_{Q_{n-1}}$. This definitely overcomes the seasonality issue by removing it completely. Here, in this regression model, we introduce the relative change in dependent and independent variable, that is their current value relative to the value of the same quarter in the previous year. That is the rate of growth.

$$\Delta GDP_t = \beta_0 + \beta_1 \Delta Exp_t + \varepsilon \quad (3)$$

We are looking for the same correlation introducing fiscal lag, that is comparing the current quarter outcome with the expenditure impulse from previous quarter.

$$\Delta GDP_t = \beta_0 + \beta_1 \Delta Exp_{t-1} + \varepsilon \quad (4)$$

First thing first, so we start with correlation coefficients. Results are presented in table 4.

Table 4 Correlation coefficients – rate of growth (second approach)

	GDP Growth (t)	Consumption growth (t)
Expenditure growth (t)	- 0.017308917	0.244087819
Expenditure growth (t-1)	0.275626969	0.414148062

Source: authors' calculations

Here we deepen the research, adding Individual consumption of the households. By doing so, we are stepping on assumption that current government expenditures have direct effect on the private consumption¹⁷. Based on the result presented, we can clearly spot the Expenditure growth rate (t-1) to GDP Growth rate (t) relation coefficient. When we narrow this connection down to Individual consumption, Pearson coefficient exceeds 41%. The most striking difference with the previous model is the change in Expenditure growth (t) over GDP Growth (t). In the first model this relation was sustainable and high, but in this model its value is practically zero. The regression analyses based on this relative change in the current government expenditures in comparison to relative change in lagged GDP Growth/Consumption Growth, cannot fully confirm that such dependence exists. The reason is in the statistic, more specifically due to the relatively high values of the significance coefficient (p-value 0.22 and 0,16, respectively). We assume autocorrelation statistic to be redundant in this case. Still, one cannot help but modify the model. The reason is determinacy coefficients which hit acceptable values. So, what we need to do is to step on that and improve the statistical significance of the model. That is the reason to add relative change in GDP for the preceding quarter as independent variable¹⁸:

$$\Delta GDP_t = \beta_0 + \beta_1 \Delta Exp_{t-1} + \beta_2 \Delta GDP_{t-1} + \varepsilon \quad (5)$$

Table 5 Regression analysis (5)

Regression Summary for Dependent Variable: GDP_R Growth (Season1)						
R= .65571109 R ² = .42995704 Adjusted R ² = .38245346						
F(2,24)=9.0510 p<.00118 Std.Error of estimate: .02578						
N=27	b*	Std.Err. of b*	b	Std.Err. of b	t(24)	p-value
Intercept			-0.000948	0.008671	-0.109350	0.913834
ExpChange _{t-1}	0.305309	0.154308	0.130183	0.065796	1.978570	0.059451
GDP_R Growth _{t-1}	0.595708	0.154308	0.640701	0.165963	3.860516	0.000749

Source: authors' calculations

In this variant, the model is statistically significant. Moreover, it manages to retain sufficient determinacy coefficients which is crucial for the analysis we can infer¹⁹. The assumption, we can build based on the results, states that consumption is partially determined by the changes in the current (short term) economic stance, presented through the changes in the government expenditures. But at

¹⁷ The current paper focuses on relation between government expenditure and temporary economic growth. The latter is driven by aggregate demand, which in turn, is defined by private consumption (up to 70 %).

¹⁸ Following Kosuliev (2022) – introducing preceding GDP rate of growth is a mean through which we try to prevent autocorrelation. Additional benefit is improved statistical significance of the model.

¹⁹ The statistical significance in government rate of growth is close to the acceptable value p=0.595

the same time, private consumption is subject to influence of long-term expectations about future changes in real disposable income – in our model we relate this long-term process with GDP growth. The intuition here is following: the fiscal stance of the government defines the behavior of pro-Ricardian consumer, whereas the change in current disposable income incur Keynesian reaction on the part of the credit constrained consumers. In support of the Keynesian reaction, we can bring the results from the first model. They clearly confirmed that the changes in absolute values of GDP are partially driven by the government expenditures.

CONCLUSION

During the current research we did find subtle evidence for relation between the government expenditure and the GDP growth. The correlation between the variables is more significant, when we compare the simultaneous change in the absolute values of the expenditure and the GDP. The lagged GDP series acquire significance and credibility when we apply the second approach. Both models bring up the coefficients of determination, gravitating around 40 per cent. We don't control for a wealth effect, which is crucial factor, defining consumer behavior, though. Some other limitations of the current paper are as follow:

- As a rule, consumption reacts more vigorously to the abrupt changes in government expenditures. In the data presented, such fiscal rushes are not detected.
- Fiscal shocks are usually accompanied by abrupt and unexpected veers in the government expenditures – such unpredictable turns are not typical for Bulgarian policymakers.²⁰
- In order to provoke sustainable and long-lasting change in consumption, according to mainstream economic view, it is necessary the increase in the government expenditure, to be recognized as a persistent one. The temporary fiscal changes are not able to elicit visible reaction on the part of the consumer. The key word is “recognition” – no matter what the character of the fiscal impulse is – what matters most is how it is accepted by the individual consumers.

With the limitations have been taken note of, following conclusions can be suggested:

- The consumption follows logic of its own, which is closer to the permanent income view. Hence the consumption grows at the rate of growth approximating the rate of growth of the government expenditure. But it is not as straight forward as one might suggest. From the first model we have data which confirms that consumption reacts to the changes in the government spendings. The moderate and stable expenditure growth instill some expectation among the costumers that the incomes will keep growing incrementally, albeit rather slowly.
- Switching approaches and adopting the rate of growth of both expenditure and real GDP we can look for relation between current expenditure and lagged GDP. Correlation coefficients testify such link is presented. Including preceding GDP rate of growth improves statistical significance of the model.
- A factor which could absorb the positive changes in the government expenditure is marginal propensity to import (what part of the income increment is spend on foreign goods and services). In its essence this is a negative GDP corrective. In small open economies this factor gains in strength and plays significant role.
- Based on the results, we can infer that the consumer behavior has more to do with the permanent income view rather than with timely reaction in consumption as an answer to increased expenditures. Thus, consumers allocate their income based on the past experience and future expectations, trying to predict the fiscal intentions of the government. It doesn't necessary mean that the dominant group is with Ricardian profile,

---

²⁰ It could be said, that there is agreement on the view that a fiscal expansion could elicit different consumer response. The difference is caused by the predictability and the consistence of the government fiscal actions. The same goes for the way a fiscal expansion is recognized – as a temporary or permanent one.

trying to smooth their consumption across the periods and adopting kind of an “iffy” stance. In order to estimate this, we need to consider, at least partially, the business cycle, for example applying HP filter and neutralizing GDP cyclical component.

In conclusion, we can't claim that the government expenditures induce economic growth, when for such is accepted long term one that pushes production possibility frontier outward. Based on the current paper, it can be assumed, that the government expenditures are capable of shifting the aggregate demand curve to the right and they have an influence on the temporary economic growth, despite the moderate answer of the consumption. The magnitude and the direction of the consumer reaction depends on the cumulative wealth, country's fiscal position and development of the credit markets that allows the individuals to move their consumption over time. The monetary policy and currency exchange rate are also amongst the factor that are in position to change the outcome. We should take account of the fact that in Bulgaria, the National bank is practically deprived of any effective monetary instruments. Its main function is narrowed down to supervise trade banks' solvency and liquidity as well as to regulate indirectly credit activity. At the time of writing current paper, Bulgarian national bank announced new measures designed to curb the credit expansion and shrink the deposit multiplier. Such a credit restriction is likely to incentivize consumer readjustment of the consumption and its allocation over the time. We expect that some consumers might prefer to observe situation, thus putting spending on consumer durables on hold. And finally, we shouldn't overlook the fact that although the current government spending directly affects part of the consumer, its overall impact on the consumption, as a whole, is indirect.

REFERENCES

- Alesina Alberto F. and Romain T. Wacziarg, 1997, Openness, Country Size and the Government, *NBER Working Paper No. w6024*
- Alesina, A., Spolaore, E., & Wacziarg, R., 2000, Economic Integration and Political Disintegration. *The American Economic Review*, 90(5), 1276–1296.
- Assenova, Kamelia ,2015, Effectiveness of Public Spending, Financed with European Funds in Central and Eastern Europe, *Journal of Contemporary Management*
- Häge, Frank Michael, 2003, Determinants of Government Size: The Capacity for Partisan Policy under Political Constraints.
- Kosuliev, Aleksandar, 2022, Construction Permits and the Business Cycle. The Case of Bulgaria.
- Rodrik, Dani, 1998, "Why Do More Open Economies Have Bigger Governments?" *Journal of Political Economy*, 106(5), October, 997-1032.
- Sheilla Nyasha and Odhiambo Nicholas M. ,2019, Government Size and Economic Growth: A Review of International Literature.

THU-2G404-SSS-EM-16

FISCAL POLICY AND ECONOMIC STABILITY

Nikolay Rusev, PhD Student

Department of Business and Management

“Angel Kanchev” University of Ruse

Phone: +359899 915 045

E-mail: nrusev@uni-ruse.bg

Assoc. Prof. Kamelia Assenova, PhD

Economics Department,

University of National and World Economy

Phone: +3592 862 86 72

E-mail: kameliaa@unwe.bg

Abstract

The fiscal policy is a key component of government efforts to maintain economic stability. The successful implementation requires the government to keep account for many contrasting variables and to employ the right tools so as to turn the deteriorating economic conditions. Macroeconomic stability is usually associated with automatic stabilizers but fiscal discretion is of no less importance. Trying to back up the automatic response the government could turn anticyclical policy into procyclical one and end up exacerbate macroeconomic conditions

The current paper is a brief overview of the nature of fiscal policy, focusing on its stabilizing function and the tools which governments are likely to use to curb the macroeconomic volatility and bring economic system back to its normal state.

Key words: *fiscal police, automatic stabilizers, economic stability*

JEL classification: *E62, H50, H60*

ВЪВЕДЕНИЕ

Фискалната политика е ключов компонент при провеждането на икономическата политика на правителствата. Обобщено погледнато под фискална политика може да се възприеме всяко действие на държавата, което цели манипулиране на държавните разходи и приходи. В този смисъл фискалният механизъм има две страни: разходна и приходна. Балансираното и разумното използване на компонентите на фискалната политика е задължително условие в опита на правителствата да подобрят финансовата устойчивост и да създадат условия за растеж на икономиките.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Бюджет

Проявлението на основните елементи на фискалната политика намира конкретно отражение в държавния бюджет. Самият той, обобщено погледнато, може да бъде разделен на три основни части от гледна точка на проектирането на разходната си част. Първата група на бюджета са **задължителните разходи** – това включва всички разходи, които произтичат по силата на приети дългосрочни закони. Тяхното наличие не отговаря на текущите икономически условия - тази група разходи функционира независимо от настоящите намерения на правителството и промяната им минава през промяна на съответните закони и документи, които ги регламентират. Втората група са определя като **дискреционни разходи** – те се предлагат и одобряват всяка година и за разлика от автоматизираното естество на задължителните разходи, с известни условности може да се приеме, че тези разходи са по – тясно свързани с икономическите намерения на правителствата. Третата група разходи се определя от **нетните лихви** за обслужване на държавния дълг – техният (голям) размер представлява своеобразна бариера при провеждането на фискалната политика и обикновено е следствие на дългосрочна политика на системно генериране на бюджетен дефицит. Освен чисто икономическият си ефект, дълга има и важен имиджов ефект при възприемането на

фискалните правителствени действия от страна на вътрешните и външни икономически агенти. Самият държавен дълг, освен че е резултат от фискалната политика, от своя страна е основополагащ елемент изграждащ макрорамката на функциониране на икономиката и е от критична важност при определянето на величината на „свободното“ пространство за фискално въздействие.

Стабилизираща роля на фискалната политика

Musgrave (1959) извежда функционалните клонове на фискалната политика. На първо място, той извежда **стабилизиращата функция** на фискалната политика, чиято основна роле е да осигури пълна заетост, стабилност на цените и да създаде подходящата бизнес среда за реализиране на икономически растеж. Този възглед за ролята на фискалната политика трябва да отчита конкретната фаза на бизнесцикъла, където под стабилизацията, като преднамерена макроикономическа функция на държавното управление, ще се има предвид генериране на възможно най-добрият отговор съобразно конкретните икономически условия. Така поставена, стабилизацията има контекстуално проявление, в съответствие с икономическата макросреда. Правителственият отговор съобразен с икономическия цикъл определя и формалния характер на провежданата фискална политика: проциклична и антициклична. В литературата се разглежда и трети вариант на фискалното въздействие: ациклична политика, която реферира към липса на връзка между характера на бюджетните мерки и фазата на икономическия цикъл. Границите, в които държавите могат да оперират с фискалните инструменти при прилагане на стабилизиращата функция, са тясно свързани с фискалните правила, които се стремят да намалят текущия дефицит, което ще има благотворен ефект върху дългосрочната задлъжнялост. Лимитите, в които основните фискални индикатори могат да се отклоняват, са заложи в нормативната уредба на Европейския съюз. Основните документи в това отношение са: Пактът за стабилност и растеж и последващо въведените пакети от шест и два законодателни акта и Договорът за стабилност, координация и управление. Коректното им прилагане изисква ниво на финансова отчетност, което да дава ясна представа за състоянието на държавните финанси. В България принципите на фискалната дисциплина са заложи в Закона за публичните финанси.

Макроикономическата стабилност следва да е резултат от съзнателните действия на държавата, но недостатъчно бързата реакция в това отношение изисква създаване на автоматични стабилизатори, които имат пряко отношение при генерирането на омекотяващ ефект, чиято цел е да се задействат още при първите проявления на кризата. Именно заради малкият им времеви лаг, автоматичните стабилизатори се разглеждат като особено ефективен инструмент чрез който се постига стабилизационен ефект. Оперирайки в реално време, те не страдат от лаг, който е присъщ на дискреционната политика (Blanchard, Dell’Ariccia, and Mauro 2010). Въпреки защитната си роля, практиката сочи, че автоматичните стабилизатори рядко са достатъчни за стабилизиране на икономиката и изискват допълнителна целенасочена реакция на държавата за преодоляване на последиците от въздействието на влошената бизнес среда. Навикът да се гласуват и въвеждат еднократни мерки, с временен характер, напоследък придобива все по – широка възприемчивост в различните икономики. В специфичната ситуация в Р България, сред основните причини за възприемането на този прием през последните години е не особено дългия времеви хоризонт на правителствата, което поражда нежелание управляващите да се заемат с дългосрочни политики, както и приспадането на обявените за еднократни мерки при калкулирането на структурния дефицит. Основният недостатък на такива мерки е, че твърде често последващото им ограничаване или пълно премахване, след преодоляване на неблагоприятният шок, е източник на напрежение, което създава негативни нагласи в съответните бенефициенти. Това създава предпоставка за изкривено възприемане на фискалните действия, което рефлектира пряко в способността на правителствата да управляват адекватно държавните финанси. Тази нагласа не е маловажна, защото, субективното потребителско възприемане на състоянието на държавните финанси е ключово при техния отговор, като по – конкретно това се засяга групата на ликвидно неограничените потребители, които са в състояние да разпределят потреблението си въз основа на собствените си нагласи и постоянният си доход, а не в отговор на текущото

изменение да доходите. По този начин се генерира своеобразна съпротивителна сила в потребителското поведение, като например една ограничена фискална експанзия в условията на нестабилност би могла да отключи предпазно поведение и в крайна сметка ефектът върху съвкупното търсене да е незначителен. Следователно проблемът се корени в конструирането на съзнателна антициклична политика, която трябва да допълва и засилва ефекта от действието на автоматичните стабилизатори. Така еднократните мерки, макар и в кратък срок да имат антицикличен характер с пряко въздействие, в средносрочен план, с промяната на условията, могат да се превърнат в значим косвен фактор, задържащ развитието.

Стабилизиращата функция на фискалната политика неизбежно насочва вниманието към факта, че нейното прилагане зависи от действията на правителствата, което повдига въпроса за тяхната компетентност и мотивация при вземането на икономически решения. Ето защо определяният за основен идеен опонент и съвременник на Musgrave, Buchanan е резервиран по въпроса за границите и правилата, в които „обикновените политици“ могат да действат. В условията на паричен съвет и силно рестриктирана монетарна политика, фискалните лостове на въздействие остават основен инструмент за пряко и непряко въздействие върху икономиката. Детерминантите на фискалната стабилизация са в тясна връзка с тези макропроменливи, чието изменение диктува цялостното състояние на икономиката. Според Blanchard (1990) в статична среда отношението бюджетен баланс към БВП е подходяща приблизителна оценка за ефекта на съвкупното търсене върху фискалната политика през дадена година. Това предполага, че отговорът на бюджетния баланс към промените в икономическите действия, дава добра представа за стабилизиращия ефект на фискалната политика (Furceri and Jalles, 2015). Първо, разходите с антицикличен характер подпомагат ефекта на фискалната стабилизация – едно относително високо ниво на правителствените разходи в условията на недостатъчно индивидуално търсене ще укрепят съвкупното търсене. Второ, от приходна гледна точка, видът на данъчното облагане е изключително важен за постигането на стабилизационен ефект. Очевидно е, че в условията на прогресивно данъчно облагане, при спад в икономическата активност, данъците ще спадат по-бързо от производствения резултат, което генерира процес на стабилизация в разполагаемия доход на домакинствата.

От цялостното изложение дотук се изяснява, че индиректните ефекти на фискалната интервенция могат да генерират също толкова значим ефект, както и прякото въздействие върху съвкупното търсене. Несигурността на икономическата среда и нерешителните и непоследователни действия на държавата са в състояние да предизвикат предпазно поведение от страна на потребителите, увеличавайки пределната им склонност към спестяване. В същото време бизнеса се принуждава да задържи или дори да отменят инвестиционните си планове. Несигурността създава пряка преграда при посредничеството на банковия сектор в процеса на превръщането на спестяванията в инвестиции. В подобна среда се благоприятства и оформянето на секторни дисбаланси, доколкото и банките, фирмите и индивидите възприемат минимизиращо риска поведение и са склонни да инвестират в по-стабилните сектори на икономиката. В модерният поглед към икономиката институционалните фактори се нареждат сред ключовите показатели при оценката на цялостното развитие. Тясно свързано със степента на институционално развитие е понятието финансово задълбочаване, което на макрониво се определя като разширяване на отношението: правителствени финансови активи към БВП. На по-конкретно ниво тази концепция отчита засилването и разширяването на финансовата система, измерено чрез множество индикатори: ликвидност, диверсифициране на източниците на финансов ресурс, адекватен достъп до финансови услуги, обем на финансовите институции и пазари. В този смисъл добре поставената фискална политика, която е с адекватно ниво на финансова задълбоченост, е в състояние косвено да опосредства достъпа и на кредитно ограничените фирми до финансовите пазари. Подобен проблем обичайно се отнася за разрешаване към Централната банка и нейните монетарни лостове за въздействие, но в условията на ограничен инструментариум за монетарно въздействие в рамките на паричен съвет, стабилизиращата роля на фискалната политика излиза извън обичайните си граници и в известен смисъл допълва макропруденциалната функция на Централната банка.

В пряка връзка със стабилизиращата роля на фискалната политика са и другите две функции в трактовката на Musgrave. Разпределителната функция се концентрира върху стоките и услугите, които пазарът не е в състояние да осигури, но, от които обществото има нужда. Това означава, че разпределителната функция на фискалната политика е пряко свързана с процеса на композирането на фискалните разходи. Преразпределителната функция е пряко свързана с политиката на доходите. Общият поглед върху фискалните разходи показва, че правителствата са изправени пред постоянен избор между извършването на текущи разходи, и такива, които са насочени към изграждане на капацитет, разширяващ производствените възможности. Преразпределителната функция също има стабилизиращ ефект макар и по – косвен, доколкото тя се занимава с доходното неравенство.

Във връзка със стабилизацията на икономиката могат да се изведат и множество допълнителни фактори, които определят или самите те са определени от необходимостта от поддържането на икономическа стабилност. Rodrick (1998) констатира, че размерът на държавния сектор е вътрешен, присъщ фактор за икономическите условия. Също така той определя отвореността на икономиката и размерът на държавата, като определящи фактори. В условията на малък пазар, неголемите държави са и с отворени икономики, което ги превръща в податливи на външни шокове. В тези условия, държавния сектор се възприема за източник на стабилност. Той ограничава изследванията си до връзката между правителствения сектор и отвореността на националната икономика, но други автори разширяват изследванията си в тази посока. Galí (1994) изследва ефекта от размера на правителствения сектор върху макроикономическата стабилност в контекста на модел на реалния бизнесцикъл. Размерът на държавния дял е изразен чрез подоходните данъци и дела на правителствените покупки. Основният извод е, че връзката между флукуациите в БВП и размера на данъците върху доходите е негативна. Fatás и Mihov (2007), констатира че самата непредвидимост на фискалната политика предизвиква шокове в икономическата система. Самият ефект на проциклична фискална политика, според авторите, не генерира икономическа волатилност. Kocherlakota (2022), в изследване за ефектите на фискалната и монетарната политика, заключава, че фискалната политика е по – добро средство за постигане на икономическа стабилност в условията на рязко нарастване на дълга²¹.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В настоящият доклад се очерта ролята на фискалната политика, като източник на стабилност в икономиката. Управлението на публичните финанси е комплициран процес, при който трябва да се отчитат множество влияния и процеси. Първо, в разходната част има разходи, които са с изключително ниска еластичност спрямо бизнес цикъла, тъй като те са определени със закон и не могат да бъдат променяни. На второ място, в кратък период, приходната част трудно се подава на съзнателен контрол, доколкото цялостното ѝ устройство е законоустановено. Трето, автоматичните стабилизатори също отнемат от свободния за боравене ресурс в условията на спад на икономиката. Четвърто, фискалните правила в рамките на националното законодателство допълнително свиват фискалното пространство, в което може да се оперира. Пето, икономическите и неикономически фактори, които определят дългосрочната устойчивост на публичните финанси, определят и реакцията на бизнеса и индивидуалните потребители, които при съмнения за стабилността, могат да отговорят на една фискална експанзия със свиване на потреблението и да компрометират усилията за стабилизиране на икономическите процеси.

Макар и далеч от изчерпателен, списъкът илюстрира централната роля на фискалната политика като източник на стабилност. Тази стабилност се постига не чрез временни мерки а на последователна и целенасочена политика на управление, която да отчита и „примирява“ наглед противоречиви променливи определящи развитието на икономиката.

²¹ Public debt bubble – Нарастване на дълга до степен, в която той става труден за контролиране, и създава риск за публичните финанси

REFERENCES:

Blanchard, O.,1990, “Suggestions for a New Set of Fiscal Indicators.”, *OECD Economics Department Working Papers No. 79*

Blanchard, Olivier, Dell’Ariccia, Giovanni, and Paolo Mauro,2010, “Rethinking Macroeconomic Policy”, *IMF staff position note, February 12, 2010*

Fatas A., Mihov I. 2007., “Fiscal Policy, Volatility and Growth. Fiscal Policy, Stabilization, and Growth: Prudence or Abstinence?”, (*Latin American Development Forum*) *World Bank Publications*.

Furceri, Davide, Jalles, João Tovar, and Loungani, Prakash., 2015, “Fiscal Consolidation and Inequality in Advanced Economies: How Robust is the Link?”, *Inequality and Fiscal Policy (2015)*, *Publisher: International Monetary Fund*

Gali, Jordi, 1994, “Government size and macroeconomic stability”, *European Economic Review Volume 38, Issue 1, (1994)*

Kocherlakota, Narayana R. (2022), “Stabilization with Fiscal Policy”, *Journal of Monetary Economics, Volume 131, October 2022, Pages 1-14*

Musgrave, R.A., 1959, “The Theory of Public Finance – A Study in Public Economy.”, *McGraw Hill, New York*

Rodrik, Dani., 1998. “Why Do More Open Economies Have Bigger Governments?” *Journal of Political Economy 106, no. 5 (1998): 997–1032*

THU-2G404-SSS-EM-17

DIGITALIZATION IN ACCOUNTING: CHALLENGES AND POSSIBLE SOLUTIONS²²

Milen Akaliev – Student

Department of Management and Social Activities,
Faculty of Business and Management,
University of Ruse “Angel Kanchev”
E-mail: s225010@stud.uni-ruse.bg

Pr. Assist. Prof. Miroslava Boneva, PhD

Department of Business Development and Innovation,
Faculty “Business and Management”
University of Ruse “Angel Kanchev”
Phone: +35982888776
E-mail: mboneva@uni-ruse.bg

***Abstract:** The paper explores the potential of digitalization to transform accounting by automating routine tasks and improving operational efficiency. The study, through theoretical analysis and empirical evidence, identifies solutions that leverage specialized software and advanced technologies by addressing challenges such as manual data entry, time-intensive payroll processing, and financial system integration. Practical examples and a comparative analysis of current practices versus proposed innovations demonstrate the value of digital transformation in the field.*

***Keywords:** Accounting, Digitalization, Efficiency, Software Integration*

ВЪВЕДЕНИЕ

Навлизането на дигиталните технологии и дигиталната трансформация на бизнес процесите оказват осезателно влияние на различни сектори, като например земеделието (Nenov, 2024; Vitliemov et al., 2025), преработвателната (Varbanova et al., 2025; Sheludko, 2024) и химическата индустрия (Kirova & Lyubenova, 2025), застраховането (Stoyanova, 2021), (Stoyanova, 2022), включително счетоводната дейност (Mihaylova & Papazov, 2024).

Въпреки напредъка в информационните системи и технологии, много счетоводни фирми продължават да се сблъскват с предизвикателства при управлението на рутинни задачи, като обработка на заплати, подаване на данъчни декларации и банкови съгласувания. Тези дейности отнемат значително време и ресурси, често отклонявайки вниманието от стратегическото финансово управление.

Настоящият доклад има за цел да изследва срещани проблеми и възможности, предоставяни от дигитализацията за облекчаване на рутинни счетоводни операции и повишаване на ефективността при управление на счетоводни процеси.

Изследователските задачи са насочени към: (1) провеждане на априорно проучване на проблеми в счетоводната дейност и потенциални дигитални решения; (2) осъществяване на емпирично изследване сред експерти и (3) анализиране на получените резултати.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Априорно проучване на проблеми в счетоводната дейност и потенциални дигитални решения

Прегледът на научна литература и лични наблюдения позволяват установените проблеми в счетоводната дейност да се систематизират в следните основни направления: (1)

---

²² Докладът е представен на студентската научна сесия на 08.05.2025 в секция „Икономика и мениджмънт“ с оригинално заглавие на български език: ДИГИТАЛИЗАЦИЯ В СЧЕТОВОДСТВОТО: ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА И ВЪЗМОЖНИ РЕШЕНИЯ.

рутинни проблеми пред счетоводната практика; (2) нови регулаторни изисквания и предизвикателства.

Рутинните проблеми пред счетоводната практика включват:

- Ежедневно управление на данни

Счетоводната практика е изправена пред множество предизвикателства, които затрудняват ефективността на рутинните дейности.

Ежедневните операции на организацията не бива да изостават, както не трябва да се възпрепятства нейното развитие (Krasteva-Hristova, 2023).

- Ръчни операции, водещи до слаба ефективност и повишен риск от грешки

Lazaryshyna et al. (2023) установяват, че липсата на дигитална интеграция на счетоводните и финансови системи повишава риска от кризисни ситуации и намалява контролния капацитет на организациите. Ежедневното управление на данни, като изчисляването на заплати, подаването на данъчни декларации и обработката на фактури, изисква значително време и усилия. Това често се комбинира с трудности при ръчната интеграция на банкови данни със счетоводен софтуер, което води до забавяния и увеличава вероятността за допускане на грешки.

- Риск от пропуски или нарушения на нормативни изисквания:

Високата зависимост от човешкия труд повишава вероятността от пропуски при спазването на нормативните изисквания, което може да доведе до значителни глоби.

Несигурната и динамична среда заедно с неясното разграничение на ролите в организацията могат да предизвикат пропускане на дейности и срокове, а това понижава качеството на счетоводната дейност и услугите, респективно недоволство от страна на клиентите (Krasteva-Hristova, 2023).

Нови регулаторни изисквания и предизвикателства

- Приемане на Еврото за национална валута:

Kosuliev & Parvanova (2024) изследват фискалните ефекти от членството в еврозоната и установяват, че членството в еврозоната влияе върху дълговата политика на правителствата, което предполага необходимост от ускорена адаптация на счетоводните системи към новите парични изисквания.

- Въвеждане на нов международен стандарт за отчетност SAF-T:

С въвеждането на новия международен стандарт за отчетност SAF-T (National Revenue Agency, 2025), който ще бъде задължителен за фирмите в България от 2026 г., счетоводните практики ще претърпят значителни промени. SAF-T изисква предоставяне на счетоводни данни в унифициран електронен формат, като това ще обхване над 460 000 активни фирми в страната в рамките на четири години (IA Focus, 2025). Очаква се тези нововъведения да доведат до повишена прозрачност и доверие в данъчната система, от една страна. От друга страна, ще са необходими значителни първоначални разходи за адаптация към новите изисквания и увеличено натоварване за бизнеса в краткосрочен план. Интеграцията на SAF-T ще улесни мониторинга от страна на НАП, като ще намали времето за проверки и ще подобри събираемостта на данъците. Това прави дигитализацията не само необходимост, но и стратегическо предимство за фирмите, които искат да запазят конкурентоспособността си.

Дигитализацията като решение

„Процесът на преобразуване на информация от аналогов източник в дигитална форма с помощта на електронни устройства се нарича дигитализация (или цифровизация)“ и се отъждествява със значението на английския термин digitization, а понятието digitalization обхваща създаването на среда, в която се интегрират цифрови ресурси, услуги и специалисти за изграждане, съхранение, достъп, защита и използване на информация (Nedyalkov et al., 2020, p, 10).

Процесът, чрез който *„дигиталните технологии и инфраструктури се вливат в структурата на икономиката и на обществото като цяло“* се нарича дигитализация, а *„необходимостта от преосмисляне и тотална промяна на дейности, процеси, компетенции и модели дава основание да бъде наречен този процес дигитална трансформация“* (digital transformation) (Nedyalkov et al., 2020, p, 10).

Въвеждането на дигиталните технологии във всички бизнес аспекти, в т.ч. в счетоводството е неотложна необходимост и се влияе от технологични, организационни и социални фактори и води до ползи като: оптимизиране на бизнес резултатите, намаляване на производствени разходи, възможности за създаване на приходи от нови потребителски изживявания, удобство, ефективност, точност, достъпност, запазване на архивите (Krasteva-Hristova, 2023).

Дигитализацията в счетоводството се разглежда и в контекста на устойчивото развитие, както Antonini (2024) посочва, че цифровите инструменти могат да допринесат за екологична отчетност и намаляване на хартиения документооборот. Аналогично и в застрахователния бизнес ESG (Environment, Social and Governance) стандартите, т.нар. екологични, социални и управленски показатели стимулират иновациите на застрахователни услуги, продукти и процеси за постигане на дигитализация на инструментите за самообслужване и използването на по-малко хартия (Stoyanova, 2023). Машабно проучване на Yeyouomo & Asongu (2023) показва, че дигитализацията е един от факторите за намаляване на климатичните промени в контекста на устойчива урбанизация.

Дигитализацията обаче предлага множество възможности за трансформация на тези процеси. Автоматизацията на системите за заплати чрез специализиран софтуер може да улесни обработката на възнагражденията, включително изчисленията на данъци и осигуровки. Интеграцията на банкови данни позволява директно свързване на банкови сметки със счетоводния софтуер, елиминирайки нуждата от ръчно въвеждане и съгласуване. Освен това облачните платформи предоставят подобрена достъпност и възможности за сътрудничество чрез централизирани системи за данни.

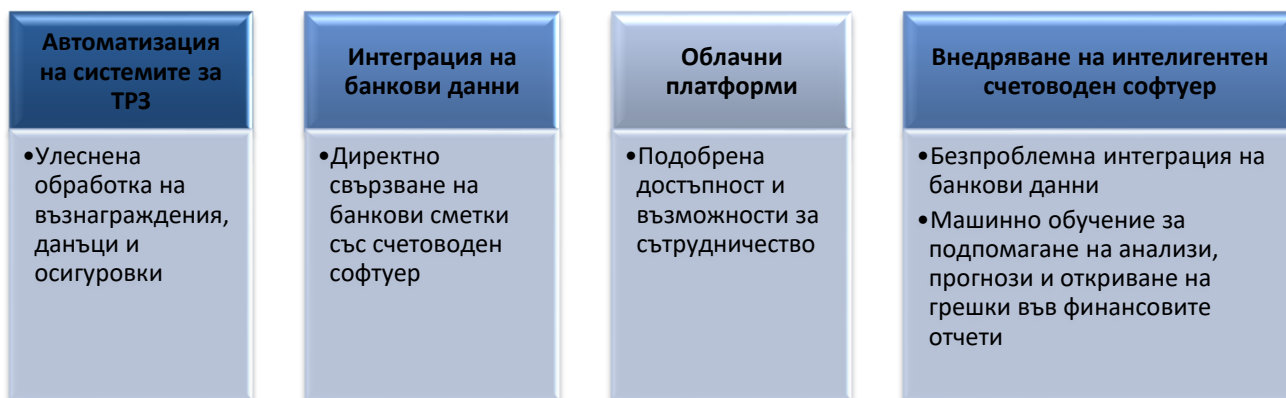
При финансовото счетоводство се наблюдава намаление на продължителността на задачите, тъй като значителна част от задачите могат да се автоматизират или заменят, по този начин се освобождава време за други дейности или счетоводни области например контролинга, при който повечето дейности са нерутинни и изискват нови умения (Pargmann et al., 2023).

За да се възползват максимално от тези възможности, фирмите могат да внедрят интелигентен счетоводен софтуер, който автоматично генерира отчети за заплати въз основа на присъствия и обработване на фактури и разписки в реално време. Имплементацията на API (Application Programming Interface) ще позволи безпроблемна интеграция на банкови данни, а използването на машинно обучение може да подпомогне прогнозни анализи и откриване на грешки във финансовите отчети. Тези мерки предлагат осезаемо намаление на времето за обработка на заплати, както и значително намаляване на грешките при подаване на данъчни декларации.

За пример може да послужи използването на софтуера Alma Soft (2025), който притежава подобрена интеграция на процесите между клиентските системи и счетоводната фирма, а това води до повишена точност и намалено време за обработка на трансакции. Анализът на разходите и ползите демонстрира, че макар първоначалната инвестиция в дигитални инструменти да е висока, дългосрочните спестявания от разходи за труд и избягването на глоби оправдават направените разходи.

При внедряването на нов софтуер не бива да се пропуска, че успешното функциониране на информационните системи в сферата на услугите е пряко обвързано с кадровото осигуряване (Недялков, 2014) – фактор, който счетоводните практики трябва да отчитат при имплементиране на нови дигитални решения. Не трябва да се подценяват и социално-етичните рискове (Tiron-Tudor, 2025).

На фигура 1 е представено обобщение на разгледаните възможни решения, които дигитализацията предлага за счетоводната дейност.

Фиг. 1. Дигитализацията като възможно решение на рутинни проблеми в счетоводната практика (разработка на авторите)

Емпирично изследване на проблеми в счетоводната дейност

Методиката, приложена за провеждане на емпирично изследване включва следните елементи:

- цел – да се установят основните предизвикателства и очакванията от следващо поколение счетоводен софтуер;
- ограничителни условия – период (23-29.04.2025 г.); място (гр. Русе);
- обект на изследване – счетоводни къщи и счетоводни отдели в организации;
- предмет на изследване – предизвикателства и очаквания на счетоводители;
- въпросник – уеб базиран формуляр със 7 въпроса, 1 отворен и незадължителен;
- метод на експертните оценки; сравнителен анализ.

Основни резултати

Проведеното проучване по метода на експертните оценки доведе до следните основни резултати:

Анкетата е попълнена от 12 експерти, 6 (50%) от тях са управители на счетоводна къща/кантора, 4 (33%) са счетоводители в бизнес организация и 2 (17%) – счетоводители на свободна практика.

Въпросът за срещани счетоводни предизвикателства позволява повече от един отговор и се открояват следните проблеми: обработка на фактури и обработка на банкови извлечения, посочени от по 8 респонденти (66,7%), попълване на годишни данъчни декларации – 7 (58,3%), издаване на служебни бележки – 6 (50%), изчисляване на трудови възнаграждения и осигуровки – 5 (41,7%), а останалите предизвикателства са посочени от 4 (33,3%) и по-малко анкетираните експерти.

Очакваните решения, които да се предлагат от „следващо поколение“ счетоводен софтуер се изразяват в: адаптиране на условията и изискванията на еврозоната – 8 (66,7%), автоматизация на ТРЗ – 7 (58,3%), автоматично попълване на данъчни декларации, адаптиране към международен стандарт за отчетност SAF-T и помощ при работа с новия „одитен файл за данъчни цели“ – по 5 (41,7%) и само 1 (8,3%) очаква по-голяма гъвкавост при изискване на обобщени данни.

Анкетираните експерти изразяват големи очаквания подобен нов софтуер да им помогне – половината респонденти посочват най-високата степен по скала от 1 до 10, трима (25%) избират за отговор 9, двама 8 и един 7 от същата десетстепенна скала.

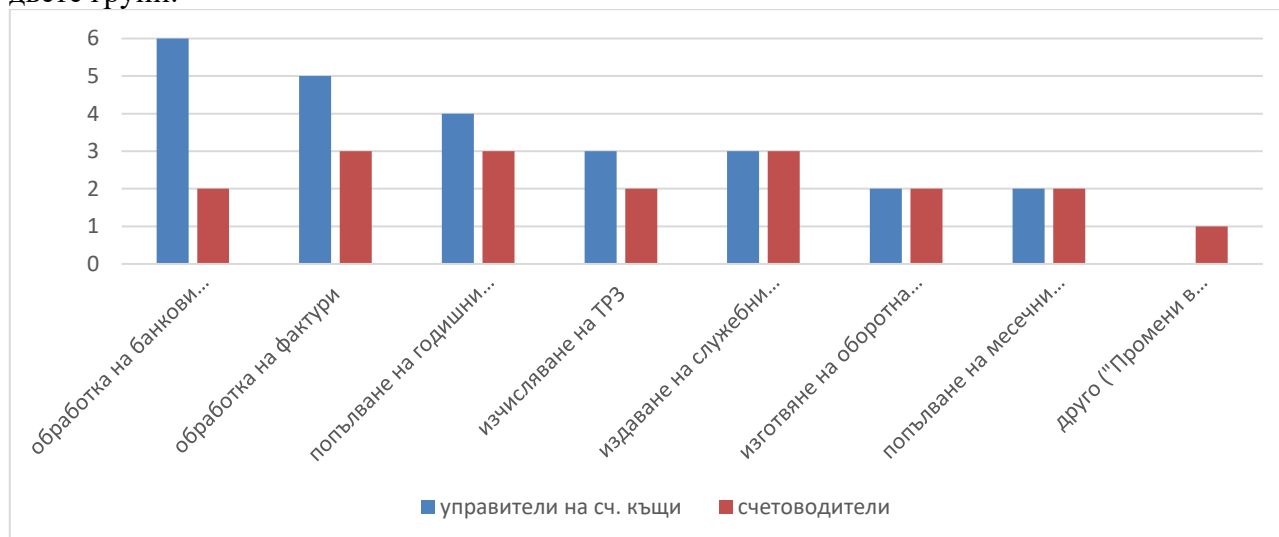
Готовността за плащане на годишен абонамент се ограничава в интервала 1000-1199 лв. за 66,7% и от 1200 до 1499 биха платили 33,3% от анкетираните.

Нагласите към промяна са свързани с изискване на нова версия от разработчиците на сега използвания софтуер за преобладаващата част от респондентите – девет (75%), двама (16,7%) са готови да внедрят нов софтуер, ако той ще ги улесни и един (8,3%) би интегрирал текущия счетоводен софтуер с друг, който притежава нови функции.

Отговорите в свободен текст гласят: „Би бил изключително полезен и спестяващ време.“, „Автоматизираните процеси не винаги водят до по-лесна работа с по-малко грешки.“.

Анализ на получените резултати

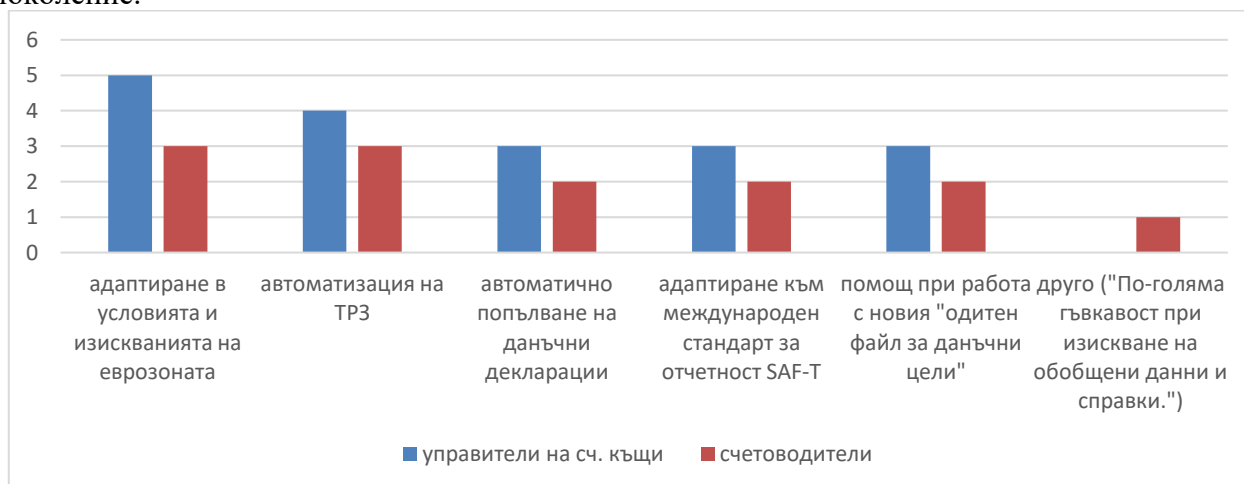
Извършеният сравнителен анализ на проученото експертно мнение има за цел да съпостави вижданията на експертите, обособени в две групи: първа група, включваща управителите на счетоводни къщи/кантори с представителите на втората група – счетоводители в бизнес организации или упражняващи професията на свободна практика. От фигура 2. се забелязва единомислие за предизвикателствата, свързани с издаване на служебни бележки, изготвяне на оборотни ведомости и попълване на месечни данъчни декларации, а за всички други предизвикателства има известно разминаване в мнението на представляващите двете групи.

Фиг. 2. Сравнителен анализ на най-често срещаните предизвикателства в счетоводната практика (разработка на авторите)

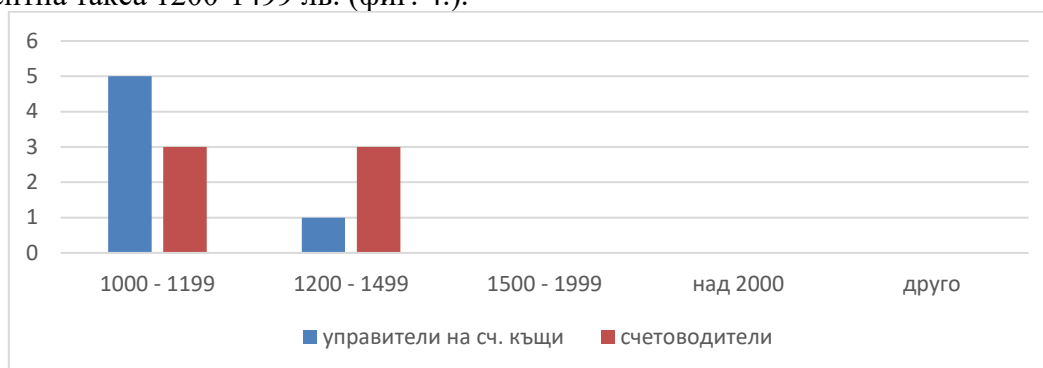
Преобладаващата част от представителите на двете групи се открояват с повече очаквания във връзка с адаптиране в условията и изискванията на еврозоната и автоматизацията на изчисленията за трудови възнаграждения (фиг. 3.).

Повече оптимизъм и надежда за изключително улеснение изразяват управителите на счетоводни къщи/кантори (четирима или 66,67%) в сравнение с групата на счетоводителите (двама или 33,33%), относно очакванията за полезността на счетоводния софтуер от ново поколение.

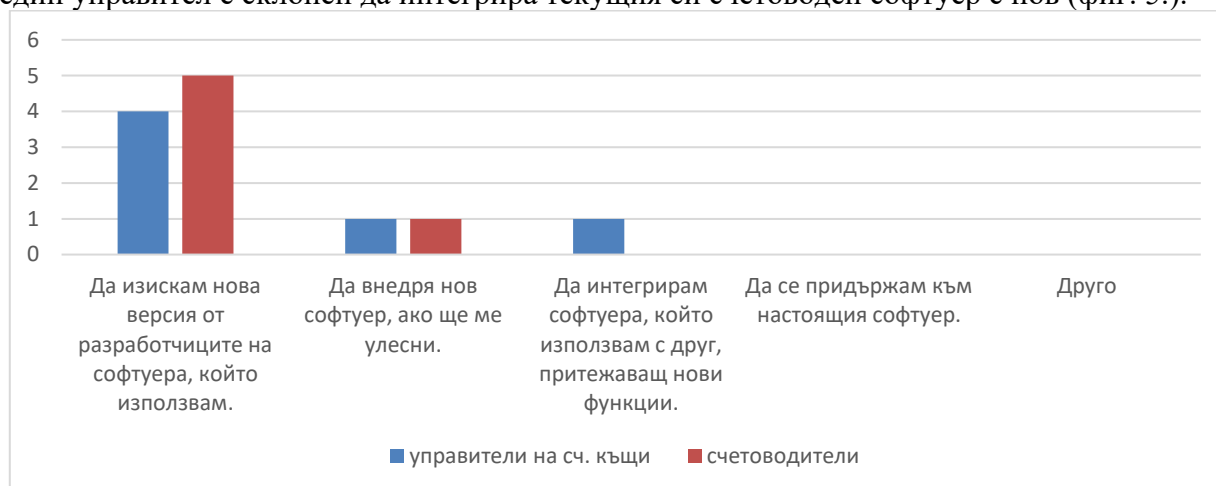
Фиг. 3. Сравнителен анализ на очакваните решения от „следващо поколение“ счетоводен софтуер (разработка на авторите)

Управителите на счетоводни къщи/кантори са склонни да платят годишен абонамент 1000-1199 лв, докато половината от счетоводителите са готови да платят по-висока абонаментна такса 1200-1499 лв. (фиг. 4.).

Фиг. 4. Сравнителен анализ на нагласите за годишен абонамент за счетоводен софтуер (разработка на авторите)

Преобладаващата част от представителите на двете анализирани групи експерти споделят своите нагласи към промяна да се отнасят до нова версия към използвания в момента софтуер. Само по един респондент от двете групи е готов да внедри нов, улесняващ софтуер, а един управител е склонен да интегрира текущия си счетоводен софтуер с нов (фиг. 5.).

Фиг. 5. Сравнителен анализ на нагласите към промяна (разработка на авторите)

Предложения за бъдещи разработки – междинно софтуерно решение „мост“ между счетоводни програми и бъдещи регулации (НАП):

Имплементирането на дигитални инструменти в счетоводната практика предлага път към увеличаване на ефективността и намаляване на оперативната тежест.

Автоматизацията на рутинните задачи има потенциал да предостави възможност на управителите на счетоводни къщи и счетоводителите на свободна практика да се съсредоточат върху стратегическо финансово планиране и консултантска дейност.

ИЗВОДИ

Аргументирани са основни групи проблеми пред счетоводната практика, затрудняващи рутинните дейности, ежедневното управление на данни, нискоефективни и високорискови ръчни операции; пропускане на нормативно определени срокове.

Обосновано е, че дигитализацията има потенциал за решения чрез автоматизация на системите за трудови възнаграждения, интеграция на банкови данни, облачни платформи, интелигентни анализи и др.

Установено е по емпиричен път, че:

(1) най-често срещаните предизвикателства в счетоводната практика са свързани с обработката на банкови извлечения, фактури и попълване на годишни данъчни декларации;

(2) най-очакваните дигитални решения на „следващото поколение“ счетоводен софтуер са свързани с адаптиране в условията и изискванията на евроната и автоматизация на ТРЗ;

(3) управителите на счетоводни къщи и счетоводители (на свободна практика и в организации) очакват нови функционалности от следващите версии на текущия софтуер, предвидяване на изцяло нов, улесняващ софтуер с модерни функции.

В заключение може да се обобщи, че интегрирането на дигитални инструменти в счетоводната практика предлага път към увеличаване на ефективността и намаляване на оперативната тежест. Чрез автоматизация на рутинните задачи и осигуряване на безпроблемна интеграция на данни, счетоводните фирми могат да се съсредоточат върху стратегическо финансово планиране и консултации. Приемането на облачни и интелигентни системи не е просто тенденция, а необходимост за съвременното счетоводство.

REFERENCES

Alma Soft (2025). Description and Functions of the Software Product "Alma Prim". URL: <https://almasoft.bg> (accessed on 14.04.2025). (**Оригинално заглавие:** *Описание и функции на софтуерен продукт „Алма Прим“*. URL: <https://almasoft.bg> (посетен на 14.04.2025).)

Antonini, C. (2024). Accounting Digitalization in the Quest for Environmental Sustainability, *Current Opinion in Environmental Sustainability*, Volume 66, 2024, 101399, ISSN 1877-3435, <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2023.101399>;

IA Focus (2025). Company Manager: As soon as something new comes into effect, the NRA begins an inspection on the first possible business day, at 09:00 <https://www.focus-news.net/novini/Bulgaria/Upravitel-na-firma-Shtom-vleze-v-sila-neshto-novo-NAP-v-purviya-vuzmozhen-raboten-den-v-09-00-zapochvat-proverki-2527621> (accessed on 14.04.2025) (**Оригинално заглавие:** *ИА Фокус, (2025) Управител на фирма: Щом влезе в сила нещо ново, НАП в първия възможен работен ден, в 09:00 започват проверки* <https://www.focus-news.net/novini/Bulgaria/Upravitel-na-firma-Shtom-vleze-v-sila-neshto-novo-NAP-v-purviya-vuzmozhen-raboten-den-v-09-00-zapochvat-proverki-2527621> (посетен на 14.04.2025).)

Kirova, M., I. Lyubenova (2025). Empirical study of risk management in the innovation activity of the enterprises of the chemical industry in Bulgaria *International Journal of Economics and Business Research*, 29, No. 3-5, 365-395, doi: 10.1504/IJEBR.2025.145882;

Kosuliev, A., E. Parvanova (2024). Is Eurozone Membership Any Good for Limiting Government Debt? *Proceedings of University of Ruse – 2024*, volume 63, book 5.1., pp. 100-106. (**Оригинално заглавие:** *Косулиев, А., Е. Първанова (2024). Ограничава ли членството в Евроната правителствения дълг? Научни трудове на Русенски университет, Том 63, Серия 5.1., с. 100-106*);

Krasteva-Hristova, R. (2023) Digitalization in Accounting - Influential Factors, Benefits and Challenges, *Academician of Economics "D. A. Tsenov"*, Macros, p. 309 (**Оригинално заглавие:** *Кръстева-Христова, Р. (2023) Дигитализацията в счетоводството – съвременни проблеми и предизвикателства, Стопанска академия „Д. А. Ценов“, Макрос, с. 309*);

Lazaryshyna, I., Antoniuk, N., Dobryanskyu, O., Didkivska, O., Rudyk, O., Chudovets, V., Bodakovskyy, V., Kotenko, T. (2023) Financial, Accounting, and Analytical Ensuring of the Formation of the Anti-Crisis Potential of Financial Regulation and Control Systems in Ukraine Under the Conditions of Digitalization, *Ad Alta-Journal of Interdisciplinary Research*, Volume13, Issue 2, pp 101-106, Special Issue SI.

Mihaylova, L., Papazov, E. (2024). CORPORATE SOCIAL ACCOUNTING AND CONTROL: THEORETICAL AND PRACTICAL CONSIDERATIONS Conference Proceedings - Contemporary Issues in Economy and Technology, 17-24.

National Revenue Agency (2025) *The SAF-T accounting reporting system in Bulgaria*, URL: <https://nra.bg/wps/portal/nra/proekti/sistema-za-schetovodno-otchitane/sistema-za-schetovodno-otchitane>, last accessed on 07.05.2025 (**Оригинално заглавие:** *Национална агенция за приходите (2025) Системата за счетоводно отчитане SAF-T в България, URL:*

<https://nra.bg/wps/portal/nra/proekti/sistema-za-schetovodno-otchitane/sistema-za-schetovodno-otchitane>, последен достъп на 07.05.2025 г.);

Nedyalkov, A. Staffing Issues of Information Systems from the Viewpoint of Operations Management of Services. *SocioBrains*, 2014, No 1, pp. 155-164, ISBN 2367-5721

Nedyalkov, A., Kotsev, E., Boneva, M., Petkov, A., Simeonova, A., Vitliemov, P., Pavlov, D., Sheludko, I., Antonova, D., Venelinova, N., Kunev, S. & Kostadinova, I. (2020) *Digitalization Processes in the Organization's Management System*, Academic Publishing House of the University of Ruse, Ruse (**Оригинално заглавие:** Недялков, А., Коцев, Е., Бонева, М., Петков, А., Симеонова, А., Витлиемов, П., Павлов, Д., Шелудко, И., Антонова, Д., Венелинова, Н., Кунев, С. & Костадинова, И. (2020). Процеси на дигитализация в системата за управление на организацията, Академично издателство на Русенския университет, Русе)

Nenov, T. (2024) Working Capital Management in Agricultural Enterprises, *Proceedings of University of Ruse – 2024*, volume 63, book 5.3, pp 14-17 (**Оригинално заглавие:** Ненов, Т. (2024) Управление на оборотните капитали в аграрните предприятия, Научни трудове на Русенския университет – 2024, бр. 63, том 5.3, с. 14-17)

Pargmann, J., Riebenbauer, E., Flick-Holtsch, D. et al. (2023). Digitalisation in accounting: a systematic literature review of activities and implications for competences. *Empirical Res Voc Ed Train* 15, 1 <https://doi.org/10.1186/s40461-023-00141-1>

Sheludko, I. (2024). Specifics Of the Models for Reorder Point Integrated into Popular ERP Systems 63 ANNUAL SCIENTIFIC CONFERENCE of Angel Kanchev University of Ruse and Union of Scientists - Ruse, 58-63

Stoyanova, G. (2021). *Information Support of the Operational Controlling in the Insurance Industry*, Burgas Free University, Burgas, ISBN 978-619-253-002-0, p. 383. (**Оригинално заглавие:** Стоянова, Г. (2021). Информационно осигуряване на оперативния контролинг в застрахователната индустрия, Бургаски свободен университет, Бургас, ISBN 978-619-253-002-0, 383 с.);

Stoyanova, G. (2022) *Accounting models for managing acquisition activity in life insurance, Life insurance linked to investment funds*, Burgas Free University, p. 339 (**Оригинално заглавие:** Стоянова, Г. (2022) Счетоводни модели за управление на аквизиционната дейност в животозастраховането, Застраховка „живот“, свързана с инвестиционни фондове, Бургаски свободен университет, с. 339);

Stoyanova, G. (2023), *ESG Standards and the New Challenges for Security and Sustainability in Insurance*, 6-th International Conference on Governance and Strategic Management (ICGSM) "ESG Standards and Securing Strategic Industries", Conference Proceedincs, Burgas Free University, Burgas, pp 285-292;

Tiron-Tudor, A., Rodgers, W., Deliu, D. (2025) The accounting profession in the Twilight Zone: navigating digitalisation's sided challenges through ethical pathways for decision-making. *Accounting, Auditing & Accountability Journal*, 8 April 2025; 38 (3): 990–1018. <https://doi.org/10.1108/AAAJ-12-2022-6173>;

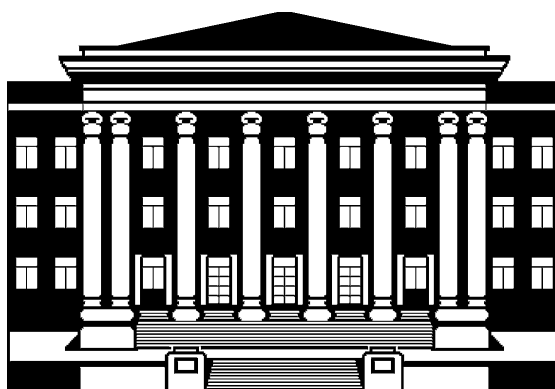
Varbanova, M., M. De Barcellos, M. Kirova, H. De Steur, X. Gellynck (2025). Sustainably implementing Agriculture 4.0 in SME manufacturing companies in eastern Europe: a case study from Bulgaria *International Food and Agribusiness Management Review*, pp 1-22, doi: 10.22434/ifamr.1267;

Vitliemov, P.; Popova, J.; Sheludko, I. (2025). Towards Design of Questionnaire to Study the Role of LCA Tool to Foster the Eco-Innovations in Agrifood Sector *10th International Conference on Energy Efficiency and Agricultural Engineering (EE&AE)*, 1-6

Yeyouomo, A. K., Asongu, S. A. (2023) Sustainable urbanization and vulnerability to climate change in Africa: Accounting for digitalization and institutional quality, *Sustainable Development*, Volume 32, Issue 1 pp. 1188-1216.

UNIVERSITY OF RUSE “ANGEL KANCHEV”

UNION OF SCIENTISTS - RUSE

**65-TH ANNUAL SCIENTIFIC CONFERENCE
OF UNIVERSITY OF RUSE “ANGEL KANCHEV”
AND UNION OF SCIENTISTS – RUSE**

OCTOBER 2026

INVITATION

**Ruse, 8 Studentska str.
University of Ruse
Bulgaria**

PROCEEDINGS
Volume 64, Series 5.3

Economics and Management

Under the general editing of:
Pr. Assist. Prof. Miroslava Boneva, PhD

Editor of Volume 64:
Prof. Daniel Bratanov, PhD

Bulgarian Nationality
First Edition

Printing format: A5
Number of copies: on-line

ISSN 1311-3321 (print)
ISSN 2535-1028 (CD-ROM)
ISSN 2603-4123 (on-line)

The issue was included in the international ISSN database, available at <https://portal.issn.org/>.
The online edition is registered in the portal ROAD scientific resources online open access

PUBLISHING HOUSE
University of Ruse "Angel Kanchev"